

Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2014–2020 ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste tulemuslikkuse hindamine

Lõpparuanne

2020

Mai

Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2014–2020 ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste tulemuslikkuse hindamine

Rahandusministeerium

Lõpparuanne

Hindamise tellis Rahandusministeerium koostöös Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi, Haridus- ja Teadusministeeriumi, Kultuuriministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi ja Ettevõtluse Arendamise Sihtasutusega. Hindamist rahastati struktuurivahendite tehnilisest abist.

Autorid:

Tartu Ülikool:

Siim Espenberg
Merli Aksen
Kerly Espenberg
Mart Laatsit
Kadri Lees
Kerli Lill
Jaan Masso
Merle Mägi
Garri Raagmaa
Amaresh Tiwari
Helen Urmann
Jaanus Veemaa

Tallinna Tehnikaülikool:

Helena Rozeik
Simona Ferraro
Egert Juuse
Erkki Karo
Aino Kiis
Merle Küttim
Kadri Männasoo
Jaanus Müür
Tarvo Niine
Liis Ojamäe
Merli Reidolf
Helery Tasane

Uuringu autorid tänavad Rahandusministeeriumi esindajat Miryam Vahtrat igakülgse abi eest ning kõiki, kes meiega oma teadmisi jagasid ja abistasid andmete saamisel.

SISUKORD	5
1. LÜHIKOKKUVÕTE.....	6
2. KASUTATUD LÜHENDID	15
3. HINDAMISE FOOKUS	16
4. KOONDHINNANG.....	19
5. HINNANG TEGEVUSTELE.....	25
6. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED	94

1. LÜHIKOKKUVÕTE

1. Ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste tulemuslikkuse hindamise üldine **eesmärk** oli välja selgitada, kas toetused vastavad vajadusele ja ootustele. Hindamise tulemusena anti sõltumatu hinnang ettevõtlustoetuste **asjakohasusele, tõhususele, tulemuslikkusele, vastastik- ja koosmõjule ning jätkusuutlikkusele** ja selgitati välja, **kuidas on struktuurivahenditest rahastatud ettevõtlustoetused mõjutanud Eestis tootlikkust, eksporti, tööhõivet, haridus- ja teadusasutuste ning ettevõtete koostööd ning piirkondlikku majandusarengut**. Lisaks hinnati meetmete **rakendussüsteemi toimimist** ning tehti ettepanekuid meetmete süsteemi tõhustamiseks sel ja järgmisel programmiperioodil. Ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste tulemuslikkuse hindamiseks tehtud analüüsi tulemused on põhjalikumal kujul eraldi dokumendina esitatud lõpparuande lisas.

2. Hinnati struktuurivahendite **ettevõtlus- ja innovatsioonitoetusi: „Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2014–2020“ prioriteetset suunda 4** („Kasvuvõimeline ettevõtlus ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline teadus- ja arendustegevus“, seejuures on fookus ettevõtluse arendamisele mõeldud meetmetel ja tegevustel, mitte kitsalt teadus- ja arendustegevust toetavatel tegevustel), **suunda 5** („Väikese ja keskmise suurusega ettevõtete arendamine ja piirkondade konkurentsivõime tugevdamine“) ning osaliselt **suunda 3** („Tööturule juurdepääsu parandamine ja tööturult väljalangemise ennetamine“).

3. Hindamine oli Rahandus-, Majandus- ja Kommunikatsiooni-, Haridus- ja Teadus-, Kultuuri- ja Sotsiaalministeeriumi ühine algatus ning selle teostas Tartu Ülikooli ja Tallinna Tehnikaülikooli koondmeeskond.

4. Kui varasemalt on ettevõtlus- ja innovatsioonitoetusi hinnatud erinevate spetsiifiliste eesmärkide või üksikute toetuste kaupa eraldi, siis selles hindamises on esmakordselt analüüsitud suuremat osa Euroopa Liidu struktuurivahendite ettevõtluse edendamise toetusi koos¹. Seejuures on hinnatud nii otse ettevõtetele suunatud toetusi (ettevõtted on toetuse taotlejad ja saajad) kui ka kaudseid tugimeetmeid (mõju tootearendusele, tootlikkusele, ekspordile, töökohtade loomisele, laiemalt majanduse teadmismahukuse suurendamisele). See annab terviklikuma vaate ning võimaldab analüüsida meetmete vastastikmõjusid ja süsteemsust. Selline lähenemine on asjakohane ka seetõttu, et 50% Eesti valitsemissektori TA kulutustest ning ligi 90% ettevõtlus- ja regionaalarengutoetustest kaetakse struktuurivahenditest.

5. Hindamises on analüüsitud toetatud tegevusi **programmiperioodi algusest (2014) kuni 2018. aasta lõpuni**.

6. Hindamise tulemuste puhul tuleb arvestada, et kuigi koroonaviiruse leviku tõkestamiseks kehtestatud eriolukord jääb hindamisperioodist välja, on sellel kindlasti mõju toetatud tegevustele edaspidi. Kuna paljud projektid ei olnud veel 2018. aasta lõpu seisuga lõppenud ning toetuse saamise

---

¹ V.a maaelu arendamiseks mõeldud ettevõtlustoetused.

ja tulemuste vahel on viitaeg, siis pole nende mõju veel täielikult realiseerunud. Suure tõenäosusega põhjustab 2020. eriolukord majandusšoki ja muudab toetuste mõju, mistõttu oleks edaspidi asjakohane hinnata meetmete mõju eraldi eriolukorrale eelnenud ja sellele järgnenud perioodil.

7. Hindamisküsimused käsitlevad hinnatavate tegevuste asjakohasust, tulemuslikkust, tõhusust, jätkusuutlikkust, (koos)mõju, vastastikmõju, rakendussüsteemi, taustaandmeid ja tulevikuvaadet. Järgnevalt tuuakse ära esmalt koondhinnangud ning seejärel detailsemalt järeldused hinnatud tegevuste või teemade kaupa.

8. Kõik hinnatud tegevused on asjakohased ja kooskõlas strategiadokumentide eesmärkidega.

9. Enamikus tegevustes on seatud **indikaatorid** asjakohased, kuid esineb ka hinnatavaid tegevusi, kus indikaatorid on määratletud toetatud tegevuste ulatust arvestades pigem liiga kitsalt (ASTRA (4.1.1) ja RITA programmid (4.2.1), tippkeskuste toetamine (4.1.4), riikliku tähtsusega teaduse infrastruktuuri toetamine teekaardi alusel (4.1.2), ekspordi arendamise tegevused (5.1.3) ja ettevõtlusteadlikkus (5.1.4)) või pole pigem asjakohased (tööturu tegevused 3.1.1 ja 3.1.2 ning osa regionaalarengu tegevustest (5.4.1 ja 5.4.3)).

10. **Enamik hinnatavatest tegevustest on tulemuslikud.** Seatud sihttasemed on valdavalt saavutatud, mõnes tegevuses (teaduse tippkeskused (4.1.4) ja valdkondliku teadus- ja arendustegevuse arendamine (4.2.1)) on saavutatud ka 2023. aastaks seatud sihttasemed. Probleeme esineb tulemuslikkusega tegevustes TA programm nutika spetsialiseerumise kasvualdkondades (4.2.3), nõudluspoole poliitika (4.2.5), riikliku tähtsusega teaduse infrastruktuuri toetamine teekaardi alusel (4.1.2), laenude, tagatiste ja eksporditehingute kindlustuse väljastamine (5.2.1), varajase faasi fondifondi loomine riskikapitali pakkumiseks (5.2.2) ja osaliselt regionaalarengu tegevustes.

11. **Enamik tegevustest on tõhusad**, st ettenähtud vahenditega saavad tegevused tõenäoliselt eesmärgiks seatud mahus ellu viidud. Küsitav on see nõudluspoole poliitika osas (4.2.5).

12. Enamiku tegevuste puhul tähendaks toetuse kadumine kas tegevuste mahu vähendamist või lõpetamist, suureks väljakutseks oleks uute rahastusallikate leidmine ja tarvilik oleks riigi tugi.

13. Enamiku tegevuste puhul ei tehta erisusi ega seiret lähtuvalt sotsiaalsetest rühmadest (puudega inimesed, erinevast soost, rahvusest ja vanusest inimesed). Kus asjakohane ja võimalik (arvestada tuleb, et hindajad ei saanud ligipääsu projektide aruannetele), on erinevused sotsiaalsete gruppide vahel aruandes ja selle lisas välja toodud. Kuigi ka edaspidi on ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste fookus ettevõtetel ja majandusharudel, tuleks kaaluda võimalusi, kuidas pöörata senisest rohkem tähelepanu sellele, et kõikidel (sh ebasoodsamas olukorras olevatel) sotsiaalsetel gruppidel oleksid võrdsed võimalused toetatud tegevustes osalemiseks (tehes vajadusel jooksvalt kohandusi, et vähendada seda piiravaid takistusi).

14. Nii kasu saanud ettevõtjate enda hinnang kui ka ökonomeetriline analüüs näitab, et ettevõtlus- ja innovatsioonitoetustel **on positiivne mõju ettevõtete majandusnäitajatele. Samas peab arvestama, et mõju sisu ja suurus on tegevuseti väga erinev.** Kui vaadata toetatud tegevuste komplekti mõju kokku, sh **koosmõju majandusele**, siis kvantitatiivselt mõõdetavate

meetmete tegevuste mõjuhinnangu koondvaatest selgub, et enamik struktuurivahenditest rahastatud ettevõtlustoetustest avaldavad samaaegset positiivset mõju nii lisandväärtuse kui tööhõive kasvule. Erisused tegevuste mõju suunas ning mõjuulatuses on siiski märkimisväärsed. Üldistatult saab tõdeda, et TA&I ja nutika spetsialiseerumise (4.2) ning loomemajanduse arendamise (5.3) meetmed panustavad pigem tööjõu tootlikusse ja lisandväärtuse kasvu, ettevõtlikkust ja ettevõtluskeskkonda (5.1) edendavad meetmed loovad pigem töökohti ja panustavad seeläbi hõivesse ning majanduslikku kaasatusse.

15. Ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste koosmõju analüüsimisel avaldus toetuste positiivne koondmõju tootlikkusele. Meetmete ülene mõju hõivenäitajatele puudus, mis on viimaste aastate kõrge hõivemäära juures ootuspärane. Samas, see olukord võib märgatavalt muutuda, kui analüüsida toetuste mõju tulevikus pärast koroonaviiruse leviku tõkestamise meetmete tõttu tekkinud majanduskriisi. Sellega on vaja arvestada, et teha programmiperioodi lõppemisel adekvaatseid järeldusi toetuste mõjust kesksetele eesmärkidele.

16. Toetuste mõju avaldub tugevamalt kõrgema kasvupotentsiaaliga tegevusaladel – näiteks IKT, kutse-, tehnika ja teadusvaldkond. Koosmõju analüüs viitab, et toetustest lähtuv mõju soosib pikaajalisele kasvule orienteeritud struktureid muutusi majanduses.

17. Hindamise tulemuste puhul on oluline silmas pidada, et **paljude toetuste mõju pole hindamise ajaks veel avaldunud**, sest märkimisväärne osa toetusi on määratud viimastel aastatel. Lisaks ilmneb rea toetuste puhul kasu mitme aasta pikkuse viiteajaga (nt suuremahulised TA koostööprojektid, messitoetused, kontaktvõrgustiku arendamise tegevused, ettevõtte arenguprogramm jt). Samas on mitmeid meetmeid rakendatud üle mitme perioodi (nt riigi rahastatavad koostööstruktuurid), mistõttu neid saab hinnata ka varasemaid tulemusi arvesse võttes.

18. Analüüsitud tegevuste vaheline vastastikmõju on üldiselt positiivne või neutraalne. **Dubleerimist esineb vähe** (seejuures peab arvestama, et hindamine ei hõlmanud maaelu arendamise meetmeid), oluliseks küsimuseks on eraldi toetusmeetmete otstarbekus kindlatele sektoritele. Kasusaajate silmis on **probleemiks toetusmeetmete süsteemi keerukus ja killustatus**: tegevuste hulka on ettevõtetel ja arendustöötajatel raske hoomata ja selle haldamine on kulukas. Seetõttu on vaja tähelepanu pöörata tegevuste koguarvu vähendamisele ja toetussüsteemis orienteerumise lihtsustamisele. Selleks tuleks kaaluda võimalust leppida kokku ettevõtluse ja innovatsiooni toetusmeetmeid koordineeriv ministereerium ja luua ühine toetusmeetmete nõukoda, kuhu oleksid kaasatud ka ettevõtjate ja ülikoolide esindajad.

19. **Toetusmeetmete süsteemsuse osas on oluliseks vajakajäämiseks nõudluspoole poliitikate vähene hulk ja osakaal.** Nõudluspoole innovatsioonipoliitika seisneb innovatsiooni ja arendustegevuse stimuleerimises avaliku ja erasektori nõudluse mõtestatud juhtimise kaudu, kus praegu (ja oodatust raskemalt) on rakendunud vaid innovatsiooni toetavate riigihangete programm ja ka valdkondliku teadus- ja arendustegevuse tugevdamise tegevus (RITA programm). Uue perioodi tegevuste planeerimisel tuleks nõudluspoolelt sihipärasemalt arendada ja rahastada. Üheks võimaluseks on nn missioonipõhiste TA&I programmide loomine, kus riik sõnastab tellimuse (nõudluse) ja eraldab ressursid ning erasektor pakub innovaatilised lahendused.

20. **Nõudluspoole poliitikate arendamine on hädavajalik ka 2020. aasta kevadel alanud koroonaviiruse tõkestamisest tingitud majanduskriisist väljumiseks.** Ühelt poolt võimaldaks nõudluspoole arendamine aidata avalikul sektoril leida konkreetseid lahendusi kriisist tulenevatele väljakutsetele, nt rahvatervise ja erinevate valdkondade digiteenuste osas. Teisest küljest loob jõuline nõudluse stimuleerimine turu innovaatilistele toodetele ja teenustele ning motiveerib seeläbi ettevõtteid suurendama investeringuid arendustegevusse ja innovatsiooni. See võimaldaks innovaatilistel ettevõtetel väljuda praegusest kriisist ja looks ühtlasi aluse ka majanduskasvu taastumise järgsele konkurentsivõime kasvule.

21. Tulenevalt toetuste ja teenuste paljususest on **ettevõtjate jaoks väljakutse leida toetusmaastikul ettevõtte vajadustele ning äritegevusele kõige sobivam toetus või instrument.** Selle probleemi leevendamiseks on oluline tagada toetust taotlevate ettevõtjate asjatundlik eelnõustamine erinevate toetuste ja toetatud tegevuste sobivuse osas, mis eeldab ühe keskse infovärrava või n-ö kontaktakna loomist pädevate konsultantidega ning toimivat infovahetust rakendusüksuste vahel (nt ettevõtete päringute ja kontaktide osas).

22. **Meetmete ja tegevuste tasandil on ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste eesmärgid ja mõjud Eesti majandusele väga eripalgelised** ning sellega on hindamises arvestatud detailsemate soovitude kujundamisel, mille abil veelgi suurendada toetatud tegevuste positiivset mõju.

23. Meetme „Eesti T&A rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine ja osalemine üle-euroopalistes teadusalgatustes“ (4.1) hinnatavate tegevuste 4.1.1 (ASTRA programm), 4.1.2 (riikliku tähtsusega teaduse infrastruktuur) ja 4.1.4 (teaduse tippkeskused) puhul ei olnud hindamise fookuses nimetatud tegevuste mõjude hindamine tööhõive, lisandväärtuse ja ekspordi osas, vaid tegevuste laiem roll teiste meetmete ja tegevuste jaoks eelduste loomisel läbi teadus- ja arendustegevusega seotud võimekuste kasvatamise ning kultuuri- ja käitumismuutuste esilekutsumise TA asutustes.

24. Meetme 4.1 peamine positiivne mõju on seotud mitmetasandiliste koostöösuhete ja -kultuuri edendamisega TA asutuste kui ka TA asutuste ja ettevõtete vahel ning mõjud ettevõtlusele on avaldunud tänu paremate ligipääsuvõimaluste loomisele teadustaristule ning unikaalsetele erialastele kompetentsidele ja teadmistele koolituste või nõustamise kaudu.

25. Meetme „TA&I süsteemi kohaliku sotsiaalmajandusliku mõju suurendamine ja nutikas spetsialiseerumine kasvualade (IKT + tervis + ressursid) arendamiseks“ (4.2) hindamist raamistas oluliselt see, et suurem osa meetme tegevustest olid hindamise ajal alles elluviimise järgus, mistõttu on toetatud tegevuste ja projektide mõjusid tööhõivele, tootlikkusele ja ekspordile veel vara hinnata, nt nii RITA programmist (4.2.1) kui ka nutika spetsialiseerumise rakendusuuringute tegevusest (4.2.3) toetatud projektid olid enamuses veel lõpetamata. Seetõttu on meetme 4.2 puhul kõige detailsemalt saanud mõjusid hinnata koostööstruktuuride toetamise tegevuse (4.2.4) puhul, mille toetamine algas hinnatava perioodi alguses (jätkates eelmise perioodi praktikaid).

26. Kuigi meetme 4.2 tegevuste mõju hindamist raskendab lisaks eelmainitule ka asjaolu, et osa tegevusi ei ole mõeldud otseselt ettevõtluse ja innovatsiooni edendamiseks ning ettevõtete TA-le suunatud meetme tegevuste puhul avalduvad mõjud pikema perioodi jooksul, on varasemates

kitsama fookusega ja detailsemates uuringutes tuvastatud², et enamikes nutika spetsialiseerumise kasvualades ja -niššides on ettevõtete müügitulu ja keskmine töötajate arv olnud suuremad kui Eesti ettevõtetes keskmiselt. Samuti on nende ettevõtete poolt loodav lisandväärtus töötaja kohta enamikes kasvuniššides olnud suurem Eesti keskmisest ning kasvanud rohkem kui Eestis tervikuna. On ilmnenu, et TA-alane koostöö toimub üldiselt suuresti asjakohaste riiklike toetusmeetmete abil, mis valdavas enamuses on suunatud koostöösuhete edendamisele kas ettevõtete vahel või ettevõtete ja TA asutuste vahel, ehkki TA asutustega koostööd tegevate ettevõtete majandusnäitajad kasvuniššide lõikes, sh lisandväärtuses, müügitulus, ekspordis ja tööjõukuludes, ei pruugi olla koostöö tulemuseks, vaid eelduseks.

27. Ettevõtluse ja TA meetmete ja tegevuste positiivsete mõjude suurendamiseks on vaja kaaluda võimalusi liikuda väiksema hulga, kuid ettevõtte elukaare loogikat järgivate ja erinevaid arengutee etappe katvate **komplekssemate toetusmeetmete** suunas, kus on hoovad meetme toimimise muutmiseks vastavalt vajadusele. Näiteks TA tegevuse osas tähendab komplekslähenedamine praeguste erinevate toetuskeemide (osakud, nutika spetsialiseerumise rakendusuringud, tootearenduse toetus jt) koondamist kesksesse meetmesse võimalusega toetada erinevaid tegevusi seondult TA-ga, sh koostöö, mobiilsus, võimekuste arendamine jpm.

28. Samuti oleks otstarbekas disainida toetusmeede, mis on mõeldud **ettevõtete innovatsioonivõimekuse, TA-alase teadlikkuse ja strateegilise juhtimiskvaliteedi tõstmiseks**, sh tehnoloogiaseire, TA ning oma toodete arendamine, globaalsetesse väärtusahelatesse sisenemine, intellektuaalomandi strateegiad, sisenemine rahvusvahelistesse TA projektidesse, sh Horisont, CERNi jt EL-i programmide rahastuse taotlemine kui ka juhtpartnerina TA projektide elluviimine.

29. Hindamise tulemuste põhjal on oluline **edasi arendada klastrite toetusmeedet**, mis pakuks toetust erinevatele ühistegevuslikele (ettevõtete ülestele ja vahelistele) arendusprojektidele kui ka erinevaid toetusi (nt seondult õppepraktikaga, tööstusdoktorantidega, ühise TA-ga jpm) vastavalt sektorite eripäradele ja ambitsioonidele, sh tagades suurema paindlikkuse tehtavate kulutuste abikõlblikkusele.

30. Lisaks oleks oluline luua **terviklik ettevõtlusdoktorantuuri grant**, mis hõlmaks toetust ülikoolile, doktorandile ja ettevõttele, kuna taoline grandisüsteem tagab terviklikuna nii ettevõtte (või muu partneri), ülikooli kui ka doktorandi vajadused. Lisaks tuleks võimaldada laiema ringi organisatsioonide (sh haiglate, kliinikute, tehnoloogia arenduskeskuste jt) osalemist ettevõtlusdoktorantuuri formaadis.

31. Ettevõtlustoetuste süsteemis **tuleks jätkata osaku-tüüpi toetuste kasutamist**, kuna need annavad ettevõtetele võimalused suhteliselt riskivabadeks esmasteks arenduskatsetusteks. Seejuures on oluline, et säiliks praeguse osakute süsteemi suhteliselt väike bürokraatiakoormus ja ettevõtetele enam riskijulgust andvad toetuse saamise tingimused.

---

² Espenberg, S., Nõmmela, K., Karo, E., Juuse, E., Lees, K., Sepp, V., Vahaste-Pruul, S., Romanainen, J. 2018. Kasvualade edenemise uuring. Tartu Ülikool, Tallinna Tehnikaülikool ja Technopolis Group Eesti OÜ.

32. **Maakondlike arenduskeskuste võrgustik on välja arendatud ja toimib.** Kohapealne nõustamine on aidanud kaasa ettevõtluse arengule ning mõjutanud positiivselt nõustatud ettevõtete tööhõivet ja tootlikkust.

33. Ettevõtjad tähtsustavad võimalusi, mille abil leida partnereid Eestis ja välismaal, mistõttu on väga **oluline jätkata võrgustiku loomise ja partnerite leidmise soodustamise tegevustega.** See sai kinnitust väga erinevate toetatud tegevuste ja sihtgruppide puhul, mistõttu tasub seda arvestada tegevuste ja meetmete ülese ettepanekuna.

34. Kuigi **finantsinstrumentidel** pole käimasoleval perioodil väga suurt rolli olnud, siis tulevikus tuleks neid hakata rohkem pakkuma, kuna pikemas perspektiivis ja muude toetuste vähenemise tõttu on finantsinstrumentide kasutamine jätkusuutlikum viis ettevõtete toetamiseks kui tagastamatud toetused. Seejuures on oluline kaaluda võimalusi, kuidas neist toodetest ja teenustest saaksid rohkem kasu need ettevõtted, mis ei saa (veel) kasutada kommertsbankade abi.

35. **Turismi arendamiseks** mõeldud toetustel on olnud positiivne mõju turunduse võimekuse ja ulatuse suurendamisele ja sündmuste kvaliteedi tõstmisele (tegevus 5.1.5), samuti ilmneb positiivne mõju tööhõivele (tegevus 5.1.6) võrdluses ettevõtetega, mis pole toetusi saanud. Rahvusvaheliselt huvipakkuvate turismiatraktsioonide ja toetava taristu väljaarendamise tegevuses (5.1.8) on paljud projektid veel käimas, kuid juba on saavutatud positiivseid tulemusi nii majandusnäitajate arengus kui ka laiemas mõjus (sh piirkonna atraktiivsuse kasv).

36. Alates 2020. aasta algusest on kogu maailma turismile hakanud negatiivset, isegi halvavat mõju avaldama koroonaviiruse leviku tõkestamisega seotud meetmed. Sellega seoses on vaja pöörata tähelepanu turismiettevõtete sihistatud toetamisele ja uute ärimudelite leidmisele, sh keskenduda lähiaastatel sise- ja loodusturismile. Nende muutustega on vaja ka arvestada, kui tegeleda Eesti brändi mitmekesistamisega, mida turismiettevõtjad hindavad väga oluliseks, kuna sellele saaksid ettevõtjad enda ja oma tegevuste turundamisel toetuda.

37. Turismi arendamisel on vaja arvestada valdkonna ettevõtete eripäradega ja võimalusel tuleks seda tulevikus teha teiste majandusharudega integreeritult ja kompleksmeetmete abil, mis aitaksid vähendada erinevate tegevuste koguarvu ning lihtsustaksid ettevõtjate jaoks toetussüsteemis orienteerumist, kuid samas võtaksid paindlikumalt arvesse ettevõtete vajadusi.

38. **Loomemajanduse arendamise** toetuste abil on välja arendatud toimiv loomeettevõtteid toetav tugivõrgustik, kasvanud on loomeettevõtete ring ja kompetentsid. Hindamise põhjal leiab kinnitust see, et tulemusi võimendab toetuste ja teenuste kombineerimine.

39. Loomemajanduse arendamise toetused on kolmel tegevussuunal aidanud kaasa ettevõtetes tootlikkuse kasvatamisele: 5.3.1 (loomemajanduse inkubatsiooni arendamine) ja 5.3.3 (loomemajanduse valdkondades tegutsevate ettevõtete ekspordivõime arendamine) osas on toetused positiivselt mõjutanud lisandväärtust töötaja kohta ning 5.3.5 (loomemajanduse sidumine teiste sektoritega) puhul käivet töötaja kohta. Samuti oli neis tegevustes täheldatav positiivne mõju omakapitali ja koguvarade suhtele.

40. Meetme tegevuse 5.3.3 projektid on kasvatanud loomeettevõtete ekspordivõimekust. Ekspordikäive suurenes keskmiselt igal teisel küsitlusele vastanud ettevõttel. Küsitluses osalenud ettevõtetest 68% kasutas toetust ekspordiga alustamiseks ning 85% uutele sihturgudele ekspordimiseks (levinumad ekspordiriigid olid Saksamaa, Soome, USA ning Prantsusmaa). Positiivset nihet kasusaajate ekspordivõimekuse kasvus täheldasid ka tugistruktuuride esindajad, kus rahvusvahelise võrgustiku ulatus toetatud tegevuste abil on laienenud just lähiriikidesse Skandinaavias ja Euroopas (Soome, Saksamaa, Prantsusmaa), aga samuti ülemaailmselt tuntud galeriide asukohtadesse (nt New York, London, Berliin).

41. Enamike rahastatud projektide tegevused ei ole mõeldud koostöö tihendamisele loomeettevõtete ja TA asutuste või avaliku sektori vahel. Endiselt toimub koostöö peamiselt loomeettevõtete vahel ja teatud määral sektori üleselt teiste majandusharudega. Sünergiat teiste valdkondadega on loonud ärikiirendid, valdkondlikud arenduskeskused ja rakendusüksus ning need on hõlmanud seni disaini, arhitektuuri, audiovisuaali ja sisuloo valdkondi.

42. Regionaalses plaanis ei ole meetme 5.3 toetuste mõju olnud kuigi laiapõhjaline – valdav osa loomemajanduse arendamise meetme toetuse saajatest ja toetatud tegevustes osalejatest (kasusaajad) paiknevad Harju- ja Tartumaal.

43. **Ettevõtlus- ja innovatsioonitoetused on suurendanud regionaalseid erinevusi.** Ka varasemad uuringud on näidanud, et Ida-Euroopas on struktuuritoetuste rakendamine suurendanud riikide sees regionaalseid erinevusi: riikide vahelise konvergensti huvides on ettevõtlus- ja innovatsioonitoetustest enamasti tuge saanud suuremate linnade ettevõtted.

44. Kuna maavalitsusi enam ei ole ja enamus kohalikest omavalitsustest on ettevõtluse toetamise meetmete korraldamiseks jätkuvalt liiga väikesed, siis tuleks ettevõtlusarengu tegevusprogrammid kujundada senisest enam regioonipõhiselt, toetudes maakondlikele arenduskeskustele ja võttes aluseks Ida-Virumaa programmi ja tegevuse 5.4.2 („Piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks“ (PATEE)) juba toimiva positiivse kogemuse. Seejuures ei tähendaks see regiooniti erinevate toetuste väljaarendamist, vaid senisest suuremat tähelepanu ettevõtte elukaarel põhinevale lähenemisele, et tagada arenguvõimalused ka väiksema võimekusega ettevõtjatele. Enne järgmist programmiperioodi tuleks ühtlasi suurendada omavalitsuste ettevõtlusarengu valdkonna kohustusi, pädevust ja rahastust, korrastada regionaalne arengu planeerimise süsteem ja tugevdada strateegilist nõustamist. Regioonides tuleks fookus suunata ettevõtluse teadmismahukuse kasvule ja nutikale spetsialiseerumisele, seda eriti arvestades käimasolevat rohepöört ja koroonaviiruse levikust tingitud kriisi tõttu kiirenenud ettevõtluse restruktureerimist, mis eeldab ülikoolide märksa suuremat kaasamist regionaalsete ressursside kasutusele võtmiseks (nt põlevkivikeemia, akumetallid ja ehitusmaterjalid Virumaal, meretuulepargid, laevaehitus, kombineerituna kalakasvatuse ja muu vesiviljelusega läänerannikul, bioressursside kõrgema lisandväärtusega töötlemine Lõuna-Eestis) loodavate programmide väljaarendamiseks ja rakendamiseks.

45. Üldiselt on meetme 5.4 toetuste mõju ettevõtete majandusnäitajatele olnud kaudne ja võib ilmned ka aastaid hiljem. Tegevuse 5.4.3 infrastruktuuri toetusi saanud ettevõtete tootlikkus on võrreldes kontrollgrupi ettevõtetega kasvanud. Kompetentsikeskuste (5.4.1) ja meetme „Piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks“ (5.4.2) toetused kasusaajate

tööhõivele kõikjal üheselt positiivset mõju ei avaldanud (näiteks Ida-Virumaa põlevkivisektoris toimusid koondamised, ehkki samas suurendati turundustegevustega oluliselt sealse turismiklastri käivet ja hõivet). Üldiselt on meetme 5.4 projektide tulemuslikkus olulisel määral kohapõhine, sõltudes olulisel määral kohalikust eestvedamisest, omavalitsuste huvist ja kaasrahastusest. Infrastruktuuritoetused on tõstnud tööhõivet (5.4.3), aidanud kaasa töökohtade loomisele ning parandanud töökohtade kättesaadavust (5.4.4). Meetme tegevused toetavad kaudselt kasusaanud ettevõtete ekspordi tootearenduse ja selleks tehtavate uuringute (5.4.1 ja osaliselt ka 5.4.2) ning infrastruktuuri investeeringuid (5.4.3) ennekõike tööstusalade arendamise kaudu.

46. Kompetentsikeskuste (5.4.1) teenuseid kasutanud ettevõtjate hinnangul arenes selle tulemusena nende ettevõttes tootearendusvõimekus ja loodi uusi ärikontakte. Tegevust 5.4.2 hindasid arenduskeskused väga positiivselt, ka selles osalenud ettevõtted hindavad seda konkurentsivõimele positiivselt, ehkki otsesest mõju käibe, TA-le, kasumile, töökohtade lisandumisele ja ekspordile ei nähta. Enamiku toetuse saajate arvates on infrastruktuuri toetuste (5.4.3) mõju piirkonna ettevõtluskeskkonnale ning arendusvõimekusele oluline. Turismiobjekti rajamiseks ja arendamiseks toetust saanute hinnangul tõstis see külastuste arvu. Tegevusest 5.4.4 toetuste saajate hinnangul on see parandanud teenuste kättesaadavust ühistranspordisüsteemide korrastamise puhul. Kergliiklusteede rajamisest väikeasulate vahele on aga kohati kujunenud asendustegevus, millel ei ole kuigi arvestatavat mõju liikuvuse ja turvalisuse kasvule.

47. Järgmisel programmiperioodil tuleks kaaluda starditoetuse ja veel mõnede toetusmeetmete (turism, korterite renoveerimine) välistamist Harju- ja Tartumaal, kus turg on piisavalt aktiivne ja pakub vajalikke teenuseid ning omavalitsuste 30–40% suurem maksutulu peaks võimaldama sotsiaaltaristut ise ehitada. Vabanenud ressursi arvelt saaks oluliselt suurendada toetusmeetmete (sh finantsinstrumentide) kättesaadavust väljapoolt Harju- ja Tartumaad. Eriti tuleb tähelepanu pöörata roheline energia paremale ärakasutamisele ja loodusressurssidele kõrgema lisandväärtuse andmisele, koostades selleks regionaalsed kompleksplaanid (nt nagu Ida-Viru programm).

48. Lõpetuseks on esitatud igale hinnatud tegevusele või teemale hinnang valgusfoorimeetodil:

roheline värv: tegevus on vajalik ja tulemuslik;

kollane värv: tegevus on vajalik ja tulemuslik, kuid esineb probleeme, mille lahendamisel oleks võimalik saavutada veel paremaid tulemusi;

punane värv: tegevuse elluviimise ja tulemuslikkusega esineb märkimisväärsed probleeme (see ei pruugi tähendada, et tegevus ise ei oleks vajalik ja tähtis – kui selline olukord esineb, siis on seda analüüsis ja kokkuvõttes eraldi selgitatud).

TÖÖTURG

- Tegevus 3.1.1 Töövõime toetamise reformi sihtrühmale tööturuteenuste ja neid toetavate teenuste arendamine, juurutamine ja osutamine, et säilitada töökohta või leida uut tööd
- Tegevus 3.2.1 Tööturuteenuste laiendamine uutele sihtrühmadele ja uute teenuste pakkumine töötutele

ETTEVÕTLUS JA TA

- Tegevus 4.1.1 Institutsionaalne arendusprogramm TA asutustele ja kõrgkoolidele (ASTRA)
- Tegevus 4.1.2 Riikliku tähtsusega teaduse infrastruktuuri toetamine teekaardi alusel

- Tegevus 4.1.4 Teaduse tippkeskuste toetamine teaduse rahvusvahelise konkurentsivõime ning tippkvaliteedi tugevdamiseks
- Tegevus 4.2.1 Teadus-ja arendustegevuse tugevdamine (RITA)
- Tegevus 4.2.2 Kõrghariduse erialastipendiumid nutika spetsialiseerumise kasvualdkondades
- Tegevus 4.2.3 Nutika spetsialiseerumise kasvualade toetamine
- Tegevus 4.2.4 Riigi rahastatavad koostööstruktuurid
- Tegevus 4.2.5 Nõudluspoole poliitika, riik innovaatiliste lahenduste tellijana
- Tegevus 4.2.6 Start-up ettevõtluse hoogustamine
- Tegevus 4.4.1 Arenguvajaduste välja selgitamine ja ettevõtete arendustegevused
- Tegevus 4.4.2 Teadusarenduse tegevuse osak
- Tegevus 5.1.1 Nõustamine maakondlikes arenduskeskustes

ETTEVÕTLUSTEADLIKKUS JA KONKURENTSIVÕIME

- Tegevus 5.1.2 Starditoetus
- Tegevus 5.1.3 Ekspordi arendamise tegevused
- Tegevus 5.1.4 Ettevõtlusteadlikkus
- Tegevus 5.2.1 Laenude, tagatiste ja eksporditehingute kindlustuse väljastamine
- Tegevus 5.2.2 Varajase faasi fondifondi loomine riskikapitali pakkumiseks

TURISM

- Tegevused 5.1.5–5.1.8

LOOMEMAJANDUS

- Tegevused 5.3.1–5.3.7

REGIONAALARENG

- Tegevused 5.4.1–5.4.4

2. KASUTATUD LÜHENDID

Lühend	Selgitus
EAS	Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus
EIF	Euroopa Investeeringisfond
EL	Euroopa Liit
ERF	Euroopa Regionaalarengu Fond
ETAg	Eesti Teadusagentuur
H2020	Horizon 2020
HTM	Haridus- ja Teadusministeerium
IKT	Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia
KK	Kompetentsikeskus
KOMP	Tegevus 5.4.1: Regionaalsete kompetentsikeskuste arendamine
KOV	Kohalik omavalitsus
KuM	Kultuuriministeerium
MAK	Maakondlik arenduskeskus
MEM	Maaeluministeerium
MKM	Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium
NS	Nutikas spetsialiseerumine
PATEE	Tegevus 5.4.2: piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks
PKT	Piirkondade konkurentsivõime tugevdamine
RA	Rakendusasutus
RM	Rahandusministeerium
RTK	Riigi Tugiteenuste Keskus
RÜ	Rakendusüksus
TA	Teadus-arendus
TA&I	Teadus- ja arendustegevus ning innovatsioon
TAK	Tehnoloogia Arenduskeskus
TalTech	Tallinna Tehnikaülikool
TAT	Toetuse andmise tingimused
TR	Tulemusraamistik
VKE	Väike- ja keskmise suurusega ettevõtted
ÜKP	Ühtekuuluvuspoliitika

3. HINDAMISE FOOKUS

49. Ülevaade hindamise fookuses olnud tegevustest on toodud tabelis 1. Ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste tulemuslikkuse hindamiseks tehtud analüüsi tulemused on põhjalikumal kujul eraldi dokumendina esitatud lõpparuande lisa.

Tabel 1. *Hindamises analüüsitud tegevused ja nende jagunemine teemadeks*

Prioriteetsed suunad, meetmed ja tegevused	Teema
Prioriteetne suund 3: Tööturule juurdepääsu parandamine ja tööturult väljalangemise ennetamine	
Meede 3.1: Töövõime toetamise skeemi loomine ja juurutamine	
Tegevus 3.1.1: Töövõime toetamise reformi sihtrühmale tööturuteenuste ja neid toetavate teenuste arendamine, juurutamine ja osutamine, et säilitada töökohta või leida uut tööd	tööturg
Meede 3.2: Tööturuteenused tagamaks paremaid võimalusi hõives osalemiseks	
Tegevus 3.2.1: Tööturuteenuste laiendamine uutele sihtrühmadele ja uute teenuste pakkumine töötutele	tööturg
Prioriteetne suund 4: Kasuvõimeline ettevõtlus ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline teadus- ja arendustegevus	
Meede 4.1: Eesti T&A rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine ja osalemine üleeuroopalistes teadusalgatustes	
Tegevus 4.1.1: Institutsionaalne arendusprogramm TA asutustele ja kõrgkoolidele (ASTRA)	ettevõtlus ja TA
Tegevus 4.1.2: Riikliku tähtsusega teaduse infrastruktuuri toetamine teekaardi alusel	ettevõtlus ja TA
Tegevus 4.1.4: Teaduse tippkeskuste toetamine teaduse rahvusvahelise konkurentsivõime ning tippkvaliteedi tugevdamiseks	ettevõtlus ja TA
Meede 4.2: TA&I süsteemi kohaliku sotsiaalmajandusliku mõju suurendamine ja nutikas spetsialiseerumine kasvualade (IKT + tervis + ressursid) arendamiseks	
Tegevus 4.2.1: Valdkondliku teadus- ja arendustegevuse tugevdamine (RITA)	ettevõtlus ja TA
Tegevus 4.2.2: Kõrghariduse erialastipendiumid nutika spetsialiseerumise kasvualdkondades	ettevõtlus ja TA
Tegevus 4.2.3: Nutika spetsialiseerumise kasvualade toetamine	ettevõtlus ja TA
Tegevus 4.2.4: Riigi rahastatavad koostööstruktuurid	ettevõtlus ja TA

Prioriteetsed suunad, meetmed ja tegevused	Teema
Tegevus 4.2.5: Nõudluspoole poliitika, riik innovaatiliste lahenduste tellijana	ettevõtlus ja TA
Tegevus 4.2.6: Start-up ettevõtluse hoogustamine	ettevõtlus ja TA
Meede 4.4: Ettevõtja arenguplaani toetusmeede ettevõtete arendus- ja eksporditegevustele kaasaaitamiseks ning juhtimisvõimekuse tõstmiseks	
Tegevus 4.4.1: Arenguvajaduste välja selgitamine ja ettevõtete arendustegevused	ettevõtlus ja TA
Tegevus 4.4.2: Teadusarenduse tegevuse osak	ettevõtlus ja TA
Prioriteetne suund 5: Väikese ja keskmise suurusega ettevõtete arendamine ja piirkondade konkurentsivõime tugevdamine	
Meede 5.1: Ettevõtlikkuse kasvatamine, ettevõtluse kasvu soodustamine, ettevõtluskeskkonna arendamine	
Tegevus 5.1.1: Nõustamine maakondlikes arenduskeskustes	ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime suurendamine
Tegevus 5.1.2: Starditoetus	ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime suurendamine
Tegevus 5.1.3: Ekspordi arendamise tegevused	ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime suurendamine
Tegevus 5.1.4: Ettevõtlusteadlikkus	ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime suurendamine
Tegevus 5.1.5: Turisminõudluse suurendamine	turismi arendamine
Tegevus 5.1.6: Turismitoodete arenduse juhtimine	turismi arendamine
Tegevus 5.1.7: Turismiettevõtete ärimudeli arendamine	turismi arendamine
Tegevus 5.1.8: Rahvusvaheliselt huvipakkuvate turismiatraktsioonide ja toetava taristu väljaarendamine	turismi arendamine
Meede 5.2: Kapitali- ja krediitkindlustuse kättesaadavuse parandamine	
Tegevus 5.2.1: Laenude, tagatiste ja eksporditehingute kindlustuse väljastamine	ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime suurendamine
Tegevus 5.2.2: Varajase faasi fondifondi loomine riskikapitali pakkumiseks	ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime suurendamine
Meede 5.3: Loomemajanduse arendamine	
Tegevus 5.3.1: Loomemajanduse inkubatsiooni arendamine	loomemajanduse arendamine
Tegevus 5.3.2: Loomemajanduse tugistruktuuride arendamine	loomemajanduse arendamine
Tegevus 5.3.3: Loomemajanduse valdkondades tegutsevate ettevõtete ekspordivõime arendamine	loomemajanduse arendamine

Prioriteetsed suunad, meetmed ja tegevused	Teema
Tegevus 5.3.4: Loomemajanduse sidumine teiste sektoritega (väikeprojektid)	loomemajanduse arendamine
Tegevus 5.3.5: Loomemajanduse sidumine teiste sektoritega (suurprojektid)	loomemajanduse arendamine
Tegevus 5.3.6: Loomemajanduslase teadlikkuse tõstmine	loomemajanduse arendamine
Tegevus 5.3.7: Loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse arendamine	loomemajanduse arendamine
Meede 5.4: Piirkondade konkurentsivõime tugevdamine	
Tegevus 5.4.1: KOMP ehk regionaalsete kompetentsikeskuste arendamine	regionaalareng
Tegevus 5.4.2: PATEE ehk piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks	regionaalareng
Tegevus 5.4.3: Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud töökohtade loomiseks	regionaalareng
Tegevus 5.4.4: Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud töökohtade ja teenuste kättesaadavuse parandamiseks	regionaalareng

4. KOONDHINNANG

50. Kui vaadata toetatud tegevuste komplekti mõju kokku, sh **koosmõju majandusele**, siis kvantitatiivselt mõõdetavate meetmete tegevuste mõjuhinnangu koondvaatest selgub, et enamik struktuurivahenditest rahastatud ettevõtlustoetustest avaldavad samaaegset positiivset mõju nii lisandväärtuse kui tööhõive kasvule (joonis 1, parem ülemine veerand). Erisused tegevuste mõjusuunas ning mõjuulatuses on siiski märkimisväärsed. Üldistatult saab tõdeda, et TA&I ja nutika spetsialiseerumise (4.2) ning loomemajanduse arendamise (5.3) meetmed panustavad pigem tööjõu tootlikusse ja lisandväärtuskasvu. Seevastu ettevõtlikkust ja ettevõtluskeskkonda (5.1) edendavad meetmed loovad pigem töökohti ja panustavad seeläbi hõivesse ning majanduslikku kaasatusse.

51. Täiendavalt analüüsiti regressioonianalüüsiga üle erinevate majandusharude (defineeritud 2-numbrilise majandusharu koodi alusel) antud toetuste seost harudes hõivatute koguarvuga ja haru keskmise tööviljakusega. Tulemused näitasid, et majandusharu saadud ettevõtlustoetuste suhe loodud lisandväärtuse ei ole positiivselt seotud vastavas harus hõivatud töötajate arvu muutusega. Seevastu ilmnes positiivne seos haru ettevõtete saadud ettevõtlustoetuste ja haru keskmise tootlikkuse (tööviljakuse) kasvu vahel. Samas, kuna toetused pole aidanud väiksematel harudel kasvada kiiremini hõive mõttes või suurendada tootlikkust kiiremini, siis ei aita toetused majandustegevust ühtlasemalt arendada üle erinevate majandusharude.

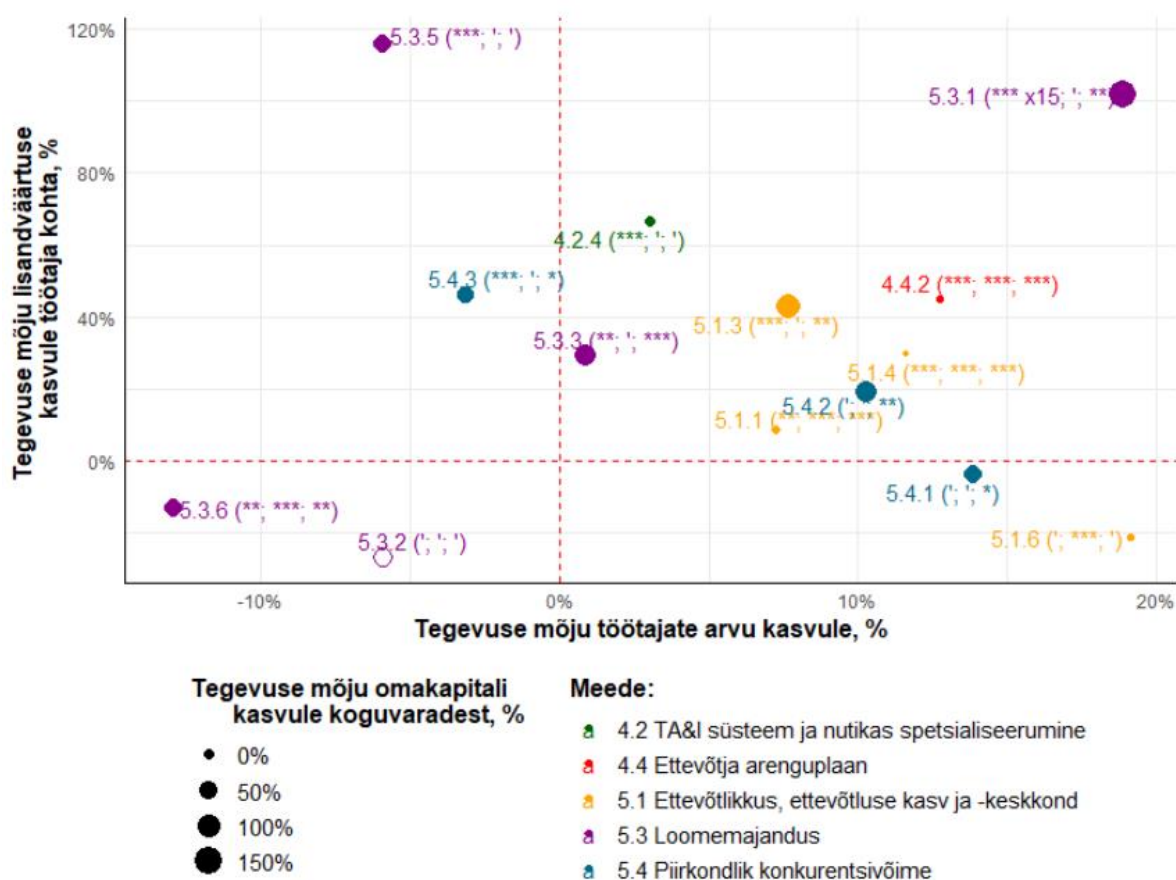
52. Kõrgeim oli lisandväärtuskasv loomemajanduse inkubatsiooni arendamise tegevuses (5.3.1). Nimetatud toetusest tekkiv lisandväärtuse kasv töötaja kohta oli keskmiselt 2,8-kordne. Märkimisväärset mõju lisandväärtuse kasvule avaldasid ka loomemajanduse lõimumise (5.3.5) ja riigi rahastavate koostööstruktuuride (klastrid ja TAK-id, 4.2.4.) tegevused. Nende tegevuste puhul hõivekasvu ei kaasnenud ning see on seletatav toetuse eesmärgiga: suurendada eeskätt toodete ja teenuste lisandväärtust ning tõsta majandustegevuse ressursitõhusust.

53. Suurimat positiivset mõju tööhõive kasvule avaldasid ettevõtlikkuse ja ettevõtluskeskkonna arendamiseks mõeldud tegevused (meede 5.1). Neist omakorda tugevaim positiivne mõju tööhõive kasvule oli turismitoodete arenduse juhtimise tegevusel (5.1.6), mis tõstis töötajate arvu ligikaudu 18%. Tööhõive kasvule avaldasid majanduslikult ja statistiliselt olulist positiivset mõju ka teadusarendustegevuse osaku (4.4.2) ja piirkondlike ettevõtjate maakondlikes arenduskeskustes nõustamise ja arendamise (5.1.1) tegevused. Esimese puhul kasvas töötajate arv keskmiselt 12,5% ning teise puhul üle 6,5%. Kuigi teadusarendustegevuse osaku ning nõustamise ja piirkondlike ettevõtjate arendamise tegevuste tulemusena kasvas statistiliselt olulisel määral ka toetatud ettevõtete lisandväärtus töötaja kohta, siis turismitoodete arenduse juhtimise tegevuse (5.1.6) puhul statistiliselt olulist mõju lisandväärtuse kasvule töötaja kohta ei leitud.

54. Ettevõtete jätkusuutlikkuse kasvule avaldasid statistiliselt olulist positiivset mõju loomemajanduse meetme (5.3) tegevused ning ettevõtlikkuse kasvatamise, ettevõtluse kasvu soodustamise ja ettevõtluskeskkonna arendamise meetme (5.1) ekspordi arendamiseks mõeldud tegevused. Nimetatud tegevuste toel kasvas ettevõtete kapitaliseeritus (omakapitali osakaal koguvaradest) statistiliselt olulisel määral. Teadusarendustegevuse osaku (4.4.2) puhul näitab aga

kvantitatiivne mõjuhindang tegevuse statistiliselt olulist negatiivset mõju toetatud ettevõtete kapitaliseeritusele. Nimetatud leid on ootuspärane, arvestades TA investeeringute mahukust ja pikaajalisust ning seda, et TA tulemusena saavutatav toodete või teenuste lisandväärtuse kasv ilmneb pika viitajaga.

55. Regionaalarengule suunatud meetme tegevuste (5.4.1, 5.4.2, 5.4.3) mõju tööhõivele ei osutunud statistiliselt oluliseks, kuid see tulemus on hinnatud kvalifitseeritud tööjõu regionaalse äärmiselt piiratud kättesaadavuse kontekstis, mida on omakorda võimendanud hindamisperioodi iseloomustav madala tööpuuduse keskkond. Regionaalset konkurentsivõimet edendavate tegevuste (5.4.2 ja 5.4.3) positiivsest tootlikkuse mõjust tõukub omakorda positiivne mõju hõivele, kuid seda teatud viitajaga ning eeldusel, et töötajad on vajalikul määral mobiilsed ning valmis liikuma kõrgema tootlikkusega ettevõtetesse, mis omakorda loob võimendumisefekti tulemusena uusi töökohti.

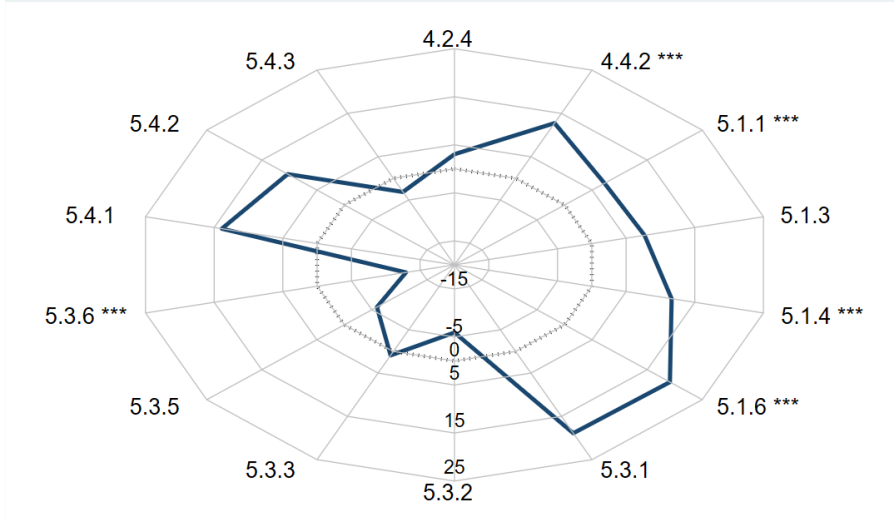

Joonis 1. Ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste kvantitatiivse mõjuhindangu koondvaade lisandväärtuse kasvule töötaja kohta, tööhõivele ja ettevõtete jätkusuutlikkusele defineerituna omakapitali osakaaluna koguaradest.

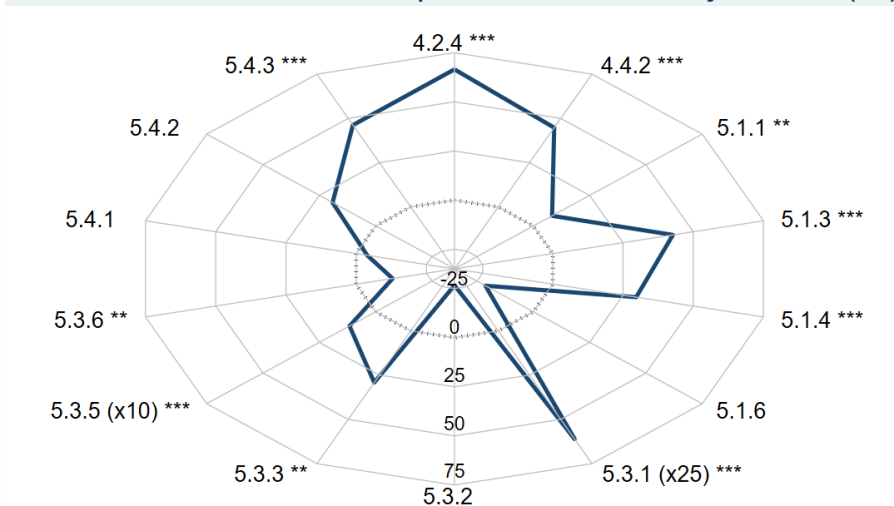
Kommentaariid: Graafikul on esitatud toetuste mõju punkthinnangud lisandväärtuse ja tööhõive kasvule, punkti suurus on toetuse mõjul saavutatud omakapitali osakaalu kasv koguaradest. Punkthinnangute juures on toodud meetme tegevuse kood, millele iga punkt vastab, koos mõjuhindangute statistilise olulisuse tõlgendamisega lisandväärtuse, tööhõive ja kapitaliseerituse hinnangutele vastavalt. Statistilise olulisuse tasemed on toodud järgnevalt: * p-väärtus<0.01, ** p-

väärtus<0.05, * p-väärtus<0.1, ' p-väärtus>0.1. Tegevused, mille kõigi kolme hinnangusuuna tulemused on statistiliselt ebaolulised, on täiendavalt tähistatud seest tühja ringiga. Tegevuse 5.3.1 puhul tähistab x15 seda, et tootlikkuse kasvuprotsent on autorite poolt läbi jagatud 15-ga visualiseerimise eesmärgil. Regionaalse mõju dekomponeerimine on toodud lõpparuande lisas.

Keskmine hõive protsentkasv (%)

Keskmine lisandväärtuse protsentkasv töötaja kohta (%)

* Meetme tegevuse 5.3.1 lisandväärtuse kasvumäär läbi jagatud 25-ga
 * Meetme tegevuse 5.3.5 lisandväärtuse kasvumäär läbi jagatud 10-ga

Joonis 2. Mõjuhinnangud hõive protsentkasvule ja lisandväärtuse protsentkasvule töötaja kohta tegevuste kaupa.

Kommentaariid: Pidev joon tähistab hinnatud tegevuste (radari tipud) mõju keskväärtuseid ehk punkthinnangud. Punktiirjoon märgistab hinnanguskaala null-väärtust ja tähistab statistilise ebaolulisuse, ehk tühimõju piiri.

***, **, * tähistavad statistilist olulisust 1%, 5% ja 10% olulisuse nivool.

4.2.4 Riigi rahastatavad koostööstruktuurid, sh TAK ja klastrid; 4.4.2 Teadusarenduse tegevuse osak; 5.1.1 Nõustamine maakondlikes arenduskeskustes; 5.1.3 Ekspordi arendamise tegevused; 5.1.4 Ettevõtlasteadlikkus; 5.1.6 Turisminõudluse suurendamine; 5.3.1 Loomemajanduse inkubatsiooni arendamine; 5.3.2 Loomemajanduse tugistruktuuride arendamine; 5.3.3 Loomemajanduse valdkondades tegutsevate ettevõtete ekspordivõime arendamine; 5.3.5 Loomemajanduse sidumine teiste sektoritega; 5.3.6 Loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse arendamine; 5.4.1 Regionaalsete kompetentsikeskuste arendamine; 5.4.2 Piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks; 5.4.3 Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud töökohtade loomiseks.

Allikas: autorite koostatud.

56. Tegevuste **vastastikmõju ja süsteemsuse analüüsil** on aluseks tellija poolt etteantud hindamisküsimused.

- Kuivõrd tegevused täiendavad üksteist ja moodustavad ühtse terviku?
- Kas toetatud tegevuste süsteemis esineb „lünki“ (sh piirkondlikul tasandil, kus võimalik ja otstarbekas)?
- Milliseid tegevusi on võimalik ja asjakohane dubleerimise vältimiseks, tühi- ja halduskoormuse vähendamiseks, kättesaadavuse ning sünergia saavutamiseks ühendada?

57. Analüüs koosnes kahest etapist: esimesena hinnati tegevuste vahelisi vastastikmõjusid ja teisena tegevuste süsteemsust prioriteetsete suundade tasandil. Analüüsi sisendiks olid nii dokumendianalüüsi, küsitluste ja intervjuude käigus kogutud andmed kui hindajate eksperthinnangud. Tegevuste vastastikmõju analüüsimisel hinnati iga üksiku tegevuse vastastikmõju teiste tegevuste suhtes vastavalt kolmele kategooriale – positiivsed, negatiivsed ja neutraalsed vastastikmõjud, millest esimesed kaks jagunesid omakorda erinevateks alamkategooriateks³.

58. Järgnevalt on esitatud kokkuvõtte olulisematest järeldustest vastavalt hindamisküsimustele.

59. Vastastikmõju analüüs näitas, et suures plaanis **tegevused täiendavad üksteist ja moodustavad ühtse terviku**.

- Erinevatest vastastikmõjude tüüpidest annavad enim tooni positiivsed vastastikmõjud – mitmed tegevused hõlbustavad teisi tegevusi või suurendavad läbi sünergia üksteise tulemuslikkust. Eelkõige avalduvad positiivsed vastastikmõjud sama meetme piires ja vähem meetmete vahel.
- Negatiivseid vastastikmõjusid esineb neutraalsete ja positiivsetega võrreldes vähem. Seejuures tõuseb erinevate tüüpide hulgas eelkõige esile dubleerimine, kus üks tegevus kattub teisega sisu ja/või sihtgruppide osas. Näiteks nii sektorispetsiifilised meetmed turismi ja loomemajanduse toetamiseks kui ka erinevad ekspordisuunalised tegevused (mida saab edendada nii tegevuste 4.2.4, 5.1.1 kui ka 5.1.3 alt). Lisaks on intervjuudes ja küsitlustes

---

³ Positiivse vastastikmõju alamliigid on eeldus (*precondition*), hõlbustamine (*facilitation*) ja sünergia (*synergy*). Negatiivse vastastikmõju alamliigid on vastuolu (*contradiction*), dubleerimine (*duplication*) ja keerukus (*complexity*).

tähelepanu juhitud tegevuste komplekti üldisele keerukusele, mille puhul tegevuste suur arv raskendab hoomatavust sihtgrupi jaoks ning komplitseerib rakendamist.

60. Analüüsidest tegevuste süsteemsust prioriteetse suuna tasandil on olemasolev tegevuste komplekt üldjoontes terviklik innovatsioonipoliitika pakkumispoole instrumentide osas, **oluliseks „lüngaks“ on aga nõudluspoole instrumentide minimaalne kasutamine.**

61. Nõudluspoole arendamine tugineb praegu peamiselt innovatsiooni toetavate riigihangete toetusmeetmele (4.2.5 „Nõudluspoole poliitikad, riik innovaatiliste lahenduste tellijana“). Paraku on selle eelarve osakaal toetuste kogumahust marginaalne ja selle käivitamine ei ole õnnestunud ootuspärasel moel ja mahus. Teatud määral võib nõudluspoole instumendina käsitleda ka RITA programmi (4.2.1), mille käivitamine on samuti olnud aeglane ning rahaline maht väljakutse suurust arvestades võrdlemisi piiratud.

62. Tasakaalustatuma innovatsioonipoliitika kujundamiseks on seetõttu hädavajalik **suurendada tähelepanu nõudluspoole instrumentide toimimise parendamisele ja laiendamisele.** Sealhulgas tuleks kaaluda ka süsteemsemate nn „**missioonipõhiste**“ **programmide või sarnaste, ühiskondlikele väljakutsetele suunatud, instrumentide arendamist**, mis võimaldavad süsteemsemalt toetada omavahel seotud ja erinevaid arenguteid testivaid TA ja innovatsiooniprojekte (n-ö projektide portfooliod).

63. Oluliseks „lüngaks“ innovatsiooni toetamisel on ka tehnoloogiaettevõtete vajadustele vastava TA toetusmeetme puudumine, mis võimaldaks nutika spetsialiseerumise kasvualdkondade ettevõtetal läbi viia arendusprojekte iseseisvalt, ilma rangelt reglementeeritud koostöötä TA asutustega. Vaatamata erinevatele instrumentidele, mis ühel või teisel moel TA projekte sisaldavad, puuduvad praegu piisava mahukusega TA tegevuseks mõeldud toetused, mis kataksid kogu tehnoloogia valmidusastme spektrit ning ennekõike nn „surmaoru“ ehk prototüüpimis-järgset edasiarendus-, skaleerimis- ja tootmisfaasi.

64. Teised „lüngad“, mis praeguses toetusmaastikus esinevad, seonduvad ettevõtjate innovatsioonivõimekuste arendamise ja vajakajäämistega sektoriüleste väärtusahelate kujundamisel ning erinevate valdkondade integreerimisel. Nende puudujääkide adresseerimine eeldab nii erineva halduskoormuse kohaldamist väike- ja suurprojektidele, sektoripõhiste või nutika spetsialiseerumise kasvualdkondade arenguprogrammide väljatöötamist kui ka rakenduskava tasandil paindlikkuse tagamist. Seejuures tuleks rakendada nii võtmenäitajate (*key performance indicator*) põhised lähenemised kui ka liikuda senisest komplekssemate toetusmeetmete suunas.

65. „Lüngad“ ei ole praeguse tegevuste komplekti süsteemsuse puhul siiski ainsaks probleemiks. Kitsaskohaks võib pidada ka tegevuste suurt hulka ja sellest tulenevat toetuste ja teenuste komplekti keerukust ja killustatust. Paljud hindamise käigus küsitletud ettevõtjatest on välja toonud, et praegune toetuste süsteem ei ole ettevõtja jaoks hoomatav ja toetuste süsteemis orienteerumine on keeruline. Keerukust võimendavad omakorda sektorispetsiifilised instrumendid loomemajanduse ja turismi arendamiseks ning tegevuste osaline dubleerimine (nt TA asutustele mõeldud toetustes ja välisurunduse ning ekspordi toetamise osas).

66. Dubleerimise vältimiseks ja „lünkade“ adresseerimiseks tuleks kaaluda mitmeid samme.

- Parandamiseks tasakaalu nõudlus- ja pakkumispoole instrumentide vahel, on vajalik **arendada nõudluspoole instrumente ja suurendada nende osakaalu toetuste kogumahust.**

Nõudluspoole instrumendid (nt innovatsiooni toetavate riigihangete programm) on innovatsioonisüsteemi toimimise jaoks vajalikud seetõttu, et nendega luuakse turgu innovaatilistele toodetele, suurendatakse avaliku sektori võimekust sõnastada enda vajadusi, leitakse reaalseid lahendusi ühiskondlikele väljakutsetele ja kõige eelneva läbi suurendatakse ettevõtete konkurentsivõimet rahvusvahelistel turgudel. Levinud lahenduseks nõudluspoole arendamiseks on konkreetsetele väljakutsetele fookuseeritud või nn „missioonipõhised“ TA programmid, kus avalik sektor kutsub tellijana ettevõtjaid pakkuma innovaatilisi lahendusi ühiskonna ees seisvatele väljakutsetele.

- Võimaldamaks ettevõtetel taotleda toetust TA projektideks nutika spetsialiseerumise kasvualdkondades iseseisvalt, ilma TA asutustega koostööraamistiku loomiseta, tuleks **ümber kujundada TA toetusmeede**. Seejuures tuleks lubada ettevõtetel taotleda toetust arendusprojektide elluviimiseks sellisel moel, mis ei sunniks ilmingimata jäikades etteantud raamides koostööle TA asutustega.
- Dubleerimise vältimiseks ja halduskoormuse vähendamiseks 4. prioriteetses suunas tuleks ühelt poolt keskenduda erinevate innovatsioonisüsteemi osaliste (nt TA asutused, klastrid, erialaliidud) **institutsionaalsete võimekuste arendamisele**. Teiselt poolt tuleks otsida võimalusi **kompleksmeetmete loomiseks**, mis võimaldaks ühendada erinevaid dubleerivaid väiketegevusi (nt erinevad osalemistoetused).
- Dubleerimise vähendamiseks 5. prioriteetse suuna tegevuste vahel tuleks kaaluda praeguste sektorispetsiifiliste tegevuste (eelkõige loomemajanduse ja turismisektori arendamisele suunatud toetused) elluviimist teiste, kõikidele sektoritele avatud, toetusmeetmete raames.
- Paljud lüngad praegusel toetusmaastikul seonduvad ettevõtjate innovatsioonivõimekuste arendamise, sektoriüleste väärtusahelate kujunemise ja erinevate valdkondade integreerimisega. Sestap tuleks kaaluda erineva halduskoormuse rakendamist väike- ja suurprojektidele, sektoripõhiste või nutika spetsialiseerumise kasvualdkondade arenguprogrammide väljatöötamist, rakenduskava tasandil paindlikkuse tagamist koos võtmenäitajate põhise lähenemisega ja viimasena liikumist komplekssemate toetusmeetmete suunas.
- Toetuste süsteemis orienteerumist aitaks osaliselt parandada veel **tulemuslikum ja sihistatum teavitustöö**, et info toetuste kohta jõuaks nendeni, kellele need on mõeldud. Selleks on tähtis, et ettevõtjate jaoks oleks süsteemi sisenemise viis võimalikult selge ja et sellega kaasneks efektiivne nõustamine. Seejuures on vajalik pakkuda paindlikke **kompleksteenuseid**, mille puhul kohandatakse toetuse andja ja selle saaja koostöös toetust vastavalt ettevõtte arengutasemele, valdkondlikule eripärale ja vajadustele.

5. HINNANG TEGEVUSTELE

67. Peatükis esitatakse lühiülevaade hinnatud tegevustele antud hinnangutest tegevuste või teemade tasandil hindamiskriteeriumide kaupa. Kuna mõned tegevused on omavahel väga tihedalt seotud ja panustavad kindla sektori või valdkonna arendamisele, on neile antud koondhinnang, et vähendada analüüsi tulemuste kordamist. Sellisteks sektoriteks ja valdkondadeks on turismi arendamine, loomemajanduse arendamine ja regionaalareng.

68. Ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste tulemuslikkuse hindamiseks tehtud analüüsi tulemused on põhjalikumal kujul eraldi dokumendina esitatud lõpparuande lisas. Kokkuvõttev hinnang on tegevusele antud valgusfoori meetoodika järgi:

- roheline värv: tegevus on vajalik ja tulemuslik;
- kollane värv: tegevus on vajalik ja tulemuslik, kuid esineb probleeme, mille lahendamisel oleks võimalik saavutada veel paremaid tulemusi;
- punane värv: tegevuse elluviimise ja tulemuslikkusega esineb märkimisväärseid probleeme (see ei pruugi tähendada, et tegevus ise ei oleks vajalik ja tähtis – kui selline olukord esineb, siis on seda analüüsis ja kokkuvõttes eraldi selgitatud).

69. Erinevad teemad (nt „Tööturg“, „Ettevõtlus ja TA“, „Loomemajanduse arendamine“ jt) on eristatud erineva värviga.

Tegevus 3.1.1 Töövõime toetamise reformi sihtrühmale tööturuteenuste ja neid toetavate teenuste arendamine, juurutamine ja osutamine, et säilitada töökohta või leida uut tööd

Tegevuse 3.1.1 puhul kuuluvad hindamise fookusesse teatud alategevused:

- ettevõtluse alustamise toetus,
- ettevõtluse toetamise teenused,
- palgatoetus,
- tööruumide- ja vahendite kohandamine,
- tööandjale koolituskulu hüvitamine,
- tööandja teavitamine ja nõustamine.

ASJAKOHASUS

Meetme „Tööturuteenuste osutamine töövõimereformi sihtrühmale“ eesmärk on tööealiste töövõime säilitamine ja parandamine, sh tööandjate toetamine töötingimuste edendamisel, vähenenud töövõimega inimeste tööturul osalemise suurendamine ja varase pensionile jäämise ärahoidmine ning töövõime toetamise skeemi jätkusuutlikkuse tagamine. See eesmärk on otseselt seotud asjakohastes strateegiadokumentides („Eesti 2020“, „Heaolu arengukava 2016-2023“, „Tööturuprogramm“) esitatud eesmärkidega, eelkõige tööhõive kõrge taseme eesmärkidega. Hinnatavate alategevuste eesmärgid on tugevalt seotud meetme ning toetuse andmise tingimustes kirjeldatud eesmärkide saavutamise. Samuti on meetme alategevused vajalikud, aitamaks suurendada tööhõivet just tööturul nõrgemas positsioonil olevate inimeste seas.

Toetuse andmise tingimustes toodud tulemusnäitajad („töötavad inimesed, kelle töövõimet hinnati osaliseks ning kes on säilitanud oma töökohta 12 kuu möödumisel pärast hindamist“ ja „mittetöötavad inimesed, kelle töövõimet hinnati osaliselt ning kes on liikunud hõivesse 12 kuu möödumisel pärast hindamist“) pigem ei ole asjakohased konkreetsete tegevuste tulemuslikkuse hindamiseks, kuna nendega hinnatakse seda, kuidas vähenenud töövõimega inimestel tööturul läheb, mitte seda, kuivõrd on konkreetsetes alategevustes osalenutel tööturul läinud.

TULEMUSLIKKUS

Tulemuslikkuse hindamine on keeruline, kuna hindamise fookuses on tellija soovil üksikud alategevused, kuid tulemusnäitaja on kokku kogu meetme peale. Vaadates kogu tegevuse 3.1.1 väljundnäitaja („Osalise töövõimega inimesed, kes on saanud töövõime reformi vahendusel teenuseid“) täitmist selgub, et 2018. aasta oodatav tulemus jäi küll täpselt saavutamata, kuid vahe tegelikkuse ja oodatu vahel on väga väike (vähem kui 1%). Kõige rohkem on kasutatud teenustest palgatoetust, teisi teenuseid on kasutatud märksa vähem. Tegevustes on osalenud enam nende maakondade töötud, kus vähenenud töövõimega inimesi on ka rohkem arvel (Ida-Virumaa, Harjumaa ja Tartumaa). Naisi osales meetme alategevustes 53% ning mehi 47%. Samal ajal oli aga näiteks perioodil 2016 juuli kuni 2018. aasta lõpp Töötukassas vähenenud töövõimega mehi ja naisi praktiliselt võrdselt – mehi 51% ja naisi 49%. Seega on osalemised meeste ja naiste vahel üsna sarnaselt jaotunud. Suur sooline erinevus tegevustes osalejate hulgas on ettevõtluse toetamise teenuse puhul, kus naisi on teenuse saajate hulgas 2,5 korda rohkem kui mehi, ja tööruumide ja vahendite kohandamise teenuse puhul, kus meeste osakaal on teenuse saajate hulgas 3,7 korda suurem.

Teenustel osalenud on pärit nendest piirkondadest, kus vähenenud töövõimega inimesi on ka rohkem arvel, mis tähendab, et tegevused on suunatud õigetesse kohtadesse. Nendeks piirkondadeks on Ida-Virumaa (perioodil 2016–2018 oli seal arvel 24,8% vähenenud töövõimega inimestest, teenustel osalejatest oli samast piirkonnast pärit 36,3%). Teine piirkond on Harjumaa

(perioodil 2016–2018 oli seal arvel 24,5% vähenenud töövõimega inimestest, teenustel osalejatest oli samast piirkonnast pärit 17%).

Küsitlusele vastanud ja intervjueritud tööandjad leidsid, et vähenenud töövõimega inimeste värbamiseks mõeldud teenused on tööandja jaoks väga kasulikud, kuna aitavad vähendada tööandja riske ning kulusid, mis on seotud vähenenud töövõimega inimese palkamisega. Siiski ei ole toetuse saamine kõige olulisem tingimus vähenenud töövõimega inimese palkamisel – palju tähtsam on organisatsiooni valmisolek vähenenud töövõimega inimest vajadusel toetada ning üldised väärtushinnangud.

Tegevuse 3.1.1 alla kuulub ka ettevõtluse alustamise toetuste andmine vähenenud töövõimega inimestele – küsitlusele vastanute ning intervjueritud ettevõtjate jaoks oli Töötukassa toetus väga oluline. Toetusesaajad tunnistasid, et ilma Töötukassa toetuseta poleks neil olnud võimalik kas üldse või vähemalt mitte samas mahus ettevõtlusega alustada.

Tegevuse 3.1.1 alategevused panustavad võrdsete võimaluste edendamisse, kuivõrd need on otseselt mõeldud tööturul haavatavamas olukorras olevatele sihtrühmadele, eelkõige vähenenud töövõimega inimestele. Nii on neil võimalik osaleda tööturul tingimustel, mis arvestavad nende töövõimega.

TÕHUSUS

Meetme tegevuste eelarved on olnud piisavad, et eesmärgid saavutada. Enamikes tegevustes pole ettenähtud summasid välja makstud, kuid tulemuslikkuse hindamises selgus, et tulemused on sellest hoolimata saavutatud. Kuna tööpuuduse määr on olnud väga madal (perioodil 2016–2018 4,5–4,7%), siis on väiksem olnud ka potentsiaalne tegevustes osalejate arv. Samas on see andnud võimaluse rohkem keskenduda n-ö keerulisematele klientidele.

VASTASTIKMÕJU

Meetme tegevusel 3.1.1 ei ole erilist vastastikmõju teiste hinnatavate meetmetega. Tegevus on mõeldud Eesti elanike (eelkõige vähenenud töövõimega elanike) tööturu olukorra parandamiseks. Seetõttu võib teatavat positiivset vastastikmõju näha tegevustega, mis on seotud tööhõive suurendamisega – näiteks „PATEE ehk piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks“ (tegevus 5.4.2). Negatiivset vastastikmõju ei tuvastatud. Tegevuse alategevused ei kattu teiste tegevustega, kuna tegevuse sihtrühm (vähenenud töövõimega inimesed) on väga erinev teistest hinnatavatest tegevustest. Hinnatavad alategevused on tugevalt seotud mitmete teiste teenustega, mida Töötukassa pakub vähenenud töövõimega inimestele. Näiteks kirjeldati intervjuudes juhtumeid, kus vähenenud töövõimega inimene on kasutanud tugiisikuga töötamise teenust.

JÄTKUSUUTLIKKUS

Vähenenud töövõimega töötajate jätkamine töökohal sõltub töötajast ja tema võimest tööd teha. Umbes 53,3% juhtudest (küsitluse tulemused) jätkasid töötajad töötamist ka pärast toetuse lõppu. Küsitlusele vastanud ettevõtluse alustamise toetust saanud ettevõtjatest jätkas 2020. aasta seisuga tegevust 97,8%. Palju ebakindlust tekitab 2020. aasta kevadel koroonaviiruse puhangu pärast kehtestatud eriolukord ning sellega seotud probleemid majanduses. Mõned alustanud ettevõtjad tegutsevad meelelahutuse valdkonnas või toitlustuses, kus müügimahtude vähenemine on olnud peaaegu 100%line, mistõttu on neil praegu keeruline tuleviku töid pikemalt ette planeerida.

MÕJU

Toetuste saamisel on tugev positiivne mõju ettevõtete tööjõu tootlikkusele ning ettevõtetes hõivatud töötajate arvule. Hinnanguline positiivne mõju toetatud ettevõtete töökohtadele on

suurusjärgus 40%, millest võib järeldada, et tegevuse 3.1.1 raames antud toetused on olnud efektiivsed. Seega võib öelda, et tegevuse 3.1.1 raames antud toetused täitavad oma eesmärgi, milleks on parandada ligipääsu tööturule ning vähendada tõrjutust tööturul.

RAKENDUSSÜSTEEM

Küsitlusele vastanud ning intervjuueeritud ettevõtjad on üldiselt rahul informatsiooni saamisega toetuste kohta – vastanutest 68% on olnud kas nõus või pigem nõus väitega, et toetuste kohta on piisavalt infot või et nende kohta on lihtne infot leida. Samuti hindasid küsitletud toetuste taotlemise protsessi lihtsaks: nõus või pigem nõus olid selle väitega 72% vastanutest. Toetuse andmise tingimusi pidasid küsitletud mõistlikeks. Palgatoetuste puhul kritiseeriti seda, et toetus tuleb tagastada, kui tööandja lõpetab töösuhte enne kahe aasta möödumist või tähtajaliste lepingute puhul enne tähtaega, kuna võib juhtuda, et töötaja ei tule siiski toime tööülesannete täitmisega. Küsitlusele vastanud tööandjad polnud rahul ka sellega, et toetuse otsus on vaja saada enne töölepingu sõlmimist. Tervise teemad on väga isiklikud ning delikaatsed ning võib juhtuda, et kandidaat ei julge töövestlusel oma terviseprobleemi kohta infot anda ning seega ei tea tööandja, et kandidaat kvalifitseerub toetusele.

TULEVIKUVAADE

Küsitlus ning intervjuud toimusid ajal, mil Eestis oli kehtestatud eriolukord seoses koroonaviiruse levikuga. See põhjustas tööandjates suurt ebakindlust ettevõtluse tuleviku osas.

Pikemaajalises vaates võiks keskenduda enam teenuste süsteemsele arendamisele, ettevõtjate jaoks on olulisim süsteem, kuidas vähenenud töövõimega inimesega tegeleda – tööandjad tunnevad, et nad jäävad pärast palgatoetuse või teiste vähenenud töövõimega inimestele mõeldud tegevuste lõppemist oma muredega üksi. Ka Töötukassa ja Sotsiaalministeeriumiga tehtud intervjuudes tuli välja, et praegu on pakutavad toetused n-ö „sildipõhised“, see tähendab, et toetust antakse vastavalt sellele, kas inimene kuulub mingisse rühma (vähenenud töövõime). Tulevikus võiksid pakutavad teenuse lähtuda klientide vajadustest.

Järgmistel perioodidel tuleks veelgi enam keskenduda nendele piirkondadele, kus tööhõivega seotud probleemid on teistega võrreldes teravamad. Jätakuvalt on väga oluline tegeleda vähenenud töövõimega inimestega ning veel enam selles vaates, kuidas ennetada töövõime kadu.

Tegevus 3.2.1 Tööturuteenuste laiendamine uutele sihtrühmadele ja uute teenuste pakkumine
töötutele

Tegevuse 3.2.1 juures kuuluvad hindamise fookusesse teatud alategevused:

- ettevõtluse alustamise toetus,
- ettevõtluse toetamise teenused,
- minu esimene töökoht,
- alaealise töötamise toetus,
- minu esimene töökoht Eestis.

ASJAKOHASUS

Tegevuse „Tööturuteenuste osutamine tagamaks paremaid võimalusi hõives osalemiseks“ eesmärk on suurendada osalejate tööalaseid võimalusi ja osalemist tööhõives. Meetme eesmärk on seotud mitmete asjakohaste strategiadokumentide kesksete eesmärkidega („Eesti 2020“, „Heaolu arengukava 2016-2023“, „Tööturuprogramm“), eelkõige kõrge tööhõive eesmärgiga, kuivõrd tegevuse alategevused on suunatud just noortele, et aidata neil tööturule siseneda. Teine suurem sihtrühm on vanemaealised, aitamaks neil tööturul jätkata. Samuti on tegevuse alategevuste eesmärgid seotud nii tegevuse üldeesmärgi kui toetuse andmise tingimuste eesmärkidega. Siiski on oluline meeles pidada, et tegevuse üldeesmärk hõlmab rohkem tegevusi kui on hindamise fookuses. Tegevuse alategevused on sihtrühmadele vajalikud, aitamaks neid tööturule.

Tegevuse väljund- ja tulemusnäitajad („aktiivseid tööturuteenuseid saanud osalejate arv“ ja „osalejad, kes on kuus kuud pärast tööturuteenuse saamist hõives“) on tulemuslikkuse hindamiseks asjakohased.

TULEMUSLIKKUS

Üldiselt on tegevus olnud edukas, kuna väljund- ja tulemusnäitajate oodatud tasemed on 2018. seisuga enamasti saavutatud. Erand on teenus „Minu esimene töökoht“, kus osalejate arv oli oodatust umbes 16% väiksem. Samas aga on üleüldine tööturu olukord olnud selline, mis toetab väga inimeste liikumist tööle. Töötukassa ametliku statistika järgi on töötuse määr olnud aastatel 2015–2018 madalam kui 5%, mis tähendab, et pigem on olnud tegemist üldise tööjõupuudusega ning inimestel on olnud endale lihtsam tööturul rakendust leida. See aga tähendab omakorda ka seda, et Töötukassasse jõuab vähem inimesi, kes võiksid teenustel osaleda.

Teenustel osalenute seas oli naised enam (55,4%) kui mehed (44,6%), kuigi samal perioodil oli Töötukassas arvel sihtrühma kuuluvaid mehi ja naisi praktiliselt võrdselt: näiteks nooremaealisi meessoost töötuid 49% ning naissoost 51%. Seega jõuab teenustele naised võrreldes meestega rohkem. Maakonniti on näha, et rohkem kasutatakse teenuseid suuremates piirkondades (Harjumaa ning Tartumaa) ning suurema tööpuudusega maakondades (Ida-Virumaa). Nendes maakondades oli nooremaealisi ja vanemaealisi võrreldes teiste maakondadega rohkem arvel, järelikult on teenuste kasutamine levinud enam just nende piirkondades, kus tööjõuga seotud probleemid on teravamad.

Enamik küsitlusele vastanutest oleksid ka ilma toetusteta noori ning alaealisi tööle võtnud, kuna toetusi taotleti perioodil, mil oli pigem tegemist tööjõupuuduse kui tööpuudusega ning ettevõtetel oli töökäsi vaja. Samuti ütlesid nii intervjuueeritud tööandjad kui ka küsitlusele vastanud, et nende jaoks ei olnud oluline mitte niivõrd see, kas võimaliku töötajaga käib kaasas mingi toetus, vaid pigem soov tööd teha, oskused ning õppimisvõime. Toetus andis siiski võimaluse noori tööandja jaoks väiksema riski ja kuludega tööle võtta – väiksema töökogemusega inimese

koolitamine on ettevõtjale seotud suuremate kuludega. Samuti aitas toetus pakkuda noorele töötajale konkurentsivõimelisemat palka.

Meetme 3.2.1 alategevused aitavad kaasa võrdsete võimaluste edendamisele ühiskonnas, kuivõrd tähelepanu pööratakse gruppidele (noored, alaealised, vanemaealised ja rahvusvahelise kaitse saajad), mis vajavad tööturule sujuvamaks sisenemiseks või seal jätkamiseks rohkem tuge.

TÕHUSUS

Tegevuse eelarve on olnud piisav, et eesmärgid saavutada. Enamikes alategevustes pole ettenähtud summasid välja makstud, kuid tulemused on sellest hoolimata enamjaolt saavutatud. Võib eeldada, et olemasolevatest vahenditest piisab ka 2023. aastaks ette nähtud rakenduskava väljundnäitaja (aktiivseid tööturuteenuseid saanud osalejate arv) taseme saavutamiseks.

VASTASTIKMÕJU

Tegevuse 3.2.1 alategevustel ei ole suurt vastastikmõju teiste hinnatavate tegevustega. Tegevuse alategevused on mõeldud Eesti elanike (eelkõige noorte ja vanemaealiste) tööturu olukorra parandamiseks. Seetõttu võib teatavat positiivset vastastikmõju näha tegevustega, mis on seotud tööhõive suurendamisega – näiteks „PATEE ehk piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks“ (tegevus 5.4.2) ja „Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud töökohtade loomiseks“ (tegevus 5.4.3). Negatiivset vastastikmõju ei tuvastatud. Tegevuse alategevused ei kattu teiste tegevustega, kuna tegevuse sihtrühm (noored töötud ning pensioniealised töötajad) on väga erinev teistest hinnatavatest tegevustest.

JÄTKUSUUTLIKKUS

Palju ebakindlust tekitab 2020. aasta kevadel koroonaviiruse puhangu pärast kehtestatud eriolukord ning sellega seotud probleemid majanduses. Mõned ettevõtjad ei tea, kas neil on võimalik samas mahus oma töötajatele tööd pakkuda ning peavad seetõttu mõtlema koondamise peale.

Töötaja jätkamine pärast toetuse perioodi lõppu sõltub küsitlusele vastanute sõnul töötajast enda huvist ning edasistest plaanidest. Tihti soovivadki noored töölt lahkuda, kuna nende elus toimusid muudatused või taheti lihtsalt karjääris edasi liikuda. Alaealiste töölevõtmine ongi hooajaline tegevus.

MÕJU

Hindamise tulemuste põhjal selgus, et toetustel on tugev positiivne mõju nii toetatud ettevõtete tööjõu tootlikkusele kui ka ettevõtetes hõivatud töötajate arvule. Tulemused positiivsest mõjust on seejuures mittetundlikud (robustsed) erinevate kontrollmuutujate kaasatuse suhtes. Hinnanguline positiivne mõju toetatud ettevõtete töökohtadele on umbes 40%. Seega võib öelda, et tegevuse 3.2.1 raames antud toetused on olnud efektiivsed ja aidanud täita seatud eesmärki, parandades ligipääsu tööturule ja vähendades tööturult tõrjutust.

RAKENDUSSÜSTEEM

Kokku 85% küsitlusele vastanutest olid kas nõus või pigem nõus, et toetuste taotlemise protsess on lihtne. Tööandjad leidsid, et toetuse taotlemise protseduur oli mõistlik ning arusaadav, probleemide tekkimisel oli alati võimalik võtta ühendust Töötukassa konsultandiga, kelle abil leiti probleemidele kiiresti lahendused. Kuigi toetuse saajad leidsid, et toetuste tingimused on mõistlikud (86% küsitlusele vastanutest on olnud selle väitega kas nõus või pigem nõus), selgus nii küsitluse kui ka intervjuude käigus, et peamiselt teeb tööandjatele muret nõue, et toetuse otsus on vaja saada enne, kui töötajaga leping sõlmitakse. Samuti poldud rahul tingimusega, et töötaja peab tööle tulema vähemalt kaks aastat – kirjeldati juhtumeid, kus töötaja motivatsioon tööd teha polnud nii suur kui töövestlusel väideti. Alaealise töötamise toetuse juures peeti probleemiks

kogusummat (tööandja peab 13–16-aastastele maksma kokku kalendriaastas vähemalt 1000 euro eest brutotöötasu), mis ei pruugi kokku tulla, kuna alaealised ei soovi mõnikord ettenähtud mahus tööd teha ning väiksemad ettevõtted ei soovi värvata nii palju alaealisi, et see summa kokku tuleks.

TULEVIKUVAADE

Küsitlus ning intervjuud toimusid ajal, mil Eestis oli kehtestatud eriolukord seoses koroonaviiruse levikuga ja see põhjustas tööandjates suuremat ebakindlust ettevõtete tuleviku osas.

Hindamise tulemused viitavad, et järgmistel perioodidel tuleks veelgi enam keskenduda just nendele piirkondadele, kus tööhõive probleemid on kõige teravamad. Samuti on jätkuvalt fookuses noored. Sõltumata majandustsükli faasist on noored, eriti need noored, kes ei tööta ega õpi, erinevate meetmete sihtrühmaks. Eriti oluline on leida võimalusi, kuidas neid noori motiveerida tööturul osalema ning leida võimalusi, kuidas muuta üleminek õppetöölt tööturule sujuvamaks.

Tegevus 4.1.1 Institutsionaalne arendusprogramm TA asutustele ja kõrgkoolidele (ASTRA)

<p>ASJAKOHASUS</p> <p>Meetme tegevus „Institutsionaalne arendusprogramm TA asutustele ja kõrgkoolidele“ ehk ASTRA programm panustab otseselt Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia, konkurentsivõime kava ja ettevõtluse kasvustrateegia eesmärkide täitmisse. Tegevusel on selge seos meetme 4.1 eesmärkidega, mistõttu on meetme tegevus asjakohane ja vajalik. Siiski on ettevõtluse ja innovatsiooni toetamise vaatest tegemist TA asutustes ja kõrgkoolides vajalikke eeldusi loova tegevusega, mistõttu tuleks antud kitsama fookusega hindamise kontekstis meetme tegevust lugeda mõõdukalt asjakohaseks (mis ei tähenda, et tegevused ei ole asjakohased muude eesmärkide saavutamiseks). Küsitav on seejuures ainsa väljundnäitaja – toetust saavate teadusasutustega koostööd tegevate ettevõtete arv – kasutamine ning mõõtmine kehtestatud tingimustel, sest see väljundnäitaja ei peegelda komplekstegevuse kõiki toetatavaid alategevusi ja seega ka nende kõigi mõju selle saavutamisse. Ka koostöö kitsas määratlus formaalsete koostöölepingutena on tegevuse ulatust arvesse võttes pigem küsitav, kuna otseseid põhjustagajärg seoseid ASTRAst toetatud tegevuste ning sõlmitud koostöölepingute vahel on keeruline kui mitte võimatu tuvastada.</p>
<p>TULEMUSLIKKUS</p> <p>2018. aasta lõpu seisuga on meetmete nimekirjas toodud väljundnäitaja 2023. aasta sihttase saavutatud 77,6% ulatuses – toetust saanud TA asutused on raporteerinud koostööd 582 ettevõttega (776%-ne 2018. a sihttaseme täitmine). Ülikoolidega koostööd tegevate ettevõtete arv on kasvanud, aga koostöö rahalise mõõtmise kasv on jäänud pigem tagasihoidlikuks, kuna tõenäoliselt on piiratud väiksema mahuga teenuste ostmisega ega võeta suuri riske. ASTRA-st ilmnev mõju ja saadav kasu ettevõtlusele on kaudne, mistõttu meetme tegevuste kvantitatiivset või kvalitatiivset mõju ettevõtetele on keeruline hinnata. Peamine positiivne mõju on seotud koostöösuhete ja -kultuuri edendamisega TA asutuste ja ettevõtete vahel. Koostööplatvormi ADAPTER nähakse ühe olulisema ASTRA programmi positiivse uue tegevusena ettevõtluskoostöö ja seotud TA suunal, mille kaudu on ettevõtted saanud pöörduda TA asutuste poole küsimustega, millega muidu poleks TA asutusteni jõutud ja mille tulemusena on sõlmitud koostöölepinguid. Koostööd piirab aga ühelt poolt koostöö valdkondlik ulatus, mis on üsna väike ja madala tulubaasiga, teiseks väljakutseks on teaduse ja ettevõtluse ühisosa leidmine, kuna TA pakutava teadmuse järele ei pruugi olla Eestis nõudlust ning tippteaduse puhul asuvad ettevõtluspartnerid pigem väljapool Eestit.</p>
<p>TÕHUSUS</p> <p>4% ASTRA projektide eelarvelistest vahenditest on otseselt mõeldud koostöö tugevdamisele ettevõtetega, millega on suudetud peaaegu täita väljundnäitaja sihttase 2023. aastaks. See viitab kaudselt projektide tõhususele ettevõtlusele ja koostööle suunatud tegevuste elluviimisel. Sellegipoolest tuleb ASTRA-t näha üldisema baasvõimekuste arendamise toetusmeetmena, millest toetatavad tegevused panustavad otseselt ja kaudselt väljundnäitaja sihttaseme saavutamisse.</p>
<p>VASTASTIKMÕJU</p> <p>Meetme tegevusel on positiivne vastastikmõju, luues nii teistele meetme tegevustele (eriti meetmes 4.1) eeldusi kui hõlbustades nende rakendamist. Kõik meetme 4.1 tegevused on komplekselt omavahel seotud ja loovad eelduse TA asutuste ning ettevõtete koostööks. Lisaks hõlbustab ASTRA TA-le suunatud toetusmeetmete rakendamist (ennekõike läbi ADAPTER-i platvormi).</p>
<p>JÄTKUSUUTLIKKUS</p> <p>Väiksema koostöökogemuse ja võrgustikega TA asutuste puhul võib ASTRA lõppemisel tekkida oht kaotada nii eelarvevahendite mahus kui ka mitte säilitada väljundnäitajate sihtväärtusi.</p>

Käesoleva programmiperioodi lõppemisel võib toetuse puudumisel osa tegevusi lõppeda praeguses mahus, sh nt tehnoloogiastiire, ent on tegevusi, millega vähemalt mõned asutused püüavad jätkata tõenäoliselt ka pärast ASTRA toetuse lõppemist, nt ettevõtlusspetsialistide ametikohtade säilitamine. Väljakutseks saab uute rahastusallikate leidmine tööjõukulude katmiseks, mida on seni finantseeritud ASTRA programmist. Kokkuvõtvalt nähakse ASTRA programmi tegevusi sisuliselt pigem tähtajatute institutsionaalsete tegevustena kui konkreetsete ajaliselt piiritletud struktuursete muutuste projektidena. TA asutused ei ole riiklike TA&I strateegiatega investeerimislubaduste (1% SKP-st) kontekstis eeldanud, et tegevustoetuste jt riigieelarveliste vahendite mahud ei kasva. Investeerimislubaduste mittetäitmine tulevikus võib ohustada struktuurivahenditest toetatud tegevuste jätkusuutlikkust, sest TA asutustel puuduvad sellisel juhul omavahendid edukaks osutunud tegevuste jätkamiseks vähemalt samas mahus.

MÕJU

Meetme tegevusel on positiivne mõju koostöösuhete arendamisele TA asutuste ja ettevõtete vahel. Tegevuse mõju tööhõivele, ekspordile ja tootlikkusele ei ole asjakohane kvantitatiivselt hinnata, kuna meetme tegevuse fookus on TA asutustel. Mõju puudega inimeste, erinevast soost, rahvusest ja vanusest inimeste olukorrale meetme tegevuses 4.1.1 ei hinnata. TA asutuste esindajate sõnul püütakse projektide elluviimise käigus mitte teha kellegi osas vahet ega seada kedagi ebasoodsamasse olukorda.

RAKENDUSSÜSTEEM

Ühe probleemina tõstatakse toetuse saajate jaoks ASTRA meetme tegevuse tingimuste tunnetuslik muutumine tegevuse elluviimise käigus, millega on eemaldatud algselt disainitud paindlikust lähenemisest – kitsaskohaks on väljundnäitajas kvalifitseeruvate koostööpartnerite arvestus ja piiritlemine, kasutatud eelarveliste vahendite omistamine konkreetsetele väljundnäitajatele, tegevuste proportsionaalse panuse määratlemine koostöö edendamisse ettevõtetega. Kolme omavahel põimitud meetme tegevuse puhul – ASTRA, teaduse tippkeskused ja teaduse infrastruktuuri toetamine – on murekohaks nõuded seonduvalt riigihangete süsteemiga, kuna samaliigilisi kulusid ei summeerita toetatud projektide, vaid TA asutuse tasandil.

TULEVIKUVAADE

Toetuse saajad ootavad sarnase kompleksse tegevustoetuse jätkumist, mis võimaldaks aga rohkem paindlikkust tegevuste ja eelarve kohandamisel vastavalt muutuvale keskkonnale. Selline lähenemine võimaldaks tegevuste killustatuse vähendamist ja läbi keskse koordinaatsiooni vajaduspõhise eelarvelist ning tegevuslikku reageerimist.

Vajalikuks peetakse ka ADAPTER-i formaadi jätkamist, mida edasi arendada silmast silma nõustamiste ning rahvusvahelistumise suunas ning mille osas on vaja ettevõtete ja TA asutuste teadlikkust suurendada. Terviklikuma lähenemise ja sünergia tekitamiseks oleks riigil võimalik integreerida ADAPTER ka teiste riiklike algatustega, mis eeldab koostööplatvormi eestvedamist ja ülalpidamist riigi poolt.

ASTRA toetusmeetme väljundnäitajatena oleks mõeldav ka teaduse ekstsellentsuse, rahvusvahelistumise ja doktoriõppe kvaliteediga (nt tööstusdoktorantuur) seonduvate indikaatorite kasutamine, mis võimaldavad mõõta TA asutuste arenguhüpet. Lisaks on ettevõtluslepingute puhul üheks võimaluseks vaadelda mitte ettevõtete hulka, millega on lepingud sõlmitud, vaid ka lepingute mahtusid.

Tegevus 4.1.2 Riikliku tähtsusega teaduse infrastruktuuri toetamine teekaardi alusel

<p>ASJAKOHASUS</p> <p>Meetme tegevus „Riikliku tähtsusega teaduse infrastruktuuri toetamine teekaardi alusel” panustab otseselt Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia, konkurentsivõime kava ja ettevõtluse kasvustrateegia eesmärkide täitmisele. Samuti on selge seos meetme 4.1 eesmärkidega, mistõttu on meetme tegevus asjakohane ja vajalik. Siiski on ettevõtluse ja innovatsiooni toetamise vaatest tegemist vajalikke eeldusi loova tegevusega, mistõttu tuleks antud kitsama fookusega hindamise kontekstis meetme tegevust lugeda mõõdukalt asjakohaseks (mis ei tähenda, et tegevused ei ole asjakohased muude eesmärkide saavutamiseks). Ainsa väljundnäitaja – täiustatud uuringutealase taristuga asutustes töötavate teadlaste arv – kasutamine ning mõõtmine kehtestatud tingimustel on õigustatud. Taristu mõju teaduskoostööle, ettevõtluskoostööle ja teaduskompetentside arengule on võimalik mõõta ja näha sellistes tulemusnäitajates nagu taristu toel koostatud ühispublikatsioonid, sõlmitud ettevõtluslepingud jms.</p>
<p>TULEMUSLIKKUS</p> <p>2018. aasta lõpuga on meetmete nimekirjas toodud väljundnäitaja 2023. aasta sihttase saavutatud 56%-liselt ehk täiustatud taristuga töötab 410 teadlast. Toetatud projektide peamised positiivsed mõjud ettevõtlusele on avaldunud läbi paremate ligipääsuvõimaluste loomise teadustaristule (nt iseteeninduse kaudu) ja mitmetasandilise koostöö edendamise. Peamine kasu ettevõtetele on avatud teadusinfrastruktuur, unikaalne erialane kompetents ja teadmised uutest tehnoloogilistest võimalustest eksperttoe (koolituste) või nõustamise kaudu. Osade projektide raames on juba suudetud töötada välja kompleksseid teenuseid. Üheks pärssivaks teguriks on riigiabi küsimus (teaduse infrastruktuuri majandustegevuse mahule seatud piiri ületamise korral), mis ei võimalda laboritel sanktsioonide kartuses täit teenusepakkumise potentsiaali ära kasutada. Tehnoloogilistest iseärasustest lähtuvalt on üheks koostööd ja ühiskasutust takistavaks teguriks ka seadmete suhteliselt kiire vananemine. Siinkohal on probleemiks infrastruktuuri toetuse kitsas piiritletus toetusmeetmes (vaja oleks toetada ka pidevat kalibreerimist, akrediteeringuid ning sertifitseerimist), mis vähendab positiivse mõju avaldumist ettevõtlusele.</p>
<p>TÕHUSUS</p> <p>Meetme tegevuse rahaline maht on piisav seatud eesmärgi ning väljundi saavutamiseks. Samas on „täiustatud uuringutealane taristu” väga üldsõnaline definitsioon ning taristu täiendamine on olemuselt pidev protsess, mis ei tohiks lõppeda ka ülejäänud toetusraha ära kasutamise järel.</p>
<p>VASTASTIKMÕJU</p> <p>Meetme tegevusel on positiivne vastastikmõju, luues teistele meetme tegevustele nii eeldusi kui sünergiat ning hõlbustades teiste meetmete tegevuste, nt RITA programmi (4.2.1) rakendamist. Enamik teaduse infrastruktuuri projekte panustab meetme 4.2 eesmärkide täitmisesse läbi seotuse nutika spetsialiseerumise kasvualdkondadega ning panuse nende edendamisse.</p>
<p>JÄTKUSUUTLIKKUS</p> <p>Kuigi toetusmeetme raames on arendatud toetust saanud infrastruktuure tähtjaliste projektide eesmärkide võtmes, siis sisuliselt on taristu puhul tegemist tähtajatu ja pidevalt investeringuid vajava valdkonnaga, mida ei peaks tähtjaliste projektidena planeerima. Pidevaks väljakutseks on tarbevahendite ja kulumaterjalide hankimine (ja selleks katteallikate leidmine), mida on vaja põhivara rakendamiseks ja käigushoidmiseks, aga ka taristu elementide kalibreerimine, akrediteerimine ning sertifitseerimine. Lisaks on potentsiaalseks väljakutseks taristut kasutavate TA töötajate tööjõukulude katmine. TA asutused ei ole riiklike TA&I strateegiate investeerimislubaduste (1% SKPst) kontekstis eeldanud, et tegevustoetuste jt riigieelarveliste vahendite mahud ei kasva. Investeerimislubaduste mittetäitmine tulevikus võib ohustada struktuurivahenditest toetatud tegevuste jätkusuutlikkust, sest TA asutustel puuduvad sellisel juhul</p>

omavahendid edukaks osutunud taristu ülevõlpidamiseks ja TA tegevuste jätkamiseks vähemalt samas mahu.

MÕJU

Meetme tegevuse mõju tööhõivele, ekspordile ja tootlikkusele ei ole asjakohane kvantitatiivselt hinnata, kuna meetme tegevuse fookus on TA asutustel. Ka on selle tegevuse puhul kasusaajate arv hinnataval perioodil ebapiisav kvantitatiivseks hinnanguks. Mõju puudega inimeste, erinevast soost, rahvusest ja vanusest inimeste olukorrale meetme tegevuses 4.1.2 ei hinnata. TA asutuste esindajate sõnul püütakse projektide elluviimise käigus mitte teha kellegi osas vahet ega seada kedagi ebasoodsamasse olukorda.

RAKENDUSSÜSTEEM

Sarnaselt ASTRA programmiga nähakse ka teaduse infrastruktuuri toetuse rakendamise puhul vajadust suurema paindlikkuse järele projektiperioodi jooksul otsuste tegemiseks, mis puudutab näiteks nii tegevuste rahastamist kui projektide elukaart. Tõstatud on ka riigihangete ja riigiabi reeglitega seotud probleeme. Kuigi toetuse saajate hinnangul on toetuse kohta piisavalt infot, taotlemise protsess oli võrdlemisi lihtne ning toetusmeetme tingimusi ja rakendamist lihtsustatud, nähakse vajadust taoliste toetusmeetme piloteerimise järele, et kõrvaldada võimalikud ebakõlad ja vajakajäämised, mis ilmsid meetme tegevuse 4.1.2 toetuse andmise tingimustes.

TULEVIKUVAADE

Kuigi toetusmeetme raames on arendatud toetust saanud infrastruktuure tähtajaliste projektide võtmes, siis sisuliselt on taristu puhul tegemist tähtajatu ja pidevalt investeringuid vajava valdkonnaga. Teaduse infrastruktuuri toetust nähakse tulevikus selgemini fookuseerituna, sh võiks toetatud projektid haakuda selgemini ka tippkeskuste või muude taristut kasutavat teadustööd rahastavate meetmetega.

Tulevikuvaates on üheks perspektiivseks arengusuunaks liikumine taristu arendamiselt (tugi)teenuste suunas, mis hõlmavad nõudluse, sihtrühmade ja neile pakutavate komplekssete teenuste kaardistamist ning tervikliku väärtuspakkumise osutamist.

Vaja on lahendada riigiabi küsimus, mis seab piirid TA asutustele väärtuspakkumiste osutamisel ettevõtetele.

Tegevus 4.1.4 Teaduse tippkeskuste toetamine teaduse rahvusvahelise konkurentsivõime ning tippkvaliteedi tugevdamiseks

ASJAKOHASUS
<p>Meetme tegevus „Teaduse tippkeskuste toetamine teaduse rahvusvahelise konkurentsivõime ning tippkvaliteedi tugevdamiseks“ panustab otseselt Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia, konkurentsivõime kava ja ettevõtluse kasvustrateegia eesmärkide täitmisele. Samuti on selge seos meetme 4.1 eesmärkidega, mistõttu on meetme tegevus asjakohane ja vajalik. Siiski on ettevõtluse ja innovatsiooni toetamise vaatest tegu vajalike eeldusi loova tegevusega (mõju ettevõtetega tehtavale koostööle avaldub kaudselt läbi tippkeskustes tehtava pakkumispõhise alus- ja rakendusuringute tulemuste ülekandumise, mida toetavad ja võimendavad muud toetusmeetmed), mistõttu tuleks antud fookusega hindamise kontekstis meetme tegevust lugeda mõõdukalt asjakohaseks (mis ei tähenda, et tegevused ei ole asjakohased muude eesmärkide saavutamiseks). Meetme tegevuse väljundnäitaja – tippkeskuste teadlaste poolt kalendriaastal avaldatud publikatsioonide arv (WoS+ERIH A) – on asjakohane, ent mõju hindamiseks väärib kaalumist (lisaks artiklite hulga) ka kvalitatiivsete karakteristikutega arvestamine, mh TA tegevuse nähtavuse või mõjususe meetrika kasutamine (nt tsiteeringud).</p>
TULEMUSLIKKUS
<p>Teaduse tippkeskuste toetusmeetme üheks peamiseks positiivseks mõjuks on kriitilise hulga tippteadlaste koondumine, mille pinnalt on tekkinud valdkondlik võimekus ning saavutatud TA tegevuse tipptase, mis omakorda toob kaasa valdkondliku TA tegevuse ja seonduvate struktuuride nähtavuse ning teadlikkuse tõusu Eestis ja rahvusvahelisel areenil. 2018. aasta lõpuks oli meetmete väljundnäitaja 2023. aasta sihttase saavutatud – 913 publikatsiooni (114%-ne 2018. a sihttaseme täitmine). Teaduse tippkeskuste puhul on suuresti tegemist TA valdkondade ja tegevustega, mille mõju ettevõtlusele avaldub pikema aja jooksul, nt pikaajaliste lahenduste otsimine kliima- ja energiaküsimustele. Praegu piirdub teaduse tippkeskuste tegevuses ettevõtlustemaatika tulemuste levitamise ehk teavitamistegevusega, millest võib olla kasu ettevõtetele, ent projektid ise ei ole ettevõtlussuunitlusega.</p>
TÕHUSUS
<p>Arvestades meetme väljundnäitaja 2023. aastaks seatud aastase sihttaseme saavutamist praeguseks ning seda abikõlblike kuludega, mida on hüvitatud 32% ulatuses võetud kohustustest, on meetme tegevuse rahaline maht piisav seatud eesmärgi ning väljundi saavutamiseks ja hoidmiseks meetme rahastamisperioodi lõpuni.</p>
VASTASTIKMÕJU
<p>Meetme tegevusel on potentsiaalselt positiivne vastastikmõju, luues teiste meetmete tegevustega sünergiat ning hõlbustades teiste meetmete tegevuste rakendamist ja eesmärkide saavutamist. Ennekõike soodustavad teaduse tippkeskused meetme 4.2 tegevuste elluviimist ja eesmärkide täitmisest. Tippkeskuste toetusmeetme puhul nähakse ühe suurema lüngana tippkeskustes loodud teadmise baasilt prototüübi skaleerimiseks vajaliku finantseerimise puudumist arendusgrandi või kontseptsiooni tõendamise (<i>proof of concept</i>) toetuse näol, mis pärsib tippkeskustes loodud teadmise rakendamist tööstustes. Küll on Eesti Teadusagentuur (ETAg) praeguseks alustanud sarnase meetme piloteerimist riigieelarveliste vahendite toel.</p>
JÄTKUSUUTLIKKUS
<p>Teaduse tippkeskuste puhul on suurimaks potentsiaalseks väljakutseks uute rahastusallikate leidmine tööjõukulude katmiseks, mida seni on teaduse tippkeskuste toetusmeetmest finantseeritud. TA asutused ei ole riiklike TA&I strateegiate investeerimislubaduste (1% SKPst) kontekstis eeldanud, et tegevustoetuste jt riigieelarveliste vahendite mahud ei kasva. Investeerimislubaduste mittetäitmine tulevikus võib ohustada struktuurivahenditest toetatud</p>

tegevuste jätkusuutlikkust, sest TA asutustel puuduvad sellisel juhul omavahendid edukaks osutunud tippkeskuste ülevalpidamiseks ja TA tegevuste jätkamiseks vähemalt samas mahu.

MÕJU

Meetme tegevuse mõju tööhõivele, ekspordile ja tootlikkusele ei ole asjakohane kvantitatiivselt hinnata, kuna meetme tegevuse fookus on TA asutustel. Ka on selle tegevuse puhul kasusaajate arv hinnataval perioodil ebapiisav kvantitatiivseks hinnanguks. Mõju puudega inimeste, erinevast soost, rahvusest ja vanusest inimeste olukorrale meetme tegevuses 4.1.4 ei hinnata. TA asutuste esindajate sõnul püütakse projektide elluviimise käigus mitte teha kellegi osas vahet ega seada kedagi ebasoodsamasse olukorda.

RAKENDUSSÜSTEEM

Hindamise käigus korraldatud fookusgrupiaruteludes ei tõusetunud võrreldes muude meetmetega oluliselt erinevaid tähelepanekuid rakendussüsteemi ja korralduse osas. TA asutustele mõeldud toetustega kaasnev rakendussüsteem ning toetuste tingimustele vastamine on toetuse saajatele väljakutset esitav haldusvõimekuse võtmes, mistõttu on tihtilugu valitud lihtsamad, ent alati mitte kõige optimaalsemad tegevused, millele toetust küsida. Lisaks on TA asutuste esindajate hinnangul küsitava väärtusega ainult välishindajate kasutamine teaduse tippkeskuste jt toetusmeetmete puhul, kuna hindajatel võib puududa taustateadmine kohalikest oludest või vajadustest, Eesti teaduse tasemest ning hindamise lähtealustest, et niivõrd olulise mahu ja rolliga toetusmeetme puhul alati kõige paremaid valikuid teha.

TULEVIKUVAADE

Kuigi toetusmeetme raames on tippkeskusi arendatud tähtjalise projektide ja eesmärkide võtmes, siis sisuliselt on tegemist avalikust huvist lähtuva tähtajatu TA tegevusega, mille rahastamine peab kas riigieelarveliste või muude vahendite (nt EL-i raamprogrammid) toel ka tulevikus jätkuma. Kuna antud hindamise fookuse võtmes on üheks TA asutuste ja ettevõtete koostööd pidurdanud teguriks olnud piiratud hulk teadus- ja uurimisgrupe, mis on võimelised ettevõtetega koostööd tegema, on üheks võimalikuks lahenduseks teaduse tippkeskuste pealt rakendusuuringutele suunatud teadusgruppide väljakasvamise toetamine, kes suudaksid teenindada spetsiifiliste huvidega ettevõtteid.

Tegevus 4.2.1 Teadus-ja arendustegevuse tugevdamine (RITA)

ASJAKOHASUS
<p>Meetme tegevus „Valdkondliku teadus- ja arendustegevuse tugevdamine” ehk RITA programm panustab otseselt Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia, konkurentsivõime kava ja ettevõtluse kasvustrateegia eesmärkide täitmisel. Samuti on selge seos meetme 4.2 eesmärkidega, mistõttu on meetme tegevus asjakohane ja vajalik. Siiski on ettevõtluse ja innovatsiooni toetamise vaatest meetme tegevus pigem mõõdukalt asjakohane ja ettevõtlusesse ning innovatsiooni ainult kaudselt panustav: meetme tegevuse põhifookus on TA asutustel ja riigiasutustel ning vaid üks tegevus 5%-lise osakaaluga RITA projektide võetud kohustustest on pigem kaudselt suunatud ettevõtetele tehtava koostöö võimekuse arendamise toetamisele. See aga ei tähenda, et tegevused ei ole asjakohased muude eesmärkide saavutamiseks.</p> <p>Meetme tegevuse väljundnäitaja – loodud teadusnõunike/-koordinaatorite ametikohtade arv riigiasutustes – on mõõdukalt asjakohane, kuna toetatakse ka muid tegevusi, mille mõjusust aitavad juba värvatud teadusnõunikud võimendada. Ka on küsitav RITA panus tulemusnäitaja – ülikoolide ja teiste kõrgkoolidega innovatsioonialast koostööd teinud ettevõtete osakaal kõigi küsitletud ettevõtete hulgas – sihttaseme saavutamiseks, kuna RITA tegevus ei kandu ilmtingimata otseselt üle innovatsioonialaseks koostööks.</p>
TULEMUSLIKKUS
<p>Väljundnäitajaga seonduvalt on 2023. aasta sihttasemeks seatud 12 teadusnõuniku koha loomine ministeeriumites juba saavutatud. Mõningaid probleeme tulemuslikkuse sisulise tagamisega tekitab nõunike kiire kaardivoolavus, mis on tingitud sellest, et nõunikke värvatakse aktiivselt teiste organisatsioonide poolt ning oodatud võimekuste kasvu on läbi ühe ametikoha loomise seetõttu raske tagada. Kuigi TAT-is sätestatud tegevusspetsiifiliste väljundnäitajate täitmine on olnud tulemuslik, on üheks potentsiaalseks probleemiks TA asutuste ajutine (erinevate meetmete tegevuste kuhjumisel) piiratud võimekus ning ressursid täiendavaid ja kvaliteetseid TA projekte ellu viia.</p> <p>RITA puhul on tegemist tegevustega, mille mõju ettevõtlusele (sh ka majandusnäitajatele nagu käive ja kasumlikkus) ja innovatsioonile on pigem kaudne (v.a. otsene tulu konkreetsetest T1 (strateegilise TA toetamine) ja T2 (teadmispõhise poliitikakujundamise toetamine) lepingutest) ning sõltub konkreetsete uuringutulemuste rakendamisest. Seda mõju saab aga hinnata tulevikus uuringute lõppes.</p>
TÕHUSUS
<p>Meetme tegevuse rahaline maht on piisav seatud eesmärgi ning väljundi saavutamiseks ja selle hoidmiseks kogu vaadeldava struktuurivahendite abikõlblikkuse perioodi jooksul.</p>
VASTASTIKMÕJU
<p>Arvestades TA tegevuse spetsiifikat, esineb sünergilist mõju TA-le ning TA asutustele fookuseeritud meetmete ja tegevuste vahel ehk RITA ja nt meetme 4.1 ning meetme tegevuse 4.2.3 vahel. TA-poliitika ning poliitikate koordineerimise võimekuste tõus läbi RITA meetme tegevuse hõlbustab potentsiaalselt edaspidi ka nõudluspoole poliitikate kujundamist ja rakendamist, nt innovatsiooni toetavate hangete (4.2.5) läbiviimisel.</p>
JÄTKUSUUTLIKKUS
<p>Kuna enamik RITA tegevusi, sh TA&I poliitika seire, teadmispõhise poliitika kujundamine, Eesti Teadusinfosüsteemi arendamine jm, on vaadeldavad kui pikaajalised ja strateegiliselt olulised</p>

avaliku sektori funktsioonid, eeldab RITA tegevuste jätkamine valdkondlike ministeerimite riigieelarvelistele või muudele, sh EL-i vahenditele tuginemist.

MÕJU

Meetme tegevuse mõju tööhõivele, ekspordile ja tootlikkusele ei ole asjakohane kvantitatiivselt hinnata, kuna meetme tegevuse fookus on riigiasutustel ning TA asutustel. Ka on selle tegevuse puhul kasusaajate arv hinnataval perioodil ebapiisav kvantitatiivseks hinnanguks. Mõju puudega inimeste, erinevast soost, rahvusest ja vanusest inimeste olukorrale meetme tegevuses 4.2.1 ei seirata ega hinnata.

RAKENDUSSÜSTEEM

Kuna RITA puhul on tegemist ETAg eestvedamisel peamiselt avaliku sektori sisemiste tegevuste toetamisega (alategevused 3, 5, 6) ning uuringute tellimisega läbi erinevate hangete (alategevused 1, 2, 4), siis ei tõusetunud ka rakendussüsteemi osas hindamise käigus olulisi ja unikaalseid probleeme. Peamiseks kriitikaks osutus erinevate uuringute ja analüüside (alategevused 1, 2, 4) elluviimise käigus avaldunud väiksemad toetuse segadused erineva tasandi regulatsioonide vahel (nt regulatsioonid vs lepingud) ja nende mõistmises: kas TA asutuste vaatest on T1 uuringud ettevõtluslepingud või midagi muud (nt töövõtulepingud), milliseid andmeid võivad tellijad TA asutustelt lepingute täitmise osas küsida jms.

TULEVIKUADE

Enamikku RITA tegevustest tuleks vaadata kui pikaajalisi ja strateegiliselt olulisi avaliku sektori funktsioone ja nende rahastamist struktuurivahenditest kui seemneinvesteeringut: kriitiliseks tulevikuväljakutseks saab olema RITA tegevuste jätkamine valdkondlike ministeeriumide riigieelarvelistest vahenditest. Juba praegu on RITA raames suurendatud otsesemalt ettevõtluse ja innovatsioonivõimekuste arendamisega seotud tugiteenuste osakaalu. Arendusnõunike tähtsus kasvaks tulevikus veelgi, kui riiklike strateegiate ja arengukavade koostamisel võetakse suund sektoripõhisele ja -ülelele vaatele ning soovitakse edasi arendada TA asutuste ja ettevõtete vahelist koostööd.

Tegevus 4.2.2 Kõrghariduse erialastipendiumid nutika spetsialiseerumise kasvualdkondades

ASJAKOHASUS
<p>Meetme tegevus „Nutika spetsialiseerumise erialastipendiumid“ panustab otseselt Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia, konkurentsivõime kava ja ettevõtluse kasvustrateegia eesmärkide täitmisel. Samuti on selge seos meetme 4.2 eesmärkidega, mistõttu on meetme tegevus asjakohane ja vajalik (teatud mõõndustega ettevõtlusdoktorantuuri senise formaadi osas). Siiski tuleks ettevõtluse ja innovatsiooni toetamise vaatest lugeda meetme tegevust pigem mõõdukalt asjakohaseks: põhifookus on üliõpilastel ja TA asutustel (stipendiumid I/II ja III astme tudengitele NS valdkondades) ning tegevuse otsesem ja potentsiaalselt kiiremini avalduv panus ettevõtlusesse ja innovatsiooni on kaetud vaid ettevõtlusdoktorantuuri skeemis. Lähtuvalt meetme tegevuse eesmärkidest ja toetatud kahest tegevusest on seatud väljundnäitaja – stipendiumi saavate üliõpilaste arv NS valdkondades – asjakohane. Samas ettevõtlusdoktorantuuri formaat ei ole laiemas instrumentide koosluses hästi õnnestunud, sest doktoriõppekohad on toetatud ka riiklikest ning muudest vahenditest ehk puudub selge vajadus täiendava ja lisapiirangutega meetme järele.</p>
TULEMUSLIKKUS
<p>Kõrghariduses I ja II astme toetuste puhul on näha, et kuigi mitmetes õppekavagruppides on õppijate arvu kahanemine peatunud ning IKT-s ja füüsikalistes loodusteadustes ka õppurite hulk kasvanud, siis tehnika, tootmise ja tehnoloogia õppekavagrupis on toimunud jätkuv kahanemine, mis on tinginud inseneride puuduse tööturul. Meetmete tegevuse väljundnäitaja 2018. aasta sihttase oli saavutatud 94%-liselt – 8018 stipendiumi saajat. 2023. a sihttase on saavutatud 57%-liselt. Perioodil 2016–2018 sai erialastipendiumi keskmiselt 2284 üliõpilast aastas (I ja II kõrghariduse astmel), kellest umbes kolmandik olid naised.</p> <p>Meetme tegevuse peamiseks väljakutseks on TAT-is seatud täiendava väljundnäitaja kõrghariduse III astme väljundnäitaja sihttaseme saavutamise saavutamise ennekõike seonduvalt ettevõtlusdoktorantuuriga. Lisaks on ettevõtlusdoktorantuuri madala nõudluse taga käesoleval perioodil meetme kitsas disain (toetus on piiratud ettevõtetest partnerite ringiga ning NS-i valdkondadega) ning TA asutuste järjest tihenev kontroll selle üle, et toimiks sisuline doktoritöö läbiviimine teaduskoostöös ettevõttega. Ettevõtlusdoktorantuuriga seonduvalt ei näe hindamises osalenud TA asutuste esindajad, et ettevõtlusdoktorantuuri toetus oleks oluliselt aidanud kaasa koostöö tihenemisele ettevõtete ja TA asutuste vahel.</p> <p>Ettevõtlusdoktorantuuri kitsaskohaks peetakse ka asjaolu, et usaldusväärseid TA-alase koostööhuviga ja juhendamisevõimekusega ettevõtteid, mis oleksid valmis koostööks ülikoolidega ettevõtlus- või tööstusdoktorantuuri formaadis, ei ole palju. Tegevuses osalenud ettevõtetel on ettevõtlusdoktorantuuri formaat võimaldanud oma doktorandile pakkuda täiendavat rahalist tuge, muuta oma arendustegevus efektiivsemaks ja alustada eksporti uuel sihtturul. Koostöö täiendavat edenemist on pärssinud ka toetusmeetme kitsas sekkumisloogika, mis ei võimalda toetuse eraldamist ettevõtluspoolsele juhendajale ega ka TA asutusele teadustöö läbiviimise rahastamiseks.</p>
TÕHUSUS
<p>Arvestades meetme tegevuse väljundnäitaja 2018. aasta sihttase saavutatust 94%-liselt ning I ja II astme üliõpilastele eraldatud kvoodi üle 95%-list ära kasutamist 2017/2018. õppeaastal ning 2019. a sügissemestril, on meetme tegevuse rahaline maht piisav seatud eesmärgi ning väljundi saavutamiseks ja selle hoidmiseks kogu vaadeldava struktuurivahendite abikõlblikkuse perioodi jooksul.</p>

VASTASTIKMÕJU

Meetme tegevusel 4.2.2 on positiivne vastastikmõju, luues teiste meetme tegevustega sünergia ning hõlbustades teiste nende rakendamist. Näiteks DoRa (4.1.3), ASTRA doktorikoolide (4.1.1) ja NS erialastipendiumite (4.2.2) tegevused täiendavad üksteist sihtgruppide (residendid ja mitte-residendid) ja sisutegevuste osas (TA tegevus, mobiilsus jm). Stipendiumi saajate TA tegevustesse kaasamise ning teadlaste ja inseneride järelkasvu tagamise kaudu toetavad erialastipendiumid teaduse infrastruktuuri (tegevus 4.1.2) järjepidevat rakendamist ning teaduse tippkeskuste (tegevus 4.1.4) arengut. Potentsiaalne puutumus on ka NS rakendusuuringute programmiga (tegevus 4.2.3), kuna toetatav doktorant võib olla kaasatud projekti, mida viiakse läbi rakendusuuringute tegevuse raames.

JÄTKUSUUTLIKKUS

Kuna TA asutuste jaoks on ettevõtlusdoktorantuuri praegu formaalselt defineerimata mõiste, ei osata ka hinnata taolise koostööformaadi jätkusuutlikkust ilma riikliku toetuseta. Kui lähtuda praegusest ettevõtlusdoktorantuuri formaadist, siis näiteks Tartu Ülikoolil puudub võimekus sarnast meetet iseseisvalt käigus hoida, kuigi on üksikuid positiivseid näiteid, kus ettevõtte ise finantseerib uue doktoriõppe koha loomist ja doktorandi koostööd ettevõttega, mis sarnaneb TalTechi tööstusdoktorantuuri formaadiga. Laiemas plaanis on siiski tõdetud, et koostöö ettevõtetega on toimunud enne antud toetusmeetet ja toimub ka pärast toetusperioodi lõppu, ent tegemist on pigem juhtumipõhise koostööga kui süsteemse programmiga ja doktorantuuri alamvormiga.

MÕJU

Meetme tegevuse mõju tööhõivele, ekspordile ja tootlikkusele ei ole asjakohane kvantitatiivselt hinnata, kuna meetme tegevuse fookus on TA asutustel ning üliõpilastel. Ka on selle tegevuse puhul kasusaajate arv hinnataval perioodil ebapiisav kvantitatiivseks hinnanguks. Kuigi mõju puudega inimeste, erinevast rahvusest ja vanusest inimeste olukorrale meetme tegevuses 4.2.2 ei hinnata, võib välja tuua, et erialastipendiumite saajate hulgas on 2/3 ulatuses mehed, mis on selgitatav tehnika-, IT- ja loodusteaduste erialade suurema populaarsusega meeste hulgas. TA asutused ei ole ettevõtlusdoktorantuuri stipendiumi andmisel arvestanud regionaalse mõõtmega või erinevate sotsiaalsete rühmade vajadustega ja võimalustega, kuna toetusmeetmes pole seda eesmärgiks seatud.

RAKENDUSSÜSTEEM

Probleemiks on TA asutuste esindajate hinnangul meetme tegevuse disain, mis on liialt pakkumiskeskne ega adresseeri ettevõttepoolset nõudlust ja TA kulude katmist, mis kitsendab võimalike partnerite kaasamist. Ka on ettevõtlusdoktorantuuri toetusmeetme tingimused liialt piiravad, kuna ei toetata koostööd haiglate, kliinikute, tehnoloogia arenduskeskuste jpt organisatsioonidega, mis on vajalik nt tervishoiutehnoloogiate valdkonnas. Ka on ettevõtlusdoktorantuuri piiritletud vaid NS kasvuvaldkondadega, mis vähendab võimalike partnerite ja ettevõtete ringi. Praeguse ettevõtlusdoktorantuuri toetusmeetme rakendamise kitsaskohaks on olnud stipendiumi konkursside ajastus TA asutuste akadeemilise kalendri vaates – stipendiumite konkursi said TA asutused välja kuulutada alles siis, kui õppetöö oli juba alanud ning doktorantidel projektid kinnitatud, mis pärssis uute koostöösuhete teket meetme tegevuse toel.

TULEVIKUVAADE

TA asutuste esindajate hinnangul võiks tulevikus rakendada ettevõtlusdoktorantuuri osas enam nõudluspõhist toetusskeemi, kus nt Taani mudelile sarnaselt loouakse tööstusdoktorantuuri koht ettevõtte vajadustest lähtuvalt. Siinkohal on üheks võimaluseks tervikliku grandiloomine, mis hõlmaks toetust ülikoolile, doktorandile ja ettevõttele, kuna taoline grandisüsteem tagab

terviklikuna nii ettevõtte (või muu partneri), ülikooli kui ka doktorandi vajadused. Kaalumist vajab ka nutika spetsialiseerumise stipendiumite üle vaatamine, sh millistes õppekavagruppides ja konkreetsematel õppekavadel on vaja õppimist stipendiumiga motiveerida ning millised on need erialad, mille spetsialistidest on järjest enam puudu ja kus vajadus spetsialistide järele kasvab, ent mille populaarsus on kahanenud ja vajaksid samuti riiklikult rahastatud erialastipendiumi kehtestamist. Vajalik on nutika spetsialiseerumise skoobi laiendamine järgmisel programmiperioodil, kuhu oleks sisse toodud interdistsiplinaarsem vaade ning täiendavad mitte-tehnoloogilised, kuid innovatsiooni toetavad distsipliinid.

Tegevus 4.2.3 Nutika spetsialiseerumise kasvualade toetamine

<p>ASJAKOHASUS</p>
<p>Meetme tegevus „Nutika spetsialiseerumise kasvualade toetamine” (NUTIKAS) panustab rakendusuringute ja tootearendusprojektide toetamise kaudu otseselt Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia, konkurentsivõime kava ja ettevõtluse kasvustrateegia eesmärkide täitmise. Samuti on selge seos meetme 4.2 eesmärkidega, mistõttu on meetme tegevus asjakohane ja vajalik. Meetme tegevuse väljundnäitajad – „Ettevõtete arv, kellega ülikoolid ja teadusasutused on kasvualade rakendusuringute ja tootearenduse käigus koostööd teinud” ning „Erainvesteeringud kooskõlas riigi toetustega innovatsiooni või teadus- ja arendustegevuse alastele projektidele (mln €)” – on asjakohased. Samuti on asjakohane meetme tegevuse panus tulemusnäitaja – erasektori teadus- ja arendustegevuse TA kulutuste osakaal (% SKPst) – sihttaseme saavutamisse. Ka kitsamalt ettevõtluse ja innovatsiooni toetamise vaates saab meetme tegevust lugeda asjakohaseks.</p>
<p>TULEMUSLIKKUS</p>
<p>2018. a lõpuks olid ülikoolid ja teadusasutused tegevuse raames koostööd teinud 9 ettevõttega (9% 2018. a sihttasemest) ning erainvesteeringuid oli kaasatud 1,5 mln eurot (19% 2018. a sihttasemest). Kuigi vahepeal on toetuse väljaandmine kiirenenud, on väljakutseks meetme tegevuse väljundnäitajate saavutamine 2023. aastaks. Toetusmeetme 4.2.3 mõju käesoleval programmiperioodil on hetkel keeruline hinnata, sest enamik toetatud projektidest on alles elluviimise faasis ja tegelik mõju avaldub selliste TA projektide puhul pikema aja möödudes ning sõltub ka jätkutegevustest (tootearendus, disain, turundus, eksport).</p> <p>Koostööpotentsiaali TA asutuste ja ettevõtete vahel ei suudetud hindamise perioodi jääva meetme tegevuse algusperioodil veel piisavalt realiseerida, mis on olnud seotud pikaajalisema struktuurivahendite perioodide ülese probleemiga, kus üheks suurimaks väljakutseks on osutunud ettevõtjate ning teadlaste erinevad ootused ja nägemus koostööprojektist nii ajalises mõõtmes kui ka väljatöötatava lahenduse osas, mis vajavad ühitamist. Sellele vaatamata on ettevõtjad tõdenud, et ilma NS rakendusuringute toetusmeetmeta ei oleks koostöö ja TA teenuse sisse ostmine toetatud mahus aset leidnud (sh selle kasv hindamisest välja jäänud hilisemal perioodil). Seega on toetus ennast õigustanud ja on mõjus koostööle kaasa aitamisel, eriti pikemaajaliste koostöösuhete ja -projektide näol, kuigi hinnanguliselt on suurem osa perioodi alguses käivitatud projektidest üles ehitatud varasematele kontaktidele ja suhetele ettevõtete ja TA asutuste vahel. Toetusmeede on aja jooksul võimaldanud siiski ettevõtetel luua kontakte ka erinevate teadusdistsipliinide ja uurimisgruppide esindajatega, mille tulemusena on avardunud ettevõtete arendustegevus ja -alad ning seeläbi ka tooteprofiil. Samuti on toetuskeem aidanud kaasa koostöö tihenemisele nii kohalike kui ka välismaiste ettevõtetega.</p> <p>Eraldi sõlmküsimuseks on Eesti ettevõtete koostöö välisülikoolidega, mis NS rakendusuringute programmis ja laiemalt TA ning innovatsioonipoliitika tervikvaates on jäänud tagaplaanile. Teisest küljest on probleemiks teadmismahukate tootearendusprojektide väiksus, mistõttu liigutakse lõpptulemuse suunas aeglaselt. Niisamuti ei näe ettevõtjad koostöölises TA tegevuses ja investeeringutes piisavat mõttekust, kui arendustööga ei kaasne veelgi mahukamaid investeeringuid (koos toetusega) turundusse ja müügitegevusse.</p>
<p>TÕHUSUS</p>
<p>Toetusmeetme tõhususele hinnangu andmine on komplitseeritud, kuna nii NS kasvualadkondade vajadused rahastusmahude järele kui ka ettevõtete tellitavale TA-le on väga erinevad. Küsimustikele vastanud ettevõtted on leidnud, et toetuse maht on olnud piisav tegevuste</p>

elluviimiseks. Samad ettevõtted lisisid, et ilma antud meetmeta poleks nad oma arendustegevust ette võtnud seoses vahendite nappusega.

VASTASTIKMÕJU

Meetme tegevus 4.2.3 loob teiste meetme tegevustega sünergiat ning hõlbustab teiste meetme tegevuste rakendamist, nt rakendusuuringute programm toetab eesmäärke, millesse panustavad innovatsiooniosakute ja arendusosakute meede (4.4.2). Samuti on NS rakendusuuringute programmil seos energia- ja ressursitõhususe meetmega. Rakendusuuringute toetuse puhul saab täheldada sünergilist seost TAK-i toetusmeetmega.

JÄTKUSUUTLIKKUS

NS rakendusuuringute osas on ettevõtjad tõdenud, et pärast tegevuse toetuse lõppemist jätkatakse võimalusel koostööd TA asutuste ning teadlastega kas uute projektide või jätku-uuringutena, mida on kavas finantseerida muudest pigem ettevõtete välistest rahastusallikatest, sh Horisont 2020-st, Euroopa Horisondist või riskikapitaliga, kui tulevad piirid ette omafinantseeringule ning siht on tootearenduse pealt kasvuhüpe teha. Teisisõnu, tegevuse raames toetatud rakendusuuringud ja tootearendus on traditsiooniline TA ja innovatsiooniprotsessi võtmetgevus, millega innovatsiooni ambitsioonidega ettevõtted peavad igal juhul tegelema. Samas eeldab see ka edaspidi teatavat riigi toetust riskide maandamiseks.

MÕJU

Meetme tegevuse mõju tööhõivele, ekspordile ja tootlikkusele ei ole võimalik kvantitatiivselt hinnata, kuna kasusaajate arv on hinnataval perioodil selleks ebapiisav. Ka on tegemist programmiga, kus TA tegevuse eripäradest tulenevalt avalduvad mõjud pikema aja jooksul (käesoleva programmiperioodi lõppedes) ning seisuga 31.12.2018 oli lõppenud vaid 8 TA projekti. Mõju puudega inimeste, erinevast soost, rahvusest ja vanusest inimeste olukorrale meetme tegevuses 4.2.3 ei seirata ega hinnata, kuna fookus on TA tegevusel.

RAKENDUSSÜSTEEM

Toetusmeetme aeglase käivitumise põhjuseks oli ühelt poolt selle algselt vähene atraktiivsus ettevõtjate silmis ning teiselt poolt ei osanud mõned ettevõtjad toetust SA Archimedese meetmete paketi otsida. Üldjoontes on ettevõtjad rahul NS rakendusuuringute rakendussüsteemiga. SA Archimedes on ettevõtjatesse mõistvalt suhtunud, keda koheldakse kui koostööpartnerit. Etteheited seonduvad toetusmeetme kitsendustega – see ei soosi ettevõtjate arvates koostööd välismaiste TA asutustega, mõne valdkonna (nt e-tervis) spetsiifikast tulenevat koostööd teiste organisatsioonidega (nt haiglate, kliinikute või perearstikeskustega kliiniliste uuringute teostamiseks) ega ka ettevõtete omavahelist koostööd uuringute raames (nt partneri kui kolmanda osapoole kaasamist turult, kel on vajalikud võimekused ja kompetents). Samuti on NS rakendusuuringute osas ettevõtjate jaoks küsitav rakendusuuringute ning tootearenduse osas erineva omafinantseeringu määra kehtestamine, mis vajaks tulevikus ühtlustamist.

TULEVIKUVAADE

Tulevikus nähakse jätkuvat vajadust TA tegevuse toetamise järele, mis on mõeldud ettevõtetele, sh suurettevõtetele, kuna ei nähta ettevõtete valmisolekut panustada arendustegevusse suuremas osas omavahenditega. Lisaks NS kasvualdkondade ümbervaatomisele on rakendusüksuste hinnangul tulevikus üheks parenduskohaks meetmete disainimisel toetust vajavate ja samas Eesti majanduse jaoks prioriteetsete sihtgruppide määramine (nt keskmise suurusega ekspordipotentsiaaliga ettevõtted) ning nende olukorra ja arenguvajaduste kaardistamine, mille tulemusena oleks võimalik disainida neile piiratud hulk toetusmeetmeid erinevate tegevuste toetamiseks. Ühe võimalusena nähakse TA tegevuse osas komplekslähendamist toetusmeetme disainis, kus praegused erinevad toetused on koondatud kesksesse meetmesse võimalusega toetada erinevaid tegevusi seonduvalt TA-ga (nt koostöö, mobiilsus, võimekuste arendamine jpm).

Nähakse ka vajadust toetada enam TA-keskseid võrgustumisüritusi, mis tõstaks ettevõtjate teadlikkust teenuse pakkujatest ning avardaks nende sotsiaalset kapitali. Lisaks võiks NS rakendusuuringute toetusmeede julgemalt toetada Eesti ettevõtete ning välis- ja Eesti ülikoolide ühiste konsortsiumite projekte, mis võimaldaksid Eesti ülikoolidel oma teadmusbaasi laiendada ja kasvatada.

Tegevus 4.2.4 Riigi rahastatavad koostööstruktuurid

ASJAKOHASUS
<p>Meetme tegevus „Riigi rahastatavad koostööstruktuurid“ panustab klastrite ja tehnoloogia arenduskeskuste (TAK) tegevuste toetamise kaudu otseselt Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia, konkurentsivõime kava ja ettevõtluse kasvustrateegia eesmärkide täitmisele. Samuti on selge seos meetme 4.2 eesmärkidega, mistõttu on meetme tegevus asjakohane ja vajalik. Meetme tegevuse väljundnäitajad – „TAK-idesse ja klastritesse kuuluvate toetust saanud kasvualade ettevõtete arv“, „Toetatud ettevõtted, kes on tutvustanud turu jaoks uut toodet või teenust“, „Toetatud ettevõtted, kes on tutvustanud ettevõtte jaoks uut toodet või teenust“ – on asjakohased. Ka kitsamalt ettevõtluse ja innovatsiooni toetamise vaates saab meetme tegevust lugeda asjakohaseks.</p>
TULEMUSLIKKUS
<p>Meetme tegevuse väljundnäitajate 2023. aastaks seatud sihttasemed on peaaegu 100%-liselt saavutatud. Üks peamine klustrimeetme positiivne mõju ettevõtetele väljendub ettevõtete võrgustumises ning kontaktide loomises, mis on võimaldanud ekspordi edendamist. Klastrite toetuse toel on hindamises osalenud klastrid enda hinnangul korraldanud kogu väärtusahela lõikes ühise ekspordisuunalise turunduse, mida toetuseta poleks suudetud saavutada. Tasub rõhutada, et klastrite ühistegevused, ennekõike sektorit laiemalt toetavas arendustegevuses, on ka kaugema kasufrondiga ning kesk-pikas perspektiivis sektori jaoks olulised tegevused. Üksikute klastritel on tekkinud teatud võimekus koordineerida TA-d ning rakendusuringuid, kuigi piirid seab eraldatud toetus (sh omaosaluse määr, mis on võrreldes muude TA meetmetega kõrgem), mistõttu tehnoloogia-, toote- või protsessiinnovatsiooniga klatri tasandil konsortiumilaadse ühistegevusena ei tegeleta.</p> <p>Üldiselt on suutnud TAK-id siduda erinevad pigem võimekamad ettevõtted TA asutuste ning pikaajalise ning strateegilise TA tegevusega. Samas on osutunud laiemat TAK-ide ja ettevõtete koostööd pärssivaks teguriks ettevõtete madal võimekus iseseisvalt TA-d rahastada (teenuste tellimine TAK-idest), TA projekte koostada ning TAK-i konsortiumites osaleda TAK-i programmi raamistikus. Seetõttu on TAK-idega koostööd teha suutvate ettevõtete ring piirdunud peamiselt ettevõtetega, millel on olemas eelnev koostöökogemus, teadlikkus programmi nõuetest ning piisavalt ressursi TA tegevuseks. Peamine TAK-i formaadi väärtus TAK-idega seotud ettevõtete jaoks on olnud TA tegevuse pikaajaline stabiilne rahastus: finantsvõimendus ja finantsriskide maandamine. TAK-ides toimuv koostöö on ettevõtete jaoks oluline eelkõige ideede prototüüpimiseks ja testimiseks.</p> <p>Ettevõtete tase ja võimekused on piirkonniti erinevad, millest tingitult on ka TAK-ide ning klastrite mõju Eesti erinevates piirkondades erinev. Klatri või TAK-i geograafilise kaetuse haaret mõjutab ka sektori spetsiifika. Kvantitatiivse analüüsi aluseks oleva andmestiku põhjal on riigi rahastatavatest koostööstruktuuridest kasu saavatest ettevõtetest enamik tegevad aktiivse majandustegevusega piirkondades, eeskätt Harjumaal (66%) ja Tartumaal (21%). Kasu on saanud keskmiselt suuremad ning turul pikemalt kanda kinnitanud, vanemad ja väljakujunenud ettevõtted ehk meede on toetanud pigem võimekamate ettevõtete TA tegevust ja suutnud vähem kaasata uusi ettevõtteid TA tegevustesse. Erinevad majandustegevusalad on toetuse saajate hulgas võrdlemisi proportsionaalselt esindatud.</p>
TÕHUSUS
<p>Klastrite eestvedajate hinnangul on eraldatud toetus kaasfinantseerimise mahtude juures olnud piisav, st täiendava kaasfinantseerimise leidmist suurema toetuse saamiseks peetakse pigem</p>

vähetoenäoliseks või keeruliseks. Siiski hinnati, et senised finantseerimismahud võimaldavad pigem klatri tasandi ühisturundamist ja messidel osalemist, ent eraldatavast toetusest ühistegevuseks TA osas ei piisa.

TAK-ide esindajad tõdesid, et struktuurivahendite erinevate perioodide ülene TAKide toetustükkel on olnud piisav, et kommertsialiseerida eduka TA tegevuse tulemused. Toetatud TAK-ide ja nende projektide mahtude juures on sõltuvalt NS-i kasvualdkonnast suudetud tegeleda nii uudse tehnoloogia loomise kui ka ettevõtete probleemide lahendamisega olemasolevate tehnoloogiate parendamise ja rakendamise teel.

VASTASTIKMÕJU

Klatri toetusmeede on täienduseks meetme 4.4.1 tegevusele – ettevõtja arenguprogramm – mis hõlbustab klatri tegevustes osalemist. Klatriid omakorda võimendavad ekspordisuunalist tegevust, toetades ekspordi arendamise tegevusi (meetme tegevused 5.1.1 ja 5.1.3), mis sisulises tegevuses osaliselt kattuvad. TAK-i toetusmeetme puhul saab täheldada sünergilist seost rakendusuringute meetmega, kus esineb potentsiaal arendada edasi TAK-ides või klatrikes genereeritud ideesid NS rakendusuringute või muu toetuskeemiga, ent eksisteerib mõningane oht tegevuste dubleerimiseks. Nõudluspoole poliitika (4.2.5) ja TAK-id kui ka klatriid suurendavad vastastikku teineteise tulemuslikkust: esimene loob turgu innovaatilistele toodetele, TAK-id ja klatriid aga arendavad ettevõtteid, mis suudaks neid pakkuda.

JÄTKUSUUTLIKKUS

Klatri esindajad leidsid, et klatri riikliku toetuse kadumisel satuks esimesena löögi alla üles ehitatud ühisturunduse tegevused, mida on küll võimalik teostada muude EAS-i pakutavate toetuste alt, kuid enamikke tegevustest rahastataks väiksemas mahus või tegevuste tulemuste realiseerumine võtaks kauem aega.

Peamise väljakutsena näevad TAK-id stabiilse baasrahastuse leidmist, mida TAK-i toetus on seni pakkunud. Tulevikuvaates määravad TAK-ide iseseisva toimimise jätkusuutlikkuse senised spetsialiseerumised ja rõhuasetused ärimudelites, mistõttu on TAK-ide võimekused erinevad ning ennustatakse, et osa tänaseid TAK-e võib toetuse lõppemisel eemalduda TA tegevustest, kaduda või minna ülikoolide koosseisu, kuna TAK-ide kompetentside skoobi kitsus piirab teenuspakkumist ettevõtetele ning teisalt TAK-idelt ettevõtetele suunatud rakendusuringute projektide hulk ja mahud võivad väheneda, kuna üldjuhul ei leia ettevõtte vajaminevaid vahendeid, mida sellisesse TA tegevusse suunata. Potentsiaalse välisrahastusallikana EL-i toetatud projektides koos ettevõtete ühiselt osalemist ja nende juhtimist peetakse aga väljakutseks ettevõtete madala võimekuse tõttu. Seetõttu on vaja tõsta ettevõtete teadlikkust ja võimekusi taotlema rahastust Horisont programmist ning juhtpartnerina viia ellu Euroopa Horisont jt EL-i programmide projekte.

MÕJU

Ökonomeetiline mõjuhinnang toob välja meetme tegevuse statistiliselt olulise positiivse mõju tööjõu tootlikkusele. Võrreldes kontrollgrupiga (kontrollides nii toetuse saamist kui tulemusnäitajaid mõjutavaid erinevaid kaasnevaid tegureid), on toetusi saanud ettevõtete lisandväärtus töötaja kohta keskmiselt 67% kõrgem ning käive töötaja kohta keskmiselt 46% kõrgem.

Toetuse mõjul kasvas tootlikkus enam Harjumaal tegutsevate ettevõtete seas, erinedes ülejäänud Eestis tegutsevate ettevõtete tootlikkuse kasvust käibe- ja lisandväärtuse näitajate puhul kontrollgrupi ettevõtetele võrreldes vastavalt 19 ja 41 protsendipunkti. Seevastu vaadates toetuse mõjuhinnanguid hõivele selgub, et kuigi väljaspool Harjumaad tegutsevate toetust saanud ettevõtete hõive aastane protsentmuut on toetuse mõjul statistiliselt oluliselt kasvanud, ei ilmne

sama dünaamikat ülejäänud hõive hinnangutest. See tähendab, et toetusest kasu saavad ettevõtted pole võrreldes kontrollgrupiga oluliselt rohkem töötajaid palganud. Samas võtavad mõjuhinnangud tulenevalt vaatlusperioodide kättesaadavusest arvesse ainult lühiajalisi mõjusid ning meetme tegevuse mõjul saavutatud tugev lisandväärtuse kasv viitab struktuursetele muutustele kasu saanud ettevõtetes ja see loob omakorda eeldused uute, kõrgema lisandväärtusega töökohtade loomiseks pikemas ajahorisondis. Täiendavalt on meetme tegevuse lühiajalise mõju puudumine hõivele osaliselt ootuspärane, sest kuigi meetme tegevusega seotud klastrite arendamise ja toetamise tingimused ja kord toovad kohaldamisalas välja suunatuse Eesti ettevõtluse 2014–2020 eesmärkide (sh ka hõive kasv) täitmisele, siis primaarse eesmärgina sätestab meetme tegevuse määrus eeskätt lisandväärtuse ja müügitulude kasvu ning klastripartnerite rahvusvahelise konkurentsivõime kasvu nutika spetsialiseerumise kasvualades.

Kvantitatiivne mõjuhinnang toob ka välja asjaolu, et meetme tegevusel ei ole lühiajaliselt positiivset mõju ettevõtete eksportimise tõenäosusele ja eksporditulude intensiivsusele võrreldes kontrollgrupiga nii Harjumaal kui ka väljaspool Harjumaad tegutsevate ettevõtete seas. See tuleneb kõrge lisandväärtusega arendusprotsesside ajakulukusest, mis väljenduvad ekspordi kasvus olulise viitajaga.

Mõju puudega inimeste, erinevast soost, rahvusest ja vanusest inimeste olukorrale meetme tegevuses 4.2.4 ei hinnata. Üksikute projektide tasandil on võimaluse korral arvestatud erinevate sotsiaalsete gruppidega, nt parendades vähenenud töövõimekusega inimeste võimalusi asuda tööle kõrgtehnoloogilistel ametikohtadel, kuigi teadlikult ei ole toetatud tegevustes sotsiaalse võrdsuse tagamise aspektiga arvestatud ega olukorda aktiivselt seiratud. TAK-ide mõju regionaalarengule on avaldunud läbi koostöö MAK-idega, pakkudes erinevaid teenuseid, või kaugtöö tegemise võimaldamise kaudu, mis tuleneb IKT kui horisontaalse teema spetsiifikast. Klatri või TAK-i geograafilise kaetuse haaret on mõjutanud ka sektori spetsiifika, nt tarkvara niši puhul on mõju pigem linnaline Tallinna-Tartu teljel, ent puidutööstuses maapiirkondlik.

RAKENDUSSÜSTEEM

Kuigi TAK-ide ja klastrite puhul saab täheldada toetusmeetmega seonduva bürokraatia tsentraliseerimist klatri või TAK-i tasandile, mis on osaliselt vähendanud ettevõtjate halduskoormust, nähakse endiselt vajadust vaadata üle nii nõutavate dokumentide ja andmete hulk kui ka detailsus, nt seonduvalt tõendusmaterjaliga ürituste korraldamise või osalemise kohta, mis on ettevõtete jaoks koormav ning suurendab TAK-ide ja klastrite jaoks ka abikõlbmatuse riski. Murekohana on toodud näiteks välja ranget kulutuste sidumist määruuses kindlaks määratud tegevustega, mistõttu paindlikkuse puudumisel on osade klastrite jaoks osutunud väljakutseks rahalise toetuse ärakasutamine.

TAK-ide tõhusat toimimist on seganud TAT-i muutumine kahe toetustsükli ehk 10 aasta jooksul, kus fookus on varieerunud teadusliku ekstsellentsuse ja kasumliku äritegevuse vahel. Ka ei ole toetuse saajate jaoks olnud üheselt selged ootused, mis on TAK-idele seatud – kas toetatakse partnerettevõtteid või TAK-ide ärilist tegevust, mõne valdkonna arendamist, kompetentsikeskuste loomist või midagi muud.

TULEVIKUVAADE

Kuigi klattrites on tugevalt rõhutatud nii rahvusvahelistumise kui ka TA tegevuse aspekti, siis ootused on suurema paindlikkuse osas tehtavate kulutuste abikõlblikkusele. Suuremat paindlikkust toetatavate tegevuste ning kulude abikõlblikkuse osas on tarvis selleks, et oleks võimalik arvestada klastrite erinevate vajaduste, võimaluste, väljakutsete ning ambitsioonidega, mis tuleneb NS-i kasvualdkondade eripäradest. Praegu on klattrite hinnangul TAT-i tasandil

toetatavate tegevuste ning abikõlblike kulutuste ring kitsalt piiritletud ja fikseeritud, mis ei võimalda klastritel ambitsioonikamaid tegevusi arendada (nt prototüüpimist või kõrgema tehnoloogia valmidusastme tasemega tegevusi või rahvusvaheliste TA projektide (nt Horisont Euroopa) koostamise, juhtpartnerluse või konsortsiumitega ühinemisega seonduvalt rahvusvahelistumise suunal kulutuste tegemist). Teisisõnu on teatavad ootused klastrimeetme edasiarendamisele, mis näeks ette võimalusi klastrite evolutsioonilist arengut kiirendada ja võimendada, võimaldades erinevate ühistegevuslike (ettevõtete üleste ja vaheliste) TA ja innovatsiooniprojektide toetamist kogu tehnoloogia valmidusastme skaalal.

Ettevõtjate ja erialaliitude ootused on seotud pigem TAK-ide toimimise muutmisega avatumaks erinevatele osapooltele, et soodustada TAK-ide rolli rakendusliku fookusega TA konsortsiumitena, mis NS kasvuvaldkondades toimiks temaatiliste ühisalgatustena TA võimekuste ja ressursside koondamiseks. Tulevikuvaates nähakse vajadust ühistegevusliku TA toetamise järele riigi poolt, kuna enamike Eesti ettevõtete väiksus ning madal kapitaliseeritus seab piirid üksiku ettevõtte tasandil TA tegevusega alustamiseks. Seetõttu ei näe ka hindamises osalenud osapooled (ülikoolidest ettevõtete ja riigi esindajateni) võimalust mitte jätkata praegustele meetmetele sarnaste toetustega tulevikus.

Tegevus 4.2.5 Nõudluspoole poliitika, riik innovaatiliste lahenduste tellijana

ASJAKOHASUS
<p>Meetme tegevus „Nõudluspoole poliitika, riik innovaatiliste lahenduste tellijana“ panustab innovaatiliste hangete⁴ toetamise ja nõudluspoolsete poliitikate osas teadlikkuse suurendamise kaudu otseselt Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia, konkurentsivõime kava ja ettevõtluse kasvustrateegia eesmärkide täitmisel. Samuti on selge seos meetme 4.2 eesmärkidega, mistõttu on meetme tegevus asjakohane ja vajalik. Meetme tegevuse väljundnäitajad – „Innovaatilisi lahendusi pakkunud ettevõtjate arv“ ja teavitusega seotud „Tegevustes osalenute arv (sihtrühma esindajate arv)“ – on asjakohased. Kitsamalt ettevõtluse ja innovatsiooni toetamise vaates saab meetme tegevust lugeda asjakohaseks, kuna meetme tegevuse fookuses on turgudele innovaatiliste lahenduste toomine.</p>
TULEMUSLIKKUS
<p>Tegemist on ühe problemaatilisema meetme 4.2 tegevusega – kummagi väljundnäitaja 2018. aasta sihttasemele ei ole suudetud täita. Toetusmeetet pole suudetud programmiperioodil soovitud kujul käivitada, mistõttu on oluliselt kärbitud ka tegevusele eraldatud vahendeid.</p> <p>Ettevõtjad on tõdenud, et kontseptuaalselt on tegemist vajaliku meetmega, millel võiks olla positiivne mõju ettevõtluskeskkonnale. Meetme tegevuses osalenud üksikud ettevõtted tõid küsimustikus välja, et antud meede on aidanud luua paremat koostööd nii Eesti teadus- ja arendusasutustega, teiste Eesti ettevõtete kui avaliku sektori organisatsioonidega. Mitu toetusest kasu saanud ettevõtet tõid välja, et see toetus võimaldas neil kas juba planeeritud arendustegevusi suuremas skaalas teha või oma arendustegevusega alustada. Samuti on projektide rahaline maht olnud piisav tegevuste elluviimiseks. Samas on senistel üksikutel toetatud projektidel puudunud NS-i vaates selge mudel ja loogika (üksikud projektid muuseumide IT-lahendustest targa asfaldi arenduseni), mistõttu tuleks tegevusi pidada alles piloottegevusteks.</p>
TÕHUSUS
<p>Kuigi seniste kasusaajate, st ettevõtete, hinnangul on projektide rahaline maht olnud piisav tegevuste elluviimiseks, siis toetuse saajate (ennekõike KOV-id) jaoks on olnud üheks takistuseks suhteliselt kõrge omafinantseeringu määr, mille tõttu on käivitatud vähesed projektid (kokku 9) ning meetme tegevuse eesmärkide saavutamine on pärsitud.</p>
VASTASTIKMÕJU
<p>Potentsiaalselt loob meetme tegevus 4.2.5 sünergia teiste meetme tegevustega ning sellel on hõlbustav mõju teiste meetmete tegevuste rakendamisele. Innohangete toetust täiendab RITA programm (tegevus 4.2.1), mille raames plaanitav ministeeriumide võimekuse suurendamine teadus- ja arendustegevuse tellimisel panustab ka innovatsiooni hankimise võimekuste edendamisele, kuna mõlemad toetused on ennekõike nõudluspoole innovatsioonipoliitika instrumendid.</p> <p>Kaudselt hõlbustab innohangete meetme tegevuse rakendamist meetme tegevus 4.2.3 (TA programm nutika spetsialiseerumise kasvualdkondades), kuigi nende vahel võib täheldada ka sünergilist efekti läbi pakkumise ja nõudluse poole kaetuse. Sarnaselt on innohangete toetusel ka puutumus meetme tegevusega „Riigi rahastatavad koostööstruktuurid (näiteks klastrite ja tehnoloogia arenduskeskustele)“, sest kui TAK-ide ja klastrite toetusskeemid loovad tingimused pakkumispoolsete võimekuste arendamiseks, siis innohangete toetusskeem panustab nõudluspoole potentsiaali arendamisele, tagades sellega meetme tegevuste terviklikkuse.</p>

⁴ Sünonüüm on kasutusel ka sõna „innohange“.

JÄTKUSUUTLIKKUS

Kuna seisuga 31.12.2018 on toetatud kõigest 9 projekti, millest lõppenud on vaid 2, on keeruline anda hinnangut toetatud projektide ja tegevuste jätkusuutlikkusele. Arvestades aga asjaolu, et toetuse saajateks on KOV-id, sihtasutused, täidesaatva riigivõimu asutused või muud riigi institutsioonid, mis üritavad innovatsiooni toetavate riigihangete abil lahendada ühte või teist ühiskondlik-majanduslikku probleemi, mille läbi kasusaajaks on avalik sektor laiemalt, on loodud eeldused toetatud tegevuste tulemuste kestmiseks.

RAKENDUSSÜSTEEM

Rakendusüksuste seisukohalt ei ole nõudluspoole poliitike toetusmeede käivitunud kõrge riskiga projektide loogika ning riigihangete süsteemi bürokratiseerituse ja reeglistiku vastuolude ning meetme paindlikkuse (nt toetusmäärade osas) puudumise tõttu. Üks faktor on ka vähene teadlikkus, ennekõike KOV-ide tasandil. Kuigi EAS on korraldanud infopäevaid ja muid toetavaid tegevusi antud toetusmeetme kohta, ei ole see olnud piisav teadlikkuse suurendamiseks ja riskide võtmise kultuuri muutmiseks. Samuti päsib just väiksemate KOV-ide osalust kõrge omaosaluse määr, sest sarnaselt VKE-dele on ka väiksematel KOV-idel vähem omavahendeid innovatsioonitegevustesse investeerimiseks.

MÕJU

Mõju puudega inimeste, erinevast soost, rahvusest ja vanusest inimeste olukorrale meetme tegevuses 4.2.5 ei seirata ega hinnata, kuna meetme tegevuse fookus on innovatsioonil ja TA tegevusel. Tegevuse kvantitatiivset mõju tööhõivele, ekspordile ja tootlikkusele ei ole võimalik käesoleva hindamisega mõõta, kuna käivitunud on 9 ja neist on lõppenud vaid 2 projekti ehk hinnataval perioodil on kasusaajate arv kvantitatiivse mõjuhinnangu jaoks ebapiisav.

TULEVIKUVAADE

Innovatsiooni toetavate riigihangete (ja laiemalt nõudluspoole innovatsioonipoliitika puhul) peaks meedet arendama selliselt, et esimeste innovaatiliste riigihangete edulugude tekitamiseks on meetmes võimalikult palju paindlikkust ja proaktiivset tuge (nõustamine, koolitamine, teavituse), mis võimaldaks tulevikus meetme toetuselemendist (tagastamatu abi) loobuda ning liikuda nõustamise ja teavituse suunas. Seejuures tasub meetme käivitamiseks ja ulatuse laiendamiseks

- kaaluda riigiettevõtete TA kulutuste sidumist toetusmeetmega või temaatiliste taotlusvoorude korraldamist, et toetuse saajatel ning ettevõtetel oleks selgem arusaam, mida ja milleks avalik sektor hangib;
- kaaluda nõutava omafinantseeringu määra alandamist 50%-lt 20–30%-ni, mis soodustaks KOV-ide osalemist;
- viia läbi eraldi analüüs riigihangete ja nõudluspoolsete meetmete korralduse ümberkujundamiseks, võttes arvesse kasvavaid ootusi seoses innovatsiooni ja kliimaneutraalsuse toetamisega.

Tegevus 4.2.6 Start-up ettevõtluse hoogustamine

ASJAKOHASUS
<p>Meetme tegevus „Start-up ettevõtluse hoogustamine” ehk Startup Estonia programm panustab otseselt Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia, konkurentsivõime kava ja ettevõtluse kasvustrateegia eesmärkide täitmisele. Samuti on selge seos meetme 4.2 eesmärkidega, mistõttu on meetme tegevus asjakohane ja vajalik. Meetme tegevuse väljundnäitajad – „Toetatud ettevõtted, kes on tutvustanud turu jaoks uute toodet või teenust” ning „Abi saavate ettevõtete arv” – on asjakohased. Kitsamalt ettevõtluse ja innovatsiooni toetamise vaates saab meetme tegevust lugeda asjakohaseks, kuna meetme tegevuse fookuses on iduettevõtluse hoogustamine ja turgudele innovaatiliste lahenduste toomine.</p>
TULEMUSLIKKUS
<p>Meetme tegevuse väljundnäitajate sihttasemed 2018. aastaks on saavutatud, abi saavate ettevõtete arvu osas on ka 2023. a sihttase saavutatud 85,5%-liselt. Kuna tegemist ei ole ühe projektiga, vaid n-ö agiilse katalüsaatoriga <i>start-up</i> kogukonna arendamiseks, on ka programmi tulemusi ja mõju keeruline ette näha. Programmi üheks mõjuks olnud <i>start-up</i> sektori ja turu arendamine. Sisuliselt on programm võimaldanud iduettevõtjatele ligipääsu turgudele, kapitalile ning ennekõike tööjõule, sh välisspetsialistidele läbi <i>start-up</i> viisa programmi.</p> <p>Peamine kasu Startup Estonia programmist iduettevõtjate jaoks on olemasolev ja toimiv ökosüsteem, kuhu on võimalik pöörduda, väga lihtsasti leitav info, võimalus teha ennast nähtavaks, nt läbi <i>start-up</i> andmebaasi, ning loodud on head eeldused võrgustumiseks ja kontaktide loomiseks, mis on aidanud iduettevõtetel leida nii koostööpartnereid kui ka kapitali. Startup Estonia programmi kaudu on arenenud kontaktid nii kohalike kui ka välismaiste ettevõtetega. Samuti on mitmed <i>start-up</i> ettevõtted tänu sellele meetme tegevusele alustanud oma toodete ja/või teenuste eksportimist (nt Saksamaale, Tšehhi, Hollandisse, Taani). Regionaalses plaanis on iduettevõtete areng väljapool tõmbekeskusi olnud mõjutatud pigem ökosüsteemist ja olemasolevatest eeldustest (ligipääsust teenustele, mentoritele, tööjõule jpm) kui Startup Estonia programmist.</p>
TÕHUSUS
<p>Programmi eelarvelised vahendid on piisavad meetme tegevuse eesmärkide täitmiseks. Meetme tegevuse tõhusust on suurendanud omakorda asjaolu, et erinevalt paljudest teistest meetme tegevustest, kus toetatavad tegevused on fikseeritud, on Startup Estonia programmi puhul tagatud paindlikkus ning võimalus katsetada või re-fokuseeruda uutele suundadele või valdkondadele, nt startup viisa, mis viidi sisse hiljem, kuigi alguses tegevuskavas seda ei olnud.</p>
VASTASTIKMÕJU
<p>Meetme tegevusel on hõlbustav efekt teiste meetmete tegevuste rakendamisel ning loob nendega sünergiat. <i>Start-up</i> ettevõtluse hoogustamiseks mõeldud tegevused aitavad kaasa VKE-de suuremale orienteeritusele kasvule ja ekspordile ehk meetme 5.1 eesmärgi saavutamisele. <i>Start-up</i> toetuskeem toetab meetme tegevuste 4.2.3 „Nutika spetsialiseerumise kasvualade toetamine” ja 4.2.4 „Riigi rahastatavad koostööstruktuurid (näiteks klastritele ja tehnoloogiaarenduskeskustele)” elluviimist, kuna iduettevõtjad on ühed potentsiaalsed koostööpartnerid, kes läbi nutika spetsialiseerumise valdkonna koostööstruktuuride või rakendusuringute võivad hakata ühiseid arendus- ja turundustegevusi teostama. Lisaks võimendab toetus meetme tegevuse 4.2.5 „Nõudluspoole poliitika (riik innovaatiliste lahenduste tellijana)” elluviimist, kuna iduettevõtjad toovad turule uusi innovaatilisi tooteid ja teenuseid, mille loomisele riik saab innovaatiliste lahenduste tellijana kaasa aidata. NS raamistikus on üritatud</p>

väljastada dubleerimist ning Startup Estonia programmi raames ei ole võetud arendamiseks kasvuvaldkonda või nišši, mis on muude toetusmeetmega ja tegevustega kaetud.

JÄTKUSUUTLIKKUS

Programmi eesmärk on olnud arendada välja ökosüsteem, mis oleks jätkusuutlik ning mis senisel kujul ei vajaks järgmises perioodis toetamist. Programm on disainitud selliselt, et tegevused, mida ellu viiakse, antakse mingil hetkel üle turuosalistele (osa tegevusi ja nišše on erasektor juba üle võtnud). Programmi elluvijate hinnangul ongi tulevikuvaates küsimuseks, millised konkreetsemad programmi nišid või tegevused saaks edaspidi üle anda erasektorile. Viimaste aastate jooksul on fookus nihkunud *start-up* ettevõtete toetamiselt neile osutatud teenuste kaudu tugisorganisatsioonide võimekuste ning võrgustumise arendamisele, mistõttu vajab programm ka tulevikuperspektiivis kohandumist. Startup Estonia programmi jätkusuutlikkus on aina enam seatud sõltuvusse ka tegevusvaldkondade teemastamisest, seda ühest küljest NS raamistiku poolt mõjutatuna, kuid teiselt poolt ka haruministeriumide poolsest tellimusest ühe või teise valdkonnaga tegeleda. Eelarve vähendamise korral on keeruline ambitsioonikamaid eesmärke saavutada, mis on uues strateegias seatud ning suure tõenäosusega tuleks ka loobuda uutest kavandatavatest või olemasolevatest tegevustest.

MÕJU

Meetme tegevuse mõju tööhõivele, ekspordile ja tootlikkusele ei ole võimalik kvantitatiivselt hinnata, kuna kasusaajate andmestikus on vaatluste arv hinnatavate aastate lõikes ebapiisav kvantitatiivseks hinnanguks.

Erinevate sotsiaalsete gruppide olukorda Startup Estonia programmis ei ole otseselt arvestatud ega ka programmi mõju neile seiratud. Programmi elluviimisega on edasikanduva mõjuna tekkinud huvi *start-up* sektori vastu linnades, seda ennekõike Tartu-Tallinn teljel, et tekitada piirkondlikud tõmbekeskused iduettevõtjatele. Regionaalses plaanis on aga iduettevõtete areng väljapool tõmbekeskusi olnud mõjutatud pigem ökosüsteemist ja olemasolevatest eeldustest (ligipääsust teenustele, mentoritele, tööjõule jpm) kui Startup Estonia programmist.

RAKENDUSSÜSTEEM

Väljundindikaatorite seadmine senisel kujul, mis ei ole ranges sõltuvuses toetusmeetme loogika spetsiifikast, on võimaldanud tegevusi muuta. Samas on rakendussüsteemi osas küsitavusi tekitanud vajadus EAS-i kui rakendusüksuse ning SA KredEx-i kui elluvijja eraldamise järele. Halduskoormuse ja tegevuste dubleerimise vähendamiseks võiks need ühendada ühe asutuse alla.

TULEVIKUVAADE

Ökosüsteemi arendamisel ei nähta vajadust rahalise toetuse järele grantide näol või muus formaadis. Üldjoontes nähakse vajadust nihutada rõhuasetusi sektori seirele – kitsaskohtade, trendide, valdkondade arengute kaardistusele. *Start-up* ettevõtete ootused seoses Startup Estonia programmiga seonduvad huvide esindamisega nii siseriiklikul kui ka rahvusvahelisel areenil, et oleks katusorganisatsioon, mis tegeleks teadlikkuse suurendamisega sektori kitsaskohtadest. Tuleviku perspektiivis seonduvad *start-up* kogukonna ootused vajadusega tegeleda järelkasvuga, viia sisse regionaalne mõõde programmi ning nihutada fookus ka nn hõbemajandusele, mis teenindab peamiselt vanemaalisi ja kus ka tööd saavad eakad inimesed (50+) läbi ümberõppe, et siseneda *start-up* sektorisse.

Tegevus 4.4.1 Arenguvajaduste välja selgitamine ja ettevõtete arendustegevused

ASJAKOHAUS
Meetme tegevus 4.4.1 on suunatud „Teadmistepõhine Eesti 2014–2020“ alaeesmärgi „TA toimib Eesti ühiskonna ja majanduse huvides“ täitmisele, toetades ettevõtteid suure lisandväärtusega toodete ja teenuste arendamisel koostöös ülikoolide ja TA asutustega, pöörates tähelepanu lisandväärtuse suurendamisele ka traditsioonilistes majandussektorites; samuti on eesmärgid seotud Eesti konkurentsivõime kavaga. Tegevuse tulemus- ja väljundnäitajad on omavahel loogiliselt seotud. Kuna tegevus on mõeldud pikaajaliste strateegiatega toetamiseks, avaldub tegevuse mõju pikema aja jooksul, kuid ka projektide tasandi valikukriteeriumitest lähtuvalt on väljundid, tulemused ja mõjud loogiliselt seotud.
TULEMUSLIKKUS
Tegevuse käivitamise viivituste tõttu on väljundnäitajate saavutamine toimunud algselt plaanitud aeglasemalt. Tugiteenus- ja arenduskeskuse investeeringute toetust on 2018. a lõpu seisuga saanud 3 ettevõtet ning ettevõtte arenguprogrammis 115 ettevõtet, mis moodustab vastavalt 30% ja 79% 2018. a sihttasemest. Toetuste tingimuste kohandamise järgselt 2018. a on taotluste hulk olnud ootuspärane ja eeldatavasti võimaldab sihttasemete täitmist perioodi lõpuks.
TÕHUSUS
Tegevuse vahendeid ja toetussummasid võib pidada tegevuse eesmärkide saavutamiseks üldjoontes piisavaks: toetust saanud ettevõtetel on enamasti olnud võimalik arenguplaani ning toetussumma toel liikuda uuele tasandile või tegevusmudelile. Olulisemate võimalike takistustena ettevõtte arenguplaani eesmärkide saavutamiseks on ettevõtted esile toonud mitte vahendite piiratust, vaid pigem arendustööde ettearvamatus, mis eeldab toetusprogrammi paindlikkust; samuti abikõlblikke kulude määratletust, mis sõltuvalt valdkonna spetsiifikast võib ettevõtte arenguplaanide realiseerimist toetuse kaasabil piirata.
VASTASTIKMÕJU
Ettevõtte arenguprogramm on oma olemuselt „terviklahendus“, mille käigus valminud ettevõtte arenguplaanile vastavalt leitakse koos kliendihalduriga sobivad finantseerimisallikad plaani realiseerimise toetamiseks, sh kasutatakse nii ettevõtte arenguprogrammi toetust, erinevaid teisi toetusi kui vajadusel ka eraturu võimalusi. Seega kokkupuutepunktid ning sünergia on olemas enamiku ettevõtetele suunatud toetustega (sh nutika spetsialiseerumise kasvualdkondadele mõeldud toetused).
JÄTKUSUUTLIKKUS
Toetust saanud ettevõtete puhul on toetused loonud eeldused jõuda ettevõttega uuele arengutasemele. Vastavate toetuste kadumine avaldaks mõju Eesti ettevõtete võimalustele uuele väärtusloome tasandile liikuda ja selle kaudu konkurentsivõime suurendamisele, mh välisurgudel.
MÕJU
Kvantitatiivse analüüsi tulemuste järgi tegutsevad üle 70% ettevõtte arenguprogrammi raames kasu saanud ettevõtetest Harjumaal ning ligi 11% Tartumaal ehk vaid vähem kui viiendik kasusaajatest asuvad väljaspool linnastunud Harju- ja Tartumaad. Üle 72% kasusaajatest on töötleva tööstuse ettevõtted. Kasu saanud ettevõtete töötajate arvu kumulatiivne kasvumäär toetusperioodil ületas märkimisväärses ulatuses (ligi 8 korda) kontrollgrupi ettevõtete vastavat keskväärtust. Kumulatiivse kasvumäära keskväärtuste erinevus oli kasusaajate ja kontrollgrupi ettevõtete vahel statistiliselt oluline ka varade tootluses, kuid seda valdavalt seoses suurte kasumlikkuse erinevustega kitsamate ettevõttegruppide lõikes ehk mitte ühtlaselt jaotuse üleselt. Kvantitatiivsed näitajad ei anna tunnistust toetuste (lühiajalisest) mõjust tööjõu tootlikkusele ehk kasu saanud ettevõtete tööjõu tootlikkuse kasv nii lisandväärtuse, käibe kui kasumi lõikes ei erine kontrollgrupi kasvunäitajast vaatlusperioodil. See tulemus on suuresti ootuspärane, kuna meetme

tegevuse eesmärk on pikaajalise kasvustrateegia toetamine, mis tõstab esmajärgus investeeringuid tootmisvõimsustesse ja inimkapitali, millele järgneb mõju tootlikkusele, kuid seda arvestatava viitajaga. Kuna valdav osa kasusaajatest tegutsevad (enamasti) välisurgudele ja -konkurentidele suunatud töötlevas tööstuses, siis on mõju tootlikkusele tugevalt seotud (ettevõtte poolt mittekontrollitava) välisõudlusega. Kokkuvõttes saab meetme tegevuse tulemuslikkust hõivele ja inimressursside kasvule hinnata oluliseks, seevastu lühiajaline mõju tööjõu tootlikkusele puudub. Eeldades, et täiendav inimressurss on kaasatud strateegilise väärtuskasvu tõstmise eesmärkidel, siis on oodata toetuste positiivset mõju tootlikkusele lähema 3–5 aasta perspektiivis.

Ettevõtted hindavad arenguprogrammis osalemist kui katalüsaatorit, et planeeritud arendustegevused kiiremini ja ambitsioonikamalt ette võtta, mis võib olla kriitilise tähendusega ettevõtte konkurentsieelise säilitamisel ja/või suurendamisel. Tugiteenus- ja arenduskeskuse investeeringutoetuse puhul tuleb esile toetuse saamine kui oluline argument kontsernile keskus ja vastavad investeeringud just Eestisse suunata.

RAKENDUSSÜSTEEM

Ettevõtete üldhinnang suhtlemisele rakendusüksusega on pigem positiivne, pikemaajalise koostöö puhul hinnatakse rakendusüksuse arengut kliendikesksema teenuse suunas. Toetuse tingimusi hinnatakse üldiselt mõistlikuks ja hindamisprotsessi läbipaistvaks.

Toetuse saaja seisukohalt on suureks probleemiks projektide aruandluskoormus. Ettevõtja ootuseks on väiksem aruandluse detailsus (nt eelarve ja kulude osas) ja suurem paindlikkus projektiperioodi jooksul projekti asjaolude muutuste osas (nt vähetahtsamate eelarvemuutuste aktsepteerimine ilma täiendava kooskõlastamise vajaduseta).

TULEVIKUVADE

Ettevõtete ootuseks on aruandluskoormuse vähendamine toetusesaaja jaoks, kaaluda võiks aruandluses nõutud detailsusastme vähendamist ning suuremat paindlikkust vähemtähtsate projektimuutuste aktsepteerimise osas.

Ettevõtete ootuseks on ka terviklik ja hõlpsalt hoomatav infosüsteem, et ettevõtte saaks ka iseseisvalt endale sobivate tingimustega toetuste kohta informatsiooni hankida. Lisaks vastavale portaalile peab säilima ka kliendihaldurite-poolne nõustamine ettevõtte arenguvajaduste ja -võimaluste selgitamiseks. Samuti on ettevõtete ootusteks jätkuv tugi ettevõtluskontaktide loomisel, sh välismaal. Tööstusettevõtted on innovaatiliste toodete ja teenuste väljatöötamisega seotud probleemidena toonud esile suuremahuliste investeeringute vajadust seadmetesse, mis kohati ületab praeguste toetustingimuste piiri.

Tegevus 4.4.2 Teadusarenduse tegevuse osak

ASJAKOHASUS
Meetme tegevus 4.4.2 on välja arendatud lähtuvalt struktuurivahendite rakenduskava eesmärkidest ja prioriteetidest ning panustab Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia „Teadmistepõhine Eesti 2014–2020“ ning Eesti ettevõtluse kasvustrateegias 2014-2020 eesmärkidesse. Meetme tegevused on seotud konkurentsivõime kava „Eesti 2020“ eesmärkidega. Väljund- ja tulemusnäitajad on meetme tegevuse eesmärkidega üldiselt kooskõlas, kuigi tulemusnäitajad ei võimalda otseselt hinnata, kuidas toetatud koostöö Eesti VKE-de konkurentsivõime suurendamist toetab.
TULEMUSLIKKUS
Meetme tegevuse väljundnäitajate 2018. a sihttase on saavutatud näitaja „erainvesteeringud kooskõlas riigi toetustega innovatsiooni või teadus- ja arendustegevuse alastele projektidele“ puhul. 2018. a lõpuks on abi saanud ettevõtteid 440, mis on suurem 2018. a sihttasemeks planeeritust (285). 2023. a sihttaseme täitmist (850 toetatud ettevõtet) võib hinnata realistlikuks.
TÕHUSUS
Tegevuse vahendeid tervikuna võib pidada tegevuse eesmärkide saavutamiseks piisavaks, kuid ülevaatamist vajavad osakute toetussummad, eriti innovatsiooniosaku puhul. Osakute suhteliselt väikeste toetussummade tõttu ei jõua ettevõtted ideega alati toimiva toote või teenuse või selle prototüübini ka arendusosaku kasutamise toel. Seetõttu on ettevõtted nimetanud vajadust VKE-le sobiva järgmist arenguetappi toetava meetme järele. Ettevõtte arenguprogrammi sisenemiseks vajalik arenguhüpe võib eriti alustava VKE positsioonilt hinnatuna osutada liiga suureks ja/või arenguprogrammi kõrged oodatavad tulemusnäitajad liiga riskantseks. Sellist vajadust võiks katta ka arendusosaku toetussumma suurendamine või arendusosaku mitmekordse taotlemise võimalus; muudatused osakute summas ja lubatud taotlemise kordades on teadaolevalt juba sisseviimisel.
VASTASTIKMÕJU
Teadusarenduse tegevuse osakud on mõeldud ettevõttele esmase innovatsioonitöö kogemuse võimaluse pakkumiseks, mis võiks edasi viia järgmistele tasemetele toote-, teenuse- või protsessiarenduses. Suhteliselt väikese mahu ja aruandluskoormusega osaku tüüpi toetus otseselt ei dubleeri ega ole muus negatiivses vastuolus teiste toetusmeetmetega. Seega, innovatsiooniosak ja arendusosak moodustavad loogilise ja vähese riskiga tealguse arendustegevuses, kus osakute raames teostatut kombineeritakse teiste toetustega (nt starditoetus algajale ettevõttele 5.1.2 või edasijõudnumale ettevõtte arendusprogramm 4.4.1, samuti nutika spetsialiseerumise kasvualade toetamine 4.2.3, erinevad tootearendustoetused ja ekspordiarendustoetused).
JÄTKUSUUTLIKKUS
Arendusosaku puhul on rakendusüksus esile toonud vajadust arendada tingimusi edasi nii, et ettevõtte käitumises toimuv muudatus oleks püsivam ja toetus oleks suunatud teadusmahukamatele tegevustele ja suurema eeldatava mõjuga äritulemustele (nt toimiva prototüübi väljatöötamine); hindamise käigus tehtud analüüs toetab seda arengusuunda.
MÕJU
Toetusesaajate kogemuse ja toetuse mõjuhinnangute baasil võib pidada osakuid vajalikeks innovatsiooni- ja arendustegevust toetavateks meetmeteks VKE-dele. Osaku kasutamine on ettevõtte jaoks vähendanud TA tegevustega seotud riske: toetus on andnud vajaliku tõe arendustegevused kohe ette võtta ning arendusidee potentsiaali esmaselt testida. Innovatsiooniosaku abil on tehtud ka tegevusi, mis ei olnud niivõrd uuenduslikud, kuid vajalikud praeguse turupositsiooni ja olemasolevate lepingute säilitamiseks (nt toodete sertifitseerimine).

Ligi pooled (48%, n=103) hindamise käigus küsitletud toetusesaajatest on tihendanud koostööd Eesti TA-asutustega. Perioodil 2015–2017 on peamisteks koostööpartneriteks ettevõtetele olnud ülikoolid, inseneribürood ja TAK-id. Koostöö välismaiste TA asutustega on vähene, ettevõtetele sageli puudub vajalik võimekus kontaktide ja teadmiste osas; samuti on väliskoostöö puhul piiranguna tajutud toetussumma väiksust. Ettevõtete jaoks olulisemad probleemid on seotud toetussummade piiratusega, aktsepteeritud koostööpartnerite määratluse mittesobivusega ja kolme hinnapakumise nõudega kaasnevate takistustega. Teadaolevalt on rakendusüksus tegelemas vastavate tingimuste muutustega.

Kvantitatiivne analüüs näitas, et meetme tegevusel on statistiliselt oluline positiivne mõju nii tööjõu tootlikkusele kui ka üldiselt hõivele. Tööjõu tootlikkus erines toetusgrupi ettevõtete ning kontrollgrupi vahel üle 40% esimeste kasuks. Regionaalses plaanis kasvas toetatud ettevõtete tootlikkus võrreldes kontrollgrupiga enam Harjumaal tegutsevate ettevõtete seas. Samas on regionaalsed erinevused toetuse mõjul saavutatud kõrgemas tootlikkuses võrreldes kontrollgrupiga suuremad käibe puhul (erinevus Harjumaal ja mujal Eestis tegutsevate ettevõtete vahel on ligi 33 protsendipunkti), lisandväärtuse puhul on erinevused väiksemad (vaid 9 protsendipunkti Harjumaal tegutsevate ettevõtete kasuks).

Mõju hõivele töötajate arvu logaritmnäitajana oli 12% ning kumulatiivse töötajate kasvumäärana keskmiselt 14% üle toetusperioodi. Osaliselt võib silmnähtav ning kiire kasv tootlikkuses ja hõives olla seletatav sellega, et paljud kasusaajatest on suhteliselt noored ja kasvufaasis ettevõtted, mis tegutsevad kiirelt arenevates sektorites, sh kutse-, teadus- ja tehnikategevusalal ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia valdkonnas. Kuna tööjõu tootlikkuse kasv on toimunud rööbiti hõive kasvuga, on meetme tegevuse tulemusena tõusnud ettevõtete väärtusloome, mis toob lisaks lühiajalisele mõjule kaasa tulevikus kumulatiivselt võimenduva pikaajalise positiivse mõju inimressursi väärtusele ning tootlikkusele. Kuigi üldiselt ilmnevad eksporditulemused teadus- ja arendustegevustes viitajaga, näitavad kvantitatiivsed mõjuhinnangud selle meetme tegevuse puhul kontrollgrupi ettevõtetega võrreldes statistiliselt olulist positiivset mõju nii toetatud ettevõtete eksportimise tõenäosusele kui ka eksporttulude intensiivsuse kõrgemale kasvule. Samas toovad kvantitatiivse analüüsi tulemused välja lühiajalise negatiivse mõju ettevõtete jätkusuutlikkusega seotud tulemusnäitajatele. Viimane on aga ootuspärane, arvestades teadus- ja arendustegevustele omast ressursimahukust, mis aktiivse arendusprotsessi faasis võib pingestada ettevõtete finantsseisu, aga pikas perspektiivis tasub ära kõrgema lisandväärtuse toel saavutatud tulemuslikkusena.

RAKENDUSSÜSTEEM

Toetusesaajate kogemused rakendusüksuse ja rakendussüsteemiga on üldiselt positiivsed. Osakuid hinnatakse kui suhteliselt vähese aruandluskoormusega toetust. Samas, väikeettevõtete ja vähese taotluskogemusega ettevõtete jaoks on aruandluskoormus siiski arvestav lisakoormus.

TULEVIKUVAADE

Innovatsiooni- ja arendusosakud loovad ettevõtetele võimalused suhteliselt riskivabadeks esmasteks arenduskatsetusteks, seetõttu on osaku-tüüpi toetuse roll ettevõtlustoetuste süsteemis oluline ja peaks jätkuma. Tulevikuarengutes tuleks arvestada, et säiliks praeguse osakute süsteemi suhteliselt väike bürokraatiakoormus ja ettevõtetele enam riskijulgust andvad madalamad tulemusnõuded, võrreldes nt ettevõtte arenguprogrammiga.

EAS-i roll ettevõtete ja TA asutuste kontaktide vahendajana peaks jätkuma ja suurenema, eriti rahvusvahelisel tasandil, kuhu ettevõtetele on selliste koostööpartnerite leidmiseks keeruline jõuda.

Tegevus 5.1.1 Nõustamine maakondlikes arenduskeskustes

ASJAKOHASUS
<p>Meetme tegevus „Nõustamine maakondlikes arenduskeskustes” on asjakohane „Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2014–2020” ja „Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014–2020” eesmärkide saavutamiseks, sest MAK-e nähakse eelkõige piirkondlike ettevõtjate võimestajana. MAK-ide ülesandeks on piirkonna alustavatele ja tegutsevatele ettevõtjatele teabe jagamine, esmatasandi nõustamine ja ettevõtlusteadlikkuse kasvatamine. MAK-ide töö alustavate ettevõtjatega on oluline „Eesti ettevõtluse kasvustrateegias 2014–2020” välja toodud asjaolu tõttu, et ettevõtlusega alustamist peetakse sageli sundolukorraks mitte ärivõimaluste ärakasutamiseks. Tegevus on otseselt seotud meetme 5.1 eesmärkidega, seega meetme tegevus on asjakohane ja vajalik.</p>
TULEMUSLIKKUS
<p>Meetme tegevuse väljundindikaatori (nõustamiskordade arv maakondlikes arenduskeskustes) sihttase on ületatud: 2018. aastal oli planeeritud 20 000 nõustamiskorda ja saavutustase 2018. aasta lõpu seisuga oli 21 727 nõustamiskorda. Samuti on ületatud meetme tegevuse toetuse andmise tingimuste tulemusindikaatori (MAK-ides nõustatud ettevõtete ellujäämismäär) sihttase – 2018. aastaks oli planeeritud vähemalt 75% kõrgem ellujäämismäär Eesti keskmisest ja 2018. aasta lõpu seisuga oli saavutustase 87,7%. Meetme tegevuse 5.1.1 otseste eesmärkide seas pole sotsiaalset mõõdet ja selle sihtrühmi ning hindajatel pole ka sellekohaseid andmeid. MAK-ide veebilehtede kaardistus näitas valmisolekut suhelda nii eesti, vene kui ka inglise keelt rääkivate inimestega.</p> <p>Intervjueeritavate sõnul aitab MAK-ides nõustamine ettevõtlusega alustada planeerivatel inimestel ja juba tegutsevatel ettevõtetel saada ülevaade teenuste, toetuste ja finantsinstrumentide sobivusest ja taotlemistingimustest. Eraldi sihtrühma moodustavad starditoetuse taotlejad, kelle puhul antakse hinnang kavandatavate tegevuste teostatavusele ja suutlikkusele projekti ellu viia ning ettevõtjad peavad seda üldjuhul heaks lahenduseks. MAK-ide tegevuse tulemuslikkust koostöös väikese ja keskmise suurusega ettevõtetega näitab ka Eesti Väikeste ja Keskmiste Ettevõtjate Assotsiatsiooni (EVEA) poolt MAK-ide võrgustikule antud tunnustus „Ettevõtluse Sõber 2019”.</p>
TÕHUSUS
<p>Tegevuse vahendid tervikuna on tegevuse eesmärkide ja väljundi saavutamiseks piisavad. Tegevuse väljundindikaatori muudetud sihttasemeks on 20 000 nõustamiskorda aastaks 2018 ja 2018. aasta lõpu seisuga on läbi viidud ligi 21 727 nõustamiskorda. 2023. aasta uueks sihttasemeks on 40 000 nõustamiskorda; lähtudes hinnatava perioodi tulemusest, on meetme tegevuse eelarve nimetatud sihttaseme saavutamiseks piisav. Võimalike takistustena nõustamise tõhususe osas on intervjueeritavad esile toonud toetuste ja teenuste süsteemi keerukust, taotluste ja aruannete hindamise ajamahukust ning toetuste ja teenuste taotlejate piiratud inim- ja ajaressursi.</p>
VASTASTIKMÕJU
<p>Nõustamine maakondlikes arenduskeskustes on eelduseks starditoetuse (5.1.2) taotlemisel, sest maakondlikes arenduskeskustes toimub ettevõtjate poolt kavandatavate projektide kohustuslik eelnõustamine. Maakondlikes arenduskeskustes pakutaval nõustamisel on ettevõtlusteadlikkuse arendamise osas sünergia sama meetme tegevustega: Ettevõtlusteadlikkus (5.1.4) ja PATEE ehk piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks (5.4.2). Lisaks soodustab nõustamine ja ettevõtlusteadlikkuse arendamine maakondlikes arenduskeskustes ettevõtetel teiste teenuste ja toetuste kasutamist: tööturuteenuste laiendamine uutele sihtrühmadele ja uute teenuste pakkumine töötutele (3.2.1), teadusarenduse tegevuse osak (4.4.2), ekspordi arendamise</p>

tegevused (5.1.3), turisminõudluse suurendamine (5.1.5), laenude, tagatiste ja eksporditehingute kindlustuse väljastamine (5.2.1), varase faasi fondifondi loomine riskikapitali pakkumiseks (5.2.2), loomemajanduse valdkondades tegutsevate ettevõtete ekspordivõime arendamine (5.3.3).

JÄTKUSUUTLIKKUS

Ettevõtted on üldiselt hinnanud nõustamise MAK-ides vajalikuks ettevõtlikkuse kasvatamise, ettevõtluse kasvu soodustamise ja ettevõtluskeskkonna arendamise osas. MAK-ides osutatavate teenuste, sh nõustamise kadumisega kaoks ettevõtlusega alustada planeerivatel inimestel ja juba tegutsevatel ettevõtetel võimalus saada kohapeal infot ja eelhindamist konsultantidelt, kes on teadlikud piirkonna ettevõtluskeskkonna eripäradest ja väljakutsetest. Samuti peeti nõustamist tulemuslikumaks ja selle tulemusi ajas kestmateks, kui ettevõttele on võimalik läheneda komplekselt, st pakkuda koos erinevaid toetusi ja teenuseid.

Kvaliteetse nõustamise tagamiseks on oluline võimaldada MAK-ide konsultantidele jooksvalt adekvaatset informatsiooni majanduse olukorra ning võimalike muudatuste kohta teenuste ja toetuste osas.

MÕJU

Kvantitatiivne mõjuanalüüs näitab, et nõustamise tulemusel on toetatud ettevõtete tootlikkus, tööhõive ja ekspordinäitajad kasvanud statistiliselt oluliselt rohkem kui kontrollgruppi kuuluvatel ettevõtetel. Kasv töötajate arvus ning tootlikkuses on toetuse mõjul sarnases suurusjärgus. Töötajate arvu logaritmkasv oli 7% ning kumulatiivne kasvumäär üle 9%. Tööjõu tootlikkuse kasv jäi vahemikku 8–10%. Mõju eksporditulude intensiivsuse kasvule on 3%. Regionaalses plaanis on toetuse mõju tootlikkuse- ja ekspordinäitajatele statistiliselt olulisel määral kõrgem olnud väljaspool Harjumaad tegutsevate ettevõtete seas. Samas on just Harjumaal tegutsevate ettevõtete seas olnud märkimisväärsem toetuse mõjul saavutatud kõrgem hõive kasv.

Kvantitatiivne mõjuhinnang annab tunnistust toetuse positiivsest, statistiliselt usaldusväärsest ning proportsionaalsest mõjust nii hõivele kui tööjõu tootlikkusele. Kuna toetus on jaotunud hajutatuna üle erinevate majandustegevusalade, võib eeldada, et positiivne mõju on laiapõhjaline ning ajas püsiv.

RAKENDUSSÜSTEEM

Ettevõtete üldhinnang MAK-idega suhtlemisele on pigem positiivne. Nt starditoetuse taotlemisega seotud nõustamisel on alustavad ettevõtjad, kes enne pole toetust taotlenud, välja toonud konsultandi abi nõuete ja neis toimunud muutuste selgitamisel, vajamineva dokumentatsiooni koostamisel, taotluse puuduste väljatoomisel, rakendusüksusega suhtlemisel. Ettevõtjad tõid välja tõrkena konsultandi vahetuse nõustamisprotsessi käigus ning võõrkeelse dokumentatsiooni puudumise. Esmane ja üldinfo on tagatud Ida-Viru Ettevõtluskeskuses (veebileht eesti, vene ja inglise keeles) ning Harjumaal Ettevõtlus- ja Arenduskeskuses (veebileht eesti ja vene keeles).

Meetme 5.1.1 rakendusüksuseks oli 2019. aasta märtsikuu lõpuni Ettevõtluse Arendamise Sihtasutusele (EAS) ning alates aprillist 2019 on selleks Riigi Tugiteenuste Keskus (RTK). MAK-idel on olnud hea koostöö nii EAS-i kui ka RTK-ga ning MAK-id on viimaste poolt pakutavate toetuste ja teenuste infojagajad maakondades.

TULEVIKUVADE

Nõustamisel osalenud ettevõtted näevad MAK-ide rolli ka tulevikus ettevõtetele mõeldud eri teenuste ja toetuste infovahendajana ning samuti nõustajana, seda hinnatakse eelkõige kauaaegsete konsultantide ja konkreetse konsultandiga püsiva suhte korral. Kiirelt muutuv ja

keerulises majanduskeskkonnas ning sellest johtuvas ettevõtete konkurentsivõime vähenemise olukorras on MAK-ide roll eriti oluline, et riigi lisanduvate toetuste ja teenuste teave jõuaks konkreetsete sihtrühmadeni. Samuti on regionaalsuse ja teenuse kättesaadavuse aspektist oluline pakkuda ettevõtlusega seotud infot võimalikult inimese elukoha või ettevõtte tegutsemiskoha lähedal. Seega on MAK-idel oluline jätkuvalt tähtis roll piirkondlikku ettevõtlusteadlikkuse, ettevõtluskeskkonna ja majanduse arendamisel.

Tegevus 5.1.2 Starditoetus**ASJAKOHASUS**

Meetme tegevusel „Starditoetus“ on otsene seos Euroopa Regionaalarengu Fondi määruses toodud investeerimisprioriteetidega ning starditoetus panustab „Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2020“ eesmärkide täitmisel, mis näeb ette ettevõtlusega alustamisel finantsabi võimaldamist. Starditoetuse pakkumine on põhjendatud ka asjaoluga, et ettevõtte algusfaas on üks kõige enam (lisa)ressurssi nõudvam. Starditoetus loob eelduse alustavate ettevõtete, sealhulgas ekspordivate ettevõtete arvu suurenemiseks ja töökohtade kasvuks. Tegevusel on selge seos meetme 5.1 eesmärkidega, mistõttu on meetme tegevus asjakohane ja vajalik. Väljund- ja tulemusnäitajad on meetme tegevuse eesmärkidega kooskõlas, võimaldades hinnata tegutsevate ettevõtete majandustulemuste kasvu. 2019. aastal muudeti paindlikumaks starditoetuse tulemusnäitajate saavutamise tingimused (töötajate palkamise aeg, makstava palga tase, müügitulu, ekspordinõue), et need oleks jõukohased enamatele ettevõtetele.

TULEMUSLIKKUS

Starditoetuse nõudlust ja vajadust näitab asjaolu, et 2018. aasta lõpuks oli toetust saanud ettevõtete arv 339, mis on üle poole kavandatud 2018. aasta ja eelarveperioodi lõplikust (2023) sihttasemest (474 starditoetuse saanud ettevõtet). Starditoetust saanud ettevõtetest on registreeritud maal 112 ja linnas 227. Avaliku andmebaasi alusel koostatud statistika kohaselt on starditoetust saanud ettevõtete juhatuses mehi 400 ja naisi 150. Meetme tegevuse 5.1.2 otseseks eesmärgiks pole sotsiaalne mõõde ja selle sihtrühmad ning hindajatel pole ka andmeid sotsiaalse dimensiooni hindamiseks.

Ettevõtted on hinnanud starditoetust kui stardi- ja varase kasvufaasi toetust vajalikuna VKE-dele. Starditoetus on võimaldanud intervjueeritavate sõnul vähendada ettevõtte alustamise ja varase kasvufaasiga seotud riske ning andnud kiirema võimaluse nt töökohti luua, tootevalikut laiendada, uute toodetega kiiremini turule tulla ja tootmisvõimekust kasvatada. Samas ei ole juba tegutsevate ettevõtjate tagasivaates starditoetus mõjutanud otseselt ettevõtte loomist, sest taotlemise hetkel peab olema juba tegevuse algaasis ja kasvupotentsiaali omav ettevõtte, et oleks võimalik teha toetuse taotlemisel nõutavat mitmeaastast finantsprognoosi.

2018. aasta lõpu seisuga on ligi 240 starditoetuse saanud ettevõtet loonud ligilähedasel 670 uut töökohta. Lisaks on starditoetust taotlenud ja saanud ettevõtete ellujäämismäär olnud kõrge, sest ainult mõned ettevõtted on lõpetanud tegevuse. Seega võib starditoetust saanud ettevõtete töökohtade loomise ja ellujäämismäära järgi teha järelduse, et toetusmeede on olnud tulemuslik.

Samas ilmneb starditoetuse kasutamisel regionaalsus, sest starditoetuse saajatest ligi pool (157) tegutsevad Harjumaal, sh Tallinnas; see asjaolu on välja toodud ka 2018. aasta seirearuandes. Kõige vähem, s.o kaks starditoetuse kasutajat on Hiiumaal ning seitsmes maakonnas on starditoetust kasutanud alla 10 ettevõtte.

TÕHUSUS

Kuivõrd starditoetuse eraldamise väljundindikaatori sihttase on algne 474 toetuse saajat aastaks 2023 ja 2020. aastal on kavas suurendada eelarvet, siis peaks olema kindlasti võimalik väljundindikaatori sihttase saavutamine.

Starditoetuse suuruse osas (maksimaalselt 15 000 eurot) töid intervjueeritud ettevõtjad välja, et see ei olnud ettevõtte loomise ajendiks, aga oli üldjuhul piisav lisarahastusena ettevõtte omavahendite kõrval, aitamaks kaasa varase kasvufaasi ettevõtte arendamisele (nt seadmete ost, tarkvara soetamine ja arendus, tööjõukulude katmine).

VASTASTIKMÕJU

Starditoetus on tugevas koosmõjus nõustamisega maakondlikes arenduskeskustes (5.1.1), sest viimasest sõltub olulisel määral taotluste kvaliteet ja nende menetlusprotsessi pikkus. Starditoetusel kui ettevõtte stardi- ja varase kasvufaasi toetusel on sünergia kasvu- ja laienemisfaasi toetustega, eelkõige innovatsiooni- ja arendusosakuga (4.4.2), mis võimaldab katta ettevõtte erinevaid vajadusi, nt tööjõukulud ja seadmed, toote- ja teenuse arendus, intellektuaalomandi kaitse: starditoetuse saajad ongi teistest toetustest kõige enam kasutanud innovatsiooniosakut (24 ettevõtet) ja 18 ettevõtet on saanud arendusosakut, nende hulgas üheksa ettevõtet on saanud mõlemat toetust. Olles laiapõhjaline, on starditoetusel sünergia ka kitsamale valdkonnale suunatud tegevustega: nt loomemajanduse valdkondades tegutsevate ettevõtete ekspordivõime arendamine (5.3.3), seda võimalust on kasutanud viis starditoetust saanud ettevõtet; üks starditoetuse kasutaja on lisaks saanud abi ka loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse arendamise tegevusest (5.3.7). Starditoetusel on vastastikku võimendav mõju ka finantsinstrumentidega, nt stardilaenuga (5.2.1).

JÄTKUSUUTLIKKUS

Intervjueeritavate sõnul võimaldas starditoetus teha toetatud ettevõttel vajaliku arenguhüppe ja liikuda järgmisse kasvufaasi. EL-i struktuuritoetuste vähenemise kontekstis peeti vajalikuks starditoetuse jätkumist, vajadusel kombineerides seda nt stardilaenuga. Samas toodi välja starditoetuse tulemuste kestmisega ilmneva võivaid riske. Starditoetust kasutanud ettevõtjate hinnangul on olnud probleemiks kulutuste tegemise kohustus enne toetuse ülekandmist, mis võib kaasa tuua laenu võtmise vajaduse ja rahalised lisakohustused. Ettevõtte arengu algusfaasis starditoetust kasutanud ettevõtetel võib kujuneda probleemiks toetusega kaasnev töökohtade loomise ja hoidmise kohustus, sest intervjueeritavad tõid välja toetuse abil loodud töökohtade hilisema kadumise. Eelnevad riskid võivad olla põhjustatud nii ettevõtte sisemisest strateegilisest planeerimisest kui ka välise ettevõtluskeskkonna kiirest muutumisest ja muudest (välis)majanduse mõjuteguritest.

MÕJU

Tulenevalt asjaolust, et 2018. aasta lõpu seisuga oli pidanud starditoetuse kasutamise tingimused täitma väike arv ettevõtteid, siis polnud võimalik teostada starditoetust kasutanud ettevõtete ja võrdlusgrupi (võrdlevat) analüüsi majandustulemuste (tootlikkuse jt näitajate) osas ning johtuvalt sellest pole võimalik hinnata starditoetuse kvantitatiivset mõju.

Kuna starditoetust saanud ettevõtetest ligi pool on registreeritud Harjumaale (sh Tallinnasse), siis jääb pigem väheseks toetuse mõju piirkondlikule ettevõtlusele ja majanduse arengule.

RAKENDUSSÜSTEEM

Starditoetust on võimalik olnud taotleda jooksvalt, mis võimaldab toetuse taotluse esitada ettevõtjale sobival ajal. Intervjueeritavad on välja toonud küllaltki suure administratiivse koormuse, mis puudutab starditoetuse taotlemist ja aruandlust. Arvestades käesoleva eelarveperioodi starditoetuse maksimaalset suurust (15 000 eurot), soovivad starditoetuse taotlejad ja saajad lühemat ja lihtsamat taotlemise protsessi, sh kõigi taotlemiseks vajalike dokumentide standardvorme.

Kuna Tallinnas on ettevõtluskeskkond soodsam ettevõtlusega alustajatele ja ka starditoetuse saajaid on sel perioodil Tallinnas ülekaalukalt palju, siis võiks järgmisel EL-i eelarveperioodil kaaluda praegu kehtiva starditoetuse määрусega sätestatud pigem abstraktse rahvusvahelistumise tingimuse konkreetsemaks muutmist (nt Tallinna ettevõtetele jätta ekspordi nõue). Üks ja üheselt määratletud tingimus vähendaks ka administreerimise koormust osapoolte jaoks.

Starditoetuse meetme rakendusüksuseks oli 2019. aasta märtsikuu lõpuni Ettevõtluse Arendamise Sihtasutusele (EAS) ning alates aprillist 2019 on selleks Riigi Tugiteenuste Keskus (RTK). Sedalaadi rakendusüksuse vahetumisi meetme tegevuse rakendamise jooksul võiks püüda vältida, kuna see on kõigilt osapooltelt lisaressurssi nõudev; seda enam, et antud juhul oli meetme mahust üle 2/3 juba elluviimise järgus. Iga rakendusskeemi muutmisega kaasneb infovälja ja -vahetuse ning suhtluskultuuri muutus, kus alguses puudub eri osapooltel ühine arusaam asja sisust ja korraldusest ning puuduvad ka omavahelise suhtluse kokkulepped. Kuigi olukord oli ettevõtjatele ajutine, eeldas sellega kohanemine lisaressursi (lisa suhtlust ja -aega) eelkõige ettevõtjalt, kuna nemad on n-ö väljaspoolt (haldus)süsteemi.

TULEVIKUVAADE

Ettevõtte majanduskasvu tingimusele lisanduv uute töökohtade loomise kohustus ning nende töökohtade hoidmine on starditoetust taotlenute ja toetusesaajate arvamusel kohaselt komplitseeritud, kuna üha enam

- a) kasutatakse alltöövõttu,
- b) kasutatakse digitaliseerimise võimalusi ja sellest lähtuvaid ärimudeleid ning
- c) kaalutakse ettevõtte loomist jagamismajanduse põhimõttel.

Nende asjaoludega arvestamise võiks läbi arutada enne järgmise perioodi algust nii praeguste starditoetuse kasutajate kui ka sidusrühmadega (EVEA, tööandjad, töövõtjad, starditoetust saanud).

Juhul, kui kasutada starditoetust piirkondliku ettevõtluse arendamiseks, siis peaks toetuse tingimused olema soodsamad eelkõige (Harjumaast) kaugemate maapiirkondade jaoks, arvestades maapiirkondade ettevõtluskeskkonda ja majanduse arengut, või eeldama Tallinna (ja Harjumaa) ettevõtjalt eksporti ja kõrgemaid majandustulemusi.

Starditoetust nähakse ka osana toetussüsteemist, kus starditoetus on väiksemas mahus ja samas lihtsama taotlemise ja administreerimisega ning lisaks on nn kasvutoetus suuremas mahus, mille taotlemine ja administreerimine võib olla ettevõtjale keerukam ja nõuda rohkem ressursse.

Tegevus 5.1.3 Ekspordi arendamise tegevused

ASJAKOHASUS
<p>Tegevuse 5.1.3 eesmärk on kooskõlas meetme kesksete eesmärkidega ning arengukavades seatud eesmärkidega, panustades ettevõtlikkuse ning ekspordipotentsiaali toetamise ja konkurentsivõimelisuse arendamisele koolitamisele, nõustamisele ning kontaktvõrgustiku tutvustamisele suunatud toetuste ja teenustega. Ekspordi arendamise tegevuste väljundnäitajad on üldiselt kooskõlas meetme eesmärgiga ning asjakohased ja omavahel seotud. Väljundnäitajatest on indikaatori „Teenuste arv“ mõõtmine pigem töökorralduslik, andes ülevaate ettevõtjatele kättesaadavatest teenustest, kuid ei peegelda otseselt ettevõtjate suhestumist teenuste endaga. Meetme tegevuse väljundid, tulemused ja mõju on omavahel seoses. Siiski võib tegevuse mõju ekspordile näha pigem pikaajalises plaanis (koostöösuhete arendamine on pikaajaline protsess).</p>
TULEMUSLIKKUS
<p>Ekspordi arendamise tegevustes on väljundindikaatori „Ekspordi arendamise ja eksporditõrjide välisturul nõustamise teenuseid kasutanud ettevõtete arv“ 2018. aasta sihttase ületatud. 2023. aastaks seatud uus sihttase 8353 nõustatud ettevõtet on 2018. aasta saavutustaseme põhjal täidetud 45% ulatuses.</p> <p>Ekspordi arendamise tegevused on ettevõtjatel aidanud edendada ettevõtete ekspordipotentsiaali ja ettevõtluskompetentsi kontaktide loomise ning teabe jagamise (sh nõustamise) kaudu. Iseäranis on võrgustiku loomine kasu, mis kattub nii kasusaajate eesmärkide kui ka pakutava abi antava sisendiga. Ettevõtte ekspordisuunalised tegevused on pikaajalised, mistõttu ekspordi saavutamine on üldjuhul pikk protsess – esmane kasu toetatud tegevustes seisneb huvi suurendamises toote või teenuse (k.a brändi) vastu ja kontaktidega suhtluse vahendamises. Tegevused loovad eeldused kontaktvõrgustiku leidmiseks, ettevõtlusambitsiooni kasvatamiseks (koolituste kaudu) ning toodete või teenuste tutvustamiseks. Ettevõtted laiendasid toetuse abil edukalt ekspordi ennekõike Euroopa (sh Saksamaa, Suurbritannia, Poola, Tšehhi, Gruusia ja Skandinaaviamaad) ja Venemaa suunal, mis on atraktiivsed riigid turgude läheduse tõttu. Nendesse riikidesse ekspordi laiendanud uuringus osalenud ettevõtjate tegevus on seotud ka vahetoodangu või valmistoodete ekspordiga.</p> <p>Võimalik kasu ulatus sõltub siiski suuresti ettevõtjate eel- ja järeltegevusest (nt ettevalmistus messil osalemiseks, aga ka valmidus loodud kontakte hoida). Kasusaajate hinnangul on toetuste või teenuste saamine mõningal määral aidanud kaasa majandusnäitajate (sh lisandväärtus, käive, kasum, töötajate arvu tõus, ekspordimaht) kasvamisele või on näitajad jäänud samaks; need võivad siiski palju sõltuda ettevõtte tegevuse ja eksporditava eripärast. Peamine tegevustes osaluse motivatsioon on siiski seotud kontaktvõrgustiku arendamise ja huvi kasvatamisega, milles ekspordi hoogustumine on eelnimetatute tulem. Koostööd hoogustas abi ennekõike välisettevõtete (koostööpartnerite) vahel – partnerite leidmine avas võimalusi teabe, kogemuste ja inimressursi vahetamiseks. Koostöö muude asutuste või organisatsioonidega (sh avalik sektor, TA asutused) sõltub suuresti ettevõtte vajadustest ning ei tulene niivõrd abist endast.</p> <p>Kvantitatiivses analüüsis saadud hindamistulemused kinnitasid üldiselt toetuse positiivset mõju, sealhulgas tööjõu tootlikkusele (nii lisandväärtusele kui käibele töötaja kohta), ettevõtte finantstervisele (möödetuna omakapitali ja koguvara suhte kaudu) ja ekspordimisele (nii ekspordimise indikaatormuutujale kui ka ekspordimise intensiivsusele).</p>
TÕHUSUS
<p>Tegevuse eelarvet võib pidada piisavaks meetme tegevuse eesmärkide saavutamiseks. Kasusaajate hinnangul on toetus üldiselt piisav, täitmaks projektides seatud eesmärki. Toetatud tegevuse eesmärk on väga konkreetne, mis selgitab vastajate kõrget hinnangut. Tegevuses osalemise</p>

esmane eesmärk on suhete loomine kliendi- ja koostööbaasiga, mida tegevused toetavad. Nende eesmärkide täitmiseks on kasusaajate hinnangul ka ajaraamistik piisav, kuid see pole piisav, et hinnata mõju majandusnäitajatele. Samas toovad mitmed kasusaajad välja, et ühekordne toetus või osavõtt pakutavatest teenustest ei pruugi olla piisav – nähtavuse suurendamiseks ja suhete loomiseks on tarvis pidevalt ettevõtte tegevust esile tõsta.

VASTASTIKMÕJU

Tegevusel 5.1.3 on positiivne hõlbustav vastastikmõju mitme teise tegevuse suhtes, mis seostuvad ettevõtlikkuse arendamisega (teabe tõstmine), konkurentsivõimelisuse taotlemisega (vahendite suunamine tootearendusse, aga ka partnerite huvi ning usalduse kasvatamine Eesti ja Eesti ettevõtjate suhtes). Täheledatav on võimalik dubleeriv vastastikmõju tegevusega 5.3.3, milles erinevates valdkondades tegutsevate loomeetevõtete kvalifitseerimiskriteeriumid ning motiivid võivad tegevusega 5.1.3 kattuda.

JÄTKUSUUTLIKKUS

Kuivõrd tegevuse 5.1.3 alategevused on mõeldud nii kompetentsi kasvatamisele, teabe vahendamisele kui ka otsekontakti loomise toetamisele, annavad alategevused sisendi pikaajaliste tulemuste jätkamisele. Ühelt poolt soodustavad tegevused ettevõtjate oskuste ja teadmiste vahendamist, millel on hinnanguliselt pikaajaline mõju ettevõtjate ettevõtlus- ja ekspordikompetentsile. Samas on kontaktide vahendamine või nendega tutvumisele suunamine aluseks koostööläbirääkimistele, mis võib olla pikaajaline protsess, kuid võimaldada ka pikaajalist koostööd, võimalusi ning positiivset efekti majandusnäitajatele. Tegevuste kaudu soodustatav kasu (peaasjalikult võrgustiku loomine) on eelduseks ettevõtjate jätkusuutlikule tegevusele, mistõttu võib ka meetme tegevusi ennast pidada ettevõtete jätkusuutlikku (ekspordi)arengut soodustavateks tegevusteks. Samuti on paljud kasusaajad ekspordisuunalise tegevusega jätkanud hiljem omavahenditest.

MÕJU

Kvantitatiivne analüüs kinnitab toetuste positiivset mõju ekspordile (iseäranis ekspordivate ettevõtete osakaalule, ekspordi intensiivsusele ning tööviljakusele). Toetatavad tegevused aitavad otseselt eksporditegevust hoogustada, mis aga ei pruugi nähtuda tööhõive märkimisväärses suurenemises, vaid pigem tööviljakuse kasvus. Ettevõtjate hinnangul seisneb toetusest saadud kasu ennekõike võrgustiku laiendamises ja ettevõtte tegevuse tutvustamises; samas on toetus „tundlik“ ettevõtjate enda tegevuse suhtes – palju sõltub ettevõtjate ning võimalike partnerite omavahelisest suhtlusest, eksporditava iseloomust – ning mõjud majandusnäitajatele avalduvad pikaajalises plaanis, kuna ekspordi arendamine on viitajaga tegevus.

RAKENDUSSÜSTEEM

Tegevuse 5.1.3 eesmärk on selgepiiriline, mis on muutnud ka abi taotlemise, saamise ning rakendamise protsessi ettevõtjate jaoks läbipaistvaks. Ekspordi arendamiseks tehtavad tegevused nõuavad järjepidevat panustamist, mistõttu ühekordne abi (ettevõtjapoolse panuseta) ei pruugi anda tarvilikku tõuget ekspordi kasvatamisele. Toetuste vähendamine võib suurendada konkurentsi, kuid sellest võidavad ennekõike juba tegutsevad ning tugevat võrgustikku omavad ettevõtted. Abiga jätkamine on paljude kasusaajate hinnangul tarvilik ettevõtluse toetamiseks.

TULEVIKUVAADE

Kuna ekspordi arendamine on tihti ajamahukas, siis on ekspordi arendamise tegevuste puhul oluline pakkuda ettevõtjatele kindlustunnet, et tegevused oleksid ette teada ning nende tingimused selged ja kehtiksid pikemat aega, mis võimaldaks senisest enam ettevõtete tegevusi planeerida. Lühiajalised muutlikud toetused pärsivad konkurentsi ning ka tegevuste elluviimist, mistõttu toetused peaksid olema pideva protsessi osa (kindlustamaks jätkusuutlikku ekspordi).

Tegevus 5.1.4 Ettevõtlusteadlikkus

ASJAKOHASUS
<p>Meetme tegevus 5.1.4 „Ettevõtlusteadlikkus“ panustab otseselt „Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2020“ eesmärkide täitmisel, kuna on suunatud ettevõtlusteadlikkuse kasvu ja uute ettevõtete loomisele ning ambitsioonika ja uuendusmeelse ettevõtluse osakaalu suurendamisele. Tegevusel on selge seos meetme 5.1 eesmärkidega, mistõttu on meetme tegevus asjakohane ja vajalik. EAS-i vahendatud koolitustel on tähtis koht alustavatele ettevõtjatele heal tasemel põhiteadmiste ja mentorite võimaldamisel ning juba tegutsevatele ettevõtjatele tehnoloogiliste uuenduste ja sellest lähtuva ärikeskkonna muudatuste kohta tipptasemel teadmiste vahendamises. Väljund- ja tulemusindikaatorid on meetme tegevuse eesmärkidega kooskõlas.</p>
TULEMUSLIKKUS
<p>2018. aasta lõpu seisuga on väljundnäitaja sihttase ületatud, kuna ettevõtlusteadlikkuse koolituste, konkursside, teabepäevade jne sihttase on 2023. aastal 250 (tk) ning sisutegevustes osalevate ettevõtete ja eraisikute sihttase on 2018. aastal 10 000 ja 2023. aastal 14 000 osalejat. EAS-i andmeil oli 2018. aasta lõpu seisuga tegevustes osalevate ettevõtjate ja eraisikute arv 13 060.</p> <p>Uute ja ambitsioonikate äriideedega kasvuettevõtete loomisele on kõige enam panustanud äriideede konkurss ja samas ka inkubaatorina toimiv „Ajujaht“. Nii alustavate kui ka kauem tegutsenud ettevõtete arengut toetavad teadmistega EAS-i koolitused jt sisutegevused, nt ärimudeli praktikum, strateegia praktikum, tootearenduse ja turunduse koolitused ning strateegia ja digitaliseerimise koolitused. Väike- ja keskmise suurusega ettevõtetele on eraldi loodud „Väikeettevõtja arenguprogramm“, selles osales ajavahemikul 2014–2020 420 ettevõtjat ja seda on läbi viidud 12 korral.</p>
TÕHUSUS
<p>Meetme tegevuse rahaline maht on piisav seatud eesmärgi ja väljundi sihttaseme saavutamiseks. Kuivõrd ettevõtlusteadlikkuse väljundindikaatori sihttasemeks on 250 koolitust, konkurssi, teabepäeva jne ning 14 000 seal osalenud eraisikut ja ettevõtjat aastaks 2023 ning juba 2018. aasta lõpu seisuga on olnud ettevõtlusteadlikkuse sisutegevustes osalejaid üle 13 000, siis võimaldab tegevuse eelarve nimetatud sihttaseme saavutada.</p>
VASTASTIKMÕJU
<p>Kuna tegevus soodustab ettevõtlusteadlikkuse tõstmist, alustavate ettevõtete loomist ning eri tegutsemise faasis ettevõtete uute teadmiste kasvu, siis on olemas sünergia teiste VKE-dele mõeldud tegevustega. Nii ettevõtlusteadlikkuse kui ka teiste meetmete toetuste ja teenuste kooskasutajate sihtrühmas on eelkõige alustavad ettevõtted ja kiires kasvufaasis olevad ettevõtted. Viimaste seas on ettevõtted, mis on kasutanud 4. prioriteetse suuna teadus- ja arendustegevuse toetusi ja teenuseid, nt ettevõtte arenguprogramm (4.4.1), innovatsiooni- ja arendusosak (4.4.2).</p> <p>Kuigi EAS-i vahendusel (5.1.4) ja maakondlikes arenduskeskustes (5.1.1) osutatakse samalaadseid teenuseid (nt koolitused, mentorklubid), ei saa välja tuua otsest dubleerimist. Need teenused on mõeldud eri kliendigruppidele: EAS-i vahendatud teenused eelkõige suur klientidele ja võtmeklientide ning maakondlike arenduskeskuste teenused on esmatasandi teenused eelkõige piirkondliku ulatusega ettevõtetele.</p>
JÄTKUSUUTLIKKUS
<p>EAS-i vahendatud koolitusi, nõustamisprogramme, konkursse, jt teenuseid hindavad osalenud ettevõtjad heatasemeliseks. Välja on toodud, et need on hea teooria ja praktilise (iseseisva) töö osakaaluga, sisult aja- ja asjakohased, väga heal tasemel Eesti lektorite ja juhendajatega, tipptasemel välismaa lektoritega ning piisava kestvusega.</p>

Koolitustest ja nõustamisprogrammidest (nt mentorprogramm) saadud teadmisi rakendatakse ettevõttes ja loetakse kasu toovaks ettevõtte arengu seisukohalt. Teenuseid ja toetusi kasutanud ettevõtted hindavad sellest saadud kasu kõige kõrgemalt eelkõige ettevõtte varajases arenguetapis. Seega võib pidada teenuste osutamise tulemusi ajas kestvaks ja üldjuhul jätkusuutlikuks.

MÕJU

Ökonomeetiline mõjuhindang näitas, et võrreldes kontrollgrupiga oli kasusaajate hulgas hõivatute kasv keskmiselt 12% kõrgem ning lisandväärtus töötaja kohta 25–30% kõrgem. Regionaalsest aspektist on toetuse mõjul saavutatud kõrgema hõive ja tootlikkuse kasvu erinevus Harjumaal ja väljaspool Harjumaad tegutsevate ettevõtete seas marginaalne. See viitab meetme tegevuse tulemuslikkusele nii hõive kui tootlikkuse tõstmisel. Kuna kasv on toimunud samaaegselt mõlema tulemusnäitaja üleselt, viitab see ühtlasi hõive ja lisandväärtuse kasvu komplementaarsusele ning annab alust eeldada, et toetuse positiivne mõju majandusele on struktuurne ja pikaajaline.

Samas ei leidnud kvantitatiivne mõjuhindang, et toetuse mõjul oleks toetatud ettevõtete ekspordinäitajad kontrollgruppi kuuluvate ettevõtetega võrreldes kiiremini kasvanud. Statistiliselt oluline negatiivne mõju toetatud ettevõtete ekspordinäitajatele võib osundada, et toetuse mõjul saavutatud lisandväärtuse kasv on vaadeldava ajahorisondi raames saavutatud sisenõudluse baasilt, mis sisenedes kõrgema lisandväärtusnõudlusega välisurgudele, võib pikas perspektiivis avalduda toetatud ettevõtete kiiremas ekspordinäitajate kasvus. Jätkusuutlikkusega seotud tulemusnäitajate ökonomeetiline mõjuhindang näitab, et toetusel on küll positiivne mõju ettevõtete varade tootlusele, ent kapitaliseeritusele meetme tegevus positiivset mõju ei avalda. Kuna suur osa analüüsi valimisse kuuluvaid ettevõtteid tegutseb klassikalistes kapitalimahukates tegevusalades, võib see leid olla tingitud tööviljakuse kasvuga seonduvatest tootmisteguritest, mis lühiajaliselt võivad koormata ettevõtete kapitaliseeritust.

Lisaks aitab väga populaarne ärikonkurss Ajujaht ja selle kajastamine televisioonis tõsta üldist teadlikkust ettevõtlusega alustamisest ja ettevõtluses edu saavutamisest.

Meetme tegevuse 5.1.4 fookuses pole sotsiaalne mõõde ja võrdsed võimalused ning hindajatel puuduvad ka andmeid sotsiaalse dimensiooni hindamiseks.

RAKENDUSSÜSTEEM

Põhjendatud on lühema (nt infoseminarid) ja pikema kestvusega sisutegevuste (nt mentorprogramm, tootearenduse jt koolitused) eristamine, kuna need on eri eesmärkidega ja suunatud erinevatele sihtrühmadele. Lühemad koolitused ja infoseminarid on suunatud laiemale sihtrühmale, eelkõige üldise ettevõtlusteadlikkuse tõstmiseks. Pikemaajalised koolitused ja programmid on mõeldud edukale alustavale ja tegutsevale ettevõtjale, et saavutada paremad majandustulemused ja suurendada konkurentsivõimet rahvusvahelisel turul.

Regionaalsuse ja teenuse kättesaadavuse aspektist võiks ettevõtlusteadlikkuse meetme ühe sihtrühma, s.o Tallinnast kaugemal olevate piirkondade ettevõtjate, hinnangul koolitusrühma komplekteerimisel arvestada ka ettevõtete asukohta ning võimalusel korraldada koolitusi Tartus ja Pärnus. EAS on valmistunud esmalt Ida-Virumaal ja samuti Tallinnas koolituste, nõustamisprogrammide ja õppematerjale võimaldamiseks ka vene keeles.

Teenuste loomisel peavad edukamad ning toetusi ja teenuseid kasutanud ettevõtjad tõhusamaks komplekslahendusi, st võimalust osaleda eri koolitustel ja saada samaaegselt koolitustel saadud

teadmise rakendamiseks ka toetust. Eriti oluliseks loevad seda alustavad ja samas varajases ja kiires arengufaasis olevad ettevõtted. Näiteks võiks ettevõtjate hinnangul tootearenduse koolitusega samaaegselt võimaldada ka toetust disaineri või tootearendaja palkamiseks konkreetse toote väljaarendamisel.

TULEVIKUVADE

Koolitustele ja nõustamisprogrammidele oleks ettevõtjatel parem ligipääs, kui need toimuksid ka nt Tartus ja Pärnus. Suure vene keelt rääkiva elanikkonnaga piirkondades (Ida-Virumaa ja Harjumaa, sh Tallinn) on mõjusam võimaldada ka venekeelseid nõustamisprogramme, koolitusi ja õppematerjale; EAS on selleks juba ettevalmistused teinud. Suuremate ja edukamate ettevõtete juhtide hinnangu kohaselt oleks ettevõtetele vajalik, kui EAS võimaldaks ka nn tellimuskoolitusi ühes ettevõttes. Keerukamate ja spetsiifiliste nõuetega toodete loojad sooviksid juhtumipõhiseid teenuseid, nt Eestis mittetaotletavate sertifikaatide taotlemisel.

Tähtsustatakse kindlas valdkonnas silmapaistvate maade (nt Taani ja tootedisain) tippeksperptide Eestisse lektoriks kutsumist, et oleks kättesaadavad eri valdkondade kõrgtasemel teadmised ja kogemused. Kõige olulisem on see algusfaasis ja väikeste ettevõtete jaoks, kellel puudub ressurss välismaal koolitustel osalemiseks.

Ettevõtlusteadlikkuse tõstmise ning edukate alustavate ettevõtete loomise ja jätkusuutlikkuse seisukohalt on oluline ärikonkursi („Ajujaht“) jätkumine, lubades seejuures ressursside olemasolu korral kõigil osavõtjatel võimalikult pikalt programmis osaleda.

Ettevõtlusteadlikkuse toetamise jätkumine on tähtis alustavate ja kiiresti kasvavatele ettevõtetele koolituste ja nõustamisprogrammide võimaldamiseks ning oluline ettevõtete konkurentsivõime suurendamiseks. Viimase eesmärgi saavutamiseks on tõhusam näha ettevõtet tervikuna, võimaldada vajadusel eri teenuseid ja toetusi (kompleksteenusena), jälgides võimalusel jooksvalt ettevõtte käekäiku ja ühtlasi arvestades ettevõtte arengufaasi.

Tegevused 5.1.5–5.1.8

Turismi arendamise peamisteks eesmärkideks on tagada Eesti konkurentsivõime ja rahvusvaheline atraktiivsus turismisihtkohana ning turismitoodete ja -teenuste konkurentsivõime, samuti reisimotivatsiooni loomine Eesti külastamiseks ja külastusaja pikendamine. Turismi arendamiseks on mõeldud neli tegevust:

- turisminõudluse suurendamine (5.1.5),
- turismitoodete arenduse juhtimine (5.1.6),
- turismiettevõtete ärimudeli arendamine (5.1.7),
- rahvusvaheliselt huvipakkuvate turismiatraktsioonide ja toetava taristu väljaarendamine, sh rahvusvahelise pereturismi atraktsioonide toetamine ja väikesadamate võrgustiku väljaarendamise toetamine (5.1.8).

Kuna tegevuste abil arendatakse ühte spetsiifilist sektorit ja tegevused on omavahel tihedalt seotud, siis on neile antud koondhinnang.

ASJAKOHASUS
<p>Tegevused 5.1.5–5.1.8 lähtuvad struktuurivahendite rakenduskava eesmärkidest ja prioriteetidest ning panustavad „Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014-2020“ ning Eesti riikliku turismi arengukava 2014-2020 pea- ja alameesmärkide täitmisesse. Samuti on tegevustel otsene seos Eesti konkurentsivõime kava „Eesti 2020“ eesmärkidega. Tegevuste eesmärgid on kooskõlas meetme 5.1 eesmärkidega ja panustavad nii rakenduskavast ja valdkondlikest arengukavadest tulenevatesse strateegilistesse eesmärkidesse.</p> <p>Turismi arendamise tegevuste tulemusi mõõtvad väljundindikaatorid on sobivad ja asjakohased. Positiivne on seejuures indikaatorite jagamine alamkategoriateks, mis võimaldab saada ülevaatlikuma ja terviklikuma pildi tegevuste mõju ulatusest.</p>
TULEMUSLIKKUS
<p>Turismi arendamise tegevustele seatud indikaatorite täitmine on edukas ja tegevuste väljund- ja tulemusindikaatorite puhul on saavutatud või jõudsalt lähenetud (st 2018. aasta saavutus- ja sihttasest arvestades plaanipäraselt ellu viidud) perioodi lõpu sihttasemetele. 2018. aasta siht- ja saavutustasemetel pole täidetud näitaja „Rahvusvaheliste suursündmuste toetamine“, kuid tegelikkuses on planeeritud mahus toetusi ja projekte siiski ellu viidud (projektid lõpetati edukalt 2019. aasta seisuga).</p> <p>Turisminõudluse suurendamisel (tegevus 5.1.5) on lisaks turundusvõimekuse ja ulatuse suurendamisele olnud mõju ka sündmuste kvaliteedi suurendamisele (st ettevõtjatel on toetuse abil võimalik panustada sündmuste korraldamisse või tutvustamise parendamisse, nt kvaliteetsem heli- või visuaaltehnika, kodulehekülje arendus), mis teeb sündmuse külastaja jaoks atraktiivsemaks ja professionaalsemaks. Turismitoodete arendamise juhtimise tegevuses (5.1.6) osalenud ettevõtete puhul on täheldatav positiivne mõju töötajate arvule: 2018. aastal töötas toetust saanud ettevõtetes keskmiselt 1,2 inimest rohkem kui kontrollgrupi vastavates ettevõtetes. Samas ei õnnestunud kvantitatiivses andmeanalüüsis tuvastada positiivset mõju tööjõu tootlikkusele ega ettevõtte omakapitali ja koguvarade suhtele, kuid mõju ulatus võib täpsustuda, kui kättesaadavaks muutuvad 2019. ja 2020. aasta ettevõtte taseme andmed. Rahvusvaheliselt huvipakkuvate turismiatraktsioonide ja toetava taristu väljaarendamise tegevuses (5.1.8) on paljud</p>

projektid veel käimas, kuid juba on saavutatud positiivseid tulemusi nii majandusnäitajate arengus kui ka laiemas mõjus (sh piirkonna atraktiivsuse kasv).

TÕHUSUS

Üldjoontes on ettenähtud eelarvega planeeritud tulemused saavutatud ja tõenäoliselt jõutakse perioodi lõpuks seatud eesmärkideni. Neljast tegevusest ühes (tegevus 5.1.7) on ressursse kulutatud ja jõupingutusi tehtud, kuid seni ei ole soovitud tulemusteni jõutud. Põhjuseks on, et algselt seatud tingimused olid ettevõtjate jaoks liiga ranged ja piiravad. Tingimusi leevendati 2019. aasta lõpus ja RÜ tegutseb selle nimel, et perioodi lõpuks tegevuse 5.1.7 eesmärgid siiski täita. Samas võib hinnata, et see kujuneb suureks väljakutseks, sest algsega võrreldes on tegevuse jaoks jäänud vähem nii aega kui ka rahalisi ressursse.

Kasusaajate esmasteks eesmärkideks on olnud võrgustiku suurendamine ning ettevõtte tuntuse laiendamine. Toetatud tegevused täidavad neid eesmärke, kuigi hinnangut muudele näitajatele (sh külastajate arv ning majanduslik mõju) on keeruline lühiajaliselt ennustada ning ühekordsele tegevuses osalemisele omistada – turismi arendamine on viiteajaga tegevus, milles toetatud tegevustest osavõtu efekt avaldub ettevõtjate järjepideva jätkutöö tulemusena. Toetatud tegevuste abil parendati vastajate sõnul tegevuse (sh sündmuste) kvaliteeti koostöö suurendamise kaudu rahvusvaheliste- ja kohalike koostööpartneritega (kompetentsi ja tehnika vahendamine, võrgustiku laiendamine). Toetuseta oleks paljude vastajate hinnangul nende tegevus toimunud, kuid väikesemahulisemalt (st osalejate arv, kestus oleksid olnud lühemad).

VASTASTIKMÕJU

Turismi arendamise tegevuste vahel on positiivsed ja sünergilised vastastikmõjud ning tegevused toetavad üksteist läbivalt Eesti kui atraktiivse sihtkoha arendamisel ning rahvusvaheliselt konkurentsivõimeliste turismitoodete ja -teenuste väljaarendamisel. Paljude teiste tegevuste suhtes (eeskätt 5. prioriteetses suunas) esineb positiivne hõlbustav mõju. Teatud määral esineb dubleerivat mõju tegevusega 5.4.3 (piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud töökohtade loomiseks), kuna mõlemas tegevuses arendatakse turismiatraktsioone, kuid samas puuduvad otsesed vastuolud teiste tegevustega.

JÄTKUSUUTLIKKUS

Turismi arendamiseks mõeldud tegevuste eesmärk on nii võrgustiku loomine kui teabe vahendamine ettevõtjatele. Seega annavad alategevused sisendi pikaajaliste tulemuste jätkamisele ettevõtte plaanis. See tähendab aga ettevõtjate jätkusuutlikku järeltegevust (nt pidev tegutsemine samadel turgudel, korduv ja aktiivne osalemine samadel sündmustel). Paralleelselt soovivad kasusaajad panustada Eesti brändi mitmekesistamisele turismiettevõtjate jaoks, mis annab kaudse sisendi kõikide turismiettevõtete tegevuse hoogustamisele.

MÕJU

Turismi arendamiseks mõeldud tegevustel on olnud positiivne mõju turunduse võimekuse ja ulatuse suurendamisele ja sündmuste kvaliteedi tõstmisele (tegevus 5.1.5), samuti ilmneb positiivne mõju tööhõivele (tegevus 5.1.6) võrdluses ettevõtetega, mis pole toetusi saanud. Rahvusvaheliselt huvipakkuvate turismiatraktsioonide ja toetava taristu väljaarendamise tegevuses (5.1.8) on paljud projektid veel käimas, kuid juba on saavutatud positiivseid tulemusi nii majandusnäitajate arengus kui ka laiemas mõjus (sh piirkonna atraktiivsuse kasv).

RAKENDUSSÜSTEEM

Kasusaajate hinnangul on abi taotlemisega seotud aruandluskohustus suur (aruandlust on palju ning see on paljude ettevõtjate jaoks keerukas ja nõuab lisakonsultatsiooni). See võib ka tähendada, et taotlemisest võivad jääda kõrvale või toetusest ilma ettevõtjad, kellel pole teadmisi või võimalust taotlemise administratiivse protsessi haldamiseks. Rakendusüksuste sisulist tööd

peavad kasusaajad väga heaks – rahulolu tegevustega on kõrge. Samas ootavad kasusaajad põhjalikumalt tagasisidet hindajatelt, mis annaks neile sisendi edaspidiseks taotlemisprotsessiks – see on tarvilik, et olla edukas toetuse taotlemise konkurentsitingimustes ning minimeerida kohati suure konkurentsi tõttu toetusest ilma jäämisega seonduvat administratiivset ajakulu. Turismi arendamise tegevused on viitajaga, mistõttu täpsemat mõju toetatud tegevustele (külastuste ja majandusliku mõju mõttes) on võimalik hinnata pikaajalises plaanis.

TULEVIKUVAADE

Kasusaajad näevad tegevuste kasu peamiselt ettevõtte tegevuse tutvustamises ja võrgustiku loomises; samas ei pruugi see väljenduda külastajate arvu (ja seeläbi majandusnäitajate) kasvus. Mõnel juhul võib toetatud tegevustest saadud sisendi potentsiaal jääda kasutamata ettevõtjate enda passiivsuse tõttu (edu eelduseks on aktiivne suhtlus loodud kontaktidega). Ettevõtjad toovad välja, et kõigi turismiettevõtjate tegevust toetaks Eesti riigi brändi mitmekesistamine erinevate ettevõtjate tegevusvaldkondade jaoks, mida saaks individuaalses (turundus)tegevuses kasutada nii ettevõtte kui ka Eesti tutvustamiseks.

Turismi arendamisel on vaja arvestada valdkonna ettevõtete eripäradega, mistõttu on oluline sellele ka edaspidi ettevõtluse edendamise toetuste ja teenuste arendamisel tähelepanu pöörata. Võimalusel tuleks seda tulevikus teha teiste majandusharudega integreeritult ja kompleksmeetmete abil, mis aitaksid vähendada erinevate tegevuste koguarvu ning lihtsustaksid ettevõtjate jaoks toetussüsteemis orienteerumist, kuid samas võtaksid paindlikumalt arvesse ettevõtete vajadusi.

Tegevus 5.2.1 Laenude, tagatiste ja eksporditehingute kindlustuse väljastamine**ASJAKOHAUS**

Tegevuse 5.2.1 eesmärk on kooskõlas EL-i ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2014–2020 prioriteetse suuna 5 esimese eesmärgiga, mille kohaselt on VKE-d konkurentsivõimelisemad ning nende eksport on kasvanud. Tegevus toetab ka konkurentsivõime kava „Eesti 2020“ eesmärgi tõsta tootlikkust ja suurendada Eesti ekspordi osatähtsust maailma kaubanduses. Tegevus on kaudselt suunatud „Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014–2020“ alaeesmärkide „Eesti ettevõtjad on aktiivsed eksportijad“ ning „Eesti ettevõtted toodavad efektiivselt kõrge lisandväärtusega tooteid ja teenuseid“ saavutamisse.

Üks meetme väljundindikaatoritest on tööhõive kasv toetust saanud ettevõtetes, kuid see pole asjakohane, sest toodete ja teenuste pakkumisel ei anta eelistusi ettevõtetele, mis panustavad tööhõive kasvu. Indikaatorile pole seatud alg- ega sihttaseme ning seda mõõdetakse alles perioodi lõpus. Samas pole rakendusametuses praeguseks veel selge, kuidas seda indikaatorit saaks üldse antud tegevuse puhul hinnata, kuna laene või käendusi kasutanud ettevõtete info on loetud ärisaladuseks. Lisaks pole ettevõttes toimunud tööhõive kasvu võimalik otseselt või üheselt seostada saadud laenu või käendusega, mistõttu oleks tulemus vaid kaudselt seostatav seatud indikaatoriga.

Üldiselt võib tegevuse mõju VKE-de konkurentsivõime või ekspordi kasvule näha alles aastate pärast, sest osa laenudest ja käendustest on pikaajalised.

TULEMUSLIKKUS

Tegevuse tulemuslikkus 2018. aasta lõpuks oli planeeritust madalam nii finants- kui ka tulemusnäitajate osas. Rakendamisel tekkinud probleemide ja ajalise nihke tõttu maksti hinnataval perioodil välja vaid 25% vahenditest. Ainsa väljundnäitaja sihttaseme, mis kajastab toetust saanud ettevõtete arvu, vähendati hindamisperioodil enam kui kolm korda, sest planeerimise faasis ei osatud tekkinud takistustega arvestada. 2018. aastaks seatud indikaatori vahe-sihttaseme siiski täideti.

Osapooled on pärast tegevuste käivitumist ja sihttaseme vähendamist optimistlikud, et uued eesmärgid perioodi lõpuks täidetakse. Eelarve kasutamine perioodi lõpuks sõltub sihtrühma nõudlusest ja sellest, kas suudetakse pakkuda tegevusele seatud tingimustele vastavaid tooteid, mis on sihtrühmale vastuvõetavad või mitte. Tooteid võib perioodi jooksul veel muuta või lisada uusi tooteid, kuid nende puhul tuleb arvestada, et sel juhul võtab nende turule jõudmine üsna palju aega.

Tegevuse tulemuslikkuse parandamiseks on kogu Euroopas vaja suuremat selgust, kas ja mis tingimustel võib struktuuritoetusi finantsinstrumentideks kasutada.

TÕHUSUS

Tegevuse tõhususe detailseks hindamiseks ei saanud hindajad piisavalt andmeid seniste halduskulude ja väljastatud käenduste, kindlustuste ja laenude mahtude kohta. Kuna 2018. aasta lõpu seisuga oli tegevuse rakendamine probleemne ja välja arendatud finantstooteid polnud võimalik planeeritud mahus pakkuda, siis on tegevus senini olnud vähetõhus. Ühe toote pakkumine Euroopa Komisjoni nõudmisel lõpetati ning ühe toote sihtrühma ja tingimusi laiendati, et see vastaks paremini VKE-de vajadustele.

Tegevuse tõhususe hindamist takistab ka asjaolu, et eelarve ega toodete mahud pole fikseeritud, vaid sõltuvad turu nõudlusest. Mida rohkem eelarvest suudetakse tegevuse jaoks perioodi jooksul ära kasutada, seda parem. 2019. aasta lõpuks oli kasutatud ligikaudu 39% vahenditest.

VASTASTIKMÕJU

Meetme tegevusel 5.2.1 on hõlbustav mõju tegevustele 4.2.6 (start-up ettevõtluse hoogustamine), 4.4.1 (arenguvajaduste välja selgitamine ja ettevõtete arendustegevused), 5.1.1 (nõustamine maakondlikes arenduskeskustes) ja 5.1.2 (starditoetus).

JÄTKUSUUTLIKKUS

Teatud osas kestavad selles tegevuses pakutud tooted edasi ka pärast perioodi lõppu, sest laenudest ja käendustest tagastatud raha suunatakse uuesti samade toodete pakkumisse. Siiski ei saa finantsinstrumendi alusallika kadumisel KredEx ise kogu riski enda kanda võtta ning toodete turult kadumisel oleks märgatav mõju VKE-dele.

MÕJU

Kuna tegevusest kasu saanute andmeid ärisaladuse tõttu ei avalikustata, siis ei olnud võimalik kvantitatiivselt hinnata meetme tegevuse mõju tööhõivele, ekspordile ja tootlikkusele. Kuivõrd tegevuse tulemus- ja finantsnäitajad on jäänud alla planeeritule, siis on tegevuse laiem mõju olnud oodatust väiksem. Samas on tänu toetatud tegevusele õnnestunud sihistatumalt tegeleda sellega, et suurendada ettevõtete teadlikkust riskide maandamise võimaluste kohta.

Mõju puudega inimeste, erinevast soost, rahvusest ja vanusest inimeste olukorrale tegevuses ei seirata ega hinnata.

RAKENDUSSÜSTEEM

Finantsteenuste (sh laenude ja käenduste) kasutamise info on ettevõtete ärisaladus ning teenuste või toodete saajaid ei avalikustata. Seega polnud hindajatel võimalik koguda teenusesaajate hinnanguid rakendussüsteemile ega tagasisidet toodete mõjule. 2018. aasta alguses uuendatud perioodi 2014–2020 ühtekuuluvuspoliitika vahenditest kavandatavate rahastamisvahendite eelhindamise andmetel pidas 40% ettevõtetest KredExi laenude ja käenduste kättesaadavust halvaks, pigem halvaks või puuduvaks, 46% ettevõtetest ei vajanud neid teenuseid, mistõttu ei osanud nende kättesaadavust hinnata, ning 14% ettevõtetest pidas nende teenuste kättesaadavust heaks või pigem heaks. Peamised takistused laenude ja käenduste kasutamisel olid ettevõtjate hinnangul ebapiisav tagatis, täiendavate rahaliste vahendite kaasamise keerukus ja/või liigne ajakulu, kõrged intressimäärad, ettevõtte ebapiisavad majandusnäitajad laenu saamiseks. 2019. aastal koostatud eduaruande põhjal on toodete kättesaadavus paranenud, kuid nõudlus nende järele ei ole võrdeliselt suurenenud.

Ka KredExil on toodete kogunõudlust keeruline hinnata, kuna andmeid selle kohta ei koguta ning toodete esmane tutvustamine toimub tihti pangas. KredExi esindaja hinnangul on nõudlus kõige suurem garantiid pakkuvate toodete järele. Seal on ka turutõrge kõige suurem. Laenutoodete nõudlus on algselt planeerituga võrreldes jäänud tagasihoidlikumaks.

Tooteid pakkuv KredEx näeb järelejäänud perioodil vajadust teha rohkem koostööd ja teavitustööd pankades, et toodete info paremini sihtrühmani viia. Järgnevatel aastatel on KredExil plaanis luua uusi tooteid ning olemasolevaid tooteid vastavalt turu nõudlusele täiendada või muuta.

TULEVIKUVAADE

Tulevikus peaks muude toetuste vähenemise tõttu pakkuma rohkem finantsinstrumendilaadseid tooteid, sest see on jätkusuutlikum viis ettevõtete toetamiseks kui tagastamatud toetused.

Rakendusasutuse esindaja hinnangul on sarnaste finantsinstrumentide järele turul nõudlus olemas ka edaspidi. Kuid uuel perioodil sarnaste toodete pakkumine eeldab vähem ja konkreetsemaid juhiseid rakendajatele ning teistsuguste nõuete ja tingimuste seadmist võrreldes muude meetmete ja toetustega.

Kui tegevusega tulevikus jätkata, siis tasuks kaaluda võimalust, et taotluste hindamine ei toimuks pangas ja et rakendusüksus saaks vajadusel võtta rohkem riske, kuna nii saaksid neist toodetest ja teenustest rohkem kasu need ettevõtjad, kes kommertspankade abi ei saa (veel) kasutada.

Tegevus 5.2.2 Varajase faasi fondifondi loomine riskikapitali pakkumiseks

<p>ASJAKOHAUS</p> <p>Riskikapitali pakkumine on „Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2020“ üks eesmärk, et edaspidi sedalaadi finantsturu teenustega asendada otsetoetused. Ühtlasi on taotluseks samaaegselt riskikapitalituru arendamine ning riskikapitali pakkumisega integreerida kiirenditeenuse jt seonduvate teenuste pakkumine.</p> <p>Meetme tegevuse eesmärk on panustada ettevõtete kiirese kasvu ja konkurentsivõimesse maailmaturul ning ettevõtjatele kättesaadavaks teha riskikapital suurema riskiga ambitsioonikate äriprojektide finantseerimiseks.</p> <p>Meetme tegevusel on praegu üks väljundindikaator (riskikapitali kasutavate ettevõtete arv) ja tulemusindikaatoreid ei ole.</p>
<p>TULEMUSLIKKUS</p> <p>Tegevuse väljundindikaatori sihttase 2018. aastaks oli 21 ettevõttele riskikapitali väljastamine ja 2023. aasta sihttasemeks on 62 riskikapitali kasutanud ettevõtet. Riskikapitali hakati ettevõtetele pakkuma alates 2018. aastast ning 2018. a lõpu seisuga on riskikapitali väljastatud üheksale ettevõttele, millest viis on suuruselt mikroettevõtted. Juhul, kui riskikapitali kaasamine jätkub sarnase tempoga, on seatud väljundindikaatori sihttasemeni võimalik jõuda.</p> <p>ERF-i algrahastusega riskikapitali pakkuvaid usaldusühinguid oli 2018. aasta lõpu seisuga kolm, neist oli alles kaks 2020. aasta alguseks AS-i SmartCap portfellis.</p> <p>Riskikapitali sihtrühmaks on eelkõige kõrge ja kiire rahvusvahelise kasvupotentsiaaliga varase faasi (tehnoloogia) ettevõtted. Riskikapitali pakkumise suurendamisel oli oluline seoses idufirmade kasvava arvu ja edukusega Eestis. Ainult riskikapitali pakkumisega võrreldes aitab tõenäoliselt riskikapitali kiirenditeenusega koospakkumine idufirmadel, varajases faasis ja kiires arenguetapis ettevõtetel jõuda kiiremini tulemuslikkuseni.</p> <p>Samas riskikapitaliturul ilmselt tähendas osalise riikliku rahastusega riskikapitalifondide (usaldusühingutena) teke konkurentsimoonutust.</p>
<p>TÕHUSUS</p> <p>2016. aastal sõlmitud rahastamislepinguga loodi riskikapitali fondifondi EstFund, mille algkapitali suuruseks on 60 miljoni eurot. Riskikapitali pakkuvate fondide haldussüsteem näeb ette sel eelarveperioodil nelja väljamakset, vastavalt juba väljastatud riskikapitali mahule, mida võib lugeda optimaalseks.</p> <p>Riskikapitali kasutamine sõltub turunõudlusest ja üldisest majanduskeskkonnast. Riskikapitali pakkuvad fondid on eraõiguslikud ja tegutsevad usaldusühingutena (UÜ) ning nende tehinguid ei avalikustada. Seega ei ole võimalik hinnata, kas olemasolevad vahendid on väljundindikaatori sihttaseme saavutamiseks piisavad.</p>
<p>VASTASTIKMÕJU</p> <p>Varase faasi fondifondi loomine riskikapitali pakkumiseks omab positiivset koosmõju teiste ERF-ist rahastatavate toetuste ja teenustega. Kui riskikapitali kaasanud ettevõtted kasutavad ka teiste meetmete toetusi ja teenuseid, võib eeldada ettevõtte jaoks suuremat kasu. Kui riskikapitali kasutav ettevõtte kuulub alustavate ettevõtete hulka, siis on tal võimalik taotleda starditoetust (5.1.2) ja kasutada innovatsiooni- ja arendusosakut (4.4.2). Üks usaldusühing (Superangel One) on</p>

koostöös Startup Estoniaga (4.2.6) loonud 2018. aastal kiirendi Alpine House; riskikapitali ja kiirenditeenuse koospakkumine on ühe eesmärgina välja toodud Eesti kasvustrateegias. Riskikapitali kasutajatel on võimalik samuti osaleda EAS-i vahendatud koolitustel (5.1.4).

JÄTKUSUUTLIKKUS

Riskikapitali nõudlust mõjutab üldine majanduse olukord ning samuti teiste finantseerimisvahendite (sh toetused, jt riiklikud abipaketid ning teised finantsteenused) kättesaadavus.

Riskikapitali kasutamisel arvestab ettevõtte ennekõike, kui kalliks võib firmale kujuneda riskikapital (võrreldes teiste finantsteenustega): st ühelt poolt riskikapitali rahalist suurust ja teisalt firma kuuluvuse ümberjaotumist. Lisaks analüüsib ettevõtte riskikapitaliga kaasnedes võivat sekkumist firma juhtimisse.

MÕJU

Riskikapitali kasutanud ettevõtete mõju pole võimalik hinnata, kuna andmeid riskikapitali kasutajate kohta ei avalikustata. Ettevõtetele avanes võimalus kasutada riskikapitali hindamisperioodi (2014–2018) viimasel aastal (2018) ning sel aastal oli riskikapitali kasutajaid üheksa.

RAKENDUSSÜSTEEM

Euroopa Komisjon on delegeerinud riskikapitali administreerimise Euroopa Investeeringufondile (EIF). Euroopa Investeeringufondi, KredEx-i ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi sõlmitud rahastamislepinguga loodi 60 miljoni euro suuruse algkapitaliga riskikapitali fondifond EstFund. Sellest lähtudes toimub riskikapitali haldamine SA KredEx tütarettevõtte AS SmartCap vahendusel. AS SmartCap on omakorda riikliku riskikapitalifondi Early Fund II valitseja. Early Fund II investeeris kolme riskikapitalifondi: UÜ United Angels Co-Investment Fund I, leping sõlmitud 2017. aasta lõpus; UÜ Tera Ventures Fund II, leping sõlmitud 2018. aasta keskel; UÜ Equity United PE I, leping sõlmitud 2018. aasta keskel; viimane ei kuulu 2020. aastal enam AS-i SmartCap portfelli. Kõigil riskikapitalifondidel on erakapitali kaasamise kohustus.

Rakendusskeemi tasandeid vähendab ja on ilmselt optimaalne riikliku riskikapitali pakkumise korral, kui seda tehakse otse AS SmartCap hallatavast riiklikust riskikapitalifondist Early Fund II. See võimaldaks paindlikult muuta ka riskikapitali pakkumise tingimusi, vastavalt majanduse olukorrale (ja turusituatsioonile).

TULEVIKUVAADE

Osa ettevõtjaid peab õigemaks riskikapitali (jt finantsteenuste) pakkumist toetuste asemel, kuna see tagab võrdsema ettevõtete vahelise konkurentsi. Samas eeldatakse üldiselt, et riikliku algrahatusega riskikapitali (jt finantsmeetmete) tingimused oleksid soodsamad võrreldes täielikult erariskikapitaliga.

Riskikapitali kasutamisel on väga oluline mõjutegur majanduse olukord ja tulevikuväljavaade, mis halvenemise korral erariskikapitali nõudlust üldjuhul vähendab; üldise kogunõudluse langusega kaasnes (era)riskikapitali nõudluse vähenemine ka eelmise majanduskriisi (2008–2009) ajal.

Tegevused 5.3.1–5.3.7

Loomemajanduse arendamise meetme 5.3 üldine eesmärk on soodustada kultuurivaldkonna ning ettevõtluse lähenemist. Meede 5.3 sisaldab seitset tegevust:

- loomemajanduse inkubatsiooni arendamine (5.3.1);
- loomemajanduse tugistruktuuride arendamine (5.3.2);
- loomemajanduse valdkondades tegutsevate ettevõtete ekspordivõime arendamine (5.3.3);
- loomemajanduse sidumine teiste sektoritega (väikeprojektid) (5.3.4);
- loomemajanduse sidumine teiste sektoritega (suurprojektid) (5.3.5);
- loomemajanduslase teadlikkuse tõstmine (5.3.6);
- loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse arendamine (5.3.7).

Kuna meetme tegevused on omavahel tugevalt seotud, siis on neile antud koondhinnang.

ASJAKOHASUS
<p>Meetme 5.3 eesmärk on kooskõlas konkurentsivõime kava ja ettevõtluse kasvustrategia eesmärkidega, panustades konkurentsivõimelise keskkonna loomisesse läbi ettevõtlikkuse, ekspordivõimekuse ja toodete või teenuste lisandväärtuse kasvatamise. Meetme eesmärk on kooskõlas valdkondlike arengukavade („Kultuuriministeeriumi valitsemisala arengukava 2019-2022“ ja „Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020“) eesmärkidega – integreerib loomemajandust teiste sektoritega ning suurendab loomeettevõtete majanduslikku suutlikkust.</p> <p>Meetme tegevused toetavad loomemajanduse arendamise meetme 5.3 üldeesmärgi saavutamist. Rahastatud projektid on kooskõlas meetme eesmärgiga. EAS-i enda algatusel elluviidud koostööprojektid on eesmärgipärased, aga hõlmasid vaid üksikuid loomemajanduse valdkondi (disain, arhitektuur).</p> <p>Loomemajanduse arendamise meetme tegevuste väljundnäitajad on kooskõlas meetme eesmärgiga ja asjakohased. Tegevuse 5.3.1 väljundnäitaja sõnastust võiks selguse eesmärgil korrigeerida („Toetust saavate uute ettevõtete arv“ asemele „Mitterahalist abi saavate uute ettevõtete arv“). Olemasoleval kujul viitab see rahalise toetusele, mida aga antud tegevuse raames kasusaajad ei saa. Tegevuse 5.3.7 väljundnäitaja („Mitterahalist abi saavate ettevõtete arv“) puuduseks on mõnevõrra kitsas tõlgendus üksnes projekti mastaapsuse osas.</p> <p>Meetme tegevuste oodatavad väljundid, tulemused ja mõju on omavahelises seoses, ent meetme tegevuste mõju avaldumine on pikaajaline protsess.</p>
TULEMUSLIKKUS
<p>Loomemajanduse arendamise meetme rakendamine on valdavas osas toimunud edukalt. Aastaks 2018 seatud väljundindikaatorite lävendid on saavutatud inkubatsiooni arendamise (5.3.1), tugistruktuuride arendamise (5.3.2), suuremahuliste koostööprojektide (5.3.5) ning teadlikkuse tõstmise tegevussuunal (5.3.6). Väikesemahulised sidusprojektid loome- ja teiste sektori ettevõtete vahel ei käivitunud ootuspäraselt. Meetme tegevus lõpetati 2018. a lõpus, kasutamata jäänud vahendid suunati ümber teistesse tegevustesse. Loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse arendamise tegevuse tulemuslikkust hinnata on veel vara. Esimene taotlusvoor avanes teistest tegevustest hiljem ning tegemist on suurte investeeringuobjektidega, mis enamikel juhtudel valmivad 2020. a lõpuks või hiljem.</p>

Loomemajanduse inkubatsiooni arendamise tegevused on võimaldanud tegutsevatel inkubatsioonikeskustel ja ärikiirenditel tõsta oma kompetentse, kaasata väliseksperthe ning välja arendada sihtgrupi vajadustele sobiv teenuste formaat. Meetme tegevus on soosinud uute ärikiirendite tekkimist ja aidanud luua Eestisse valdkonnale sobivaid ökosüsteeme ning tõstnud seeläbi ka Eesti rahvusvahelist tuntust. Toetust saanud inkubaatorid ja ärikiirendid on omakorda võimaldanud tegevuses osalenud loomeettevõtetal (kasusaajad) areneda, kavandatud tegevusi ellu viia ja koonduda. Võimaldatud on ruumid töö tegemiseks ning toodete müügiks. Intervjuueritud keskuste esindajate hinnangul on toetatavate tegevuste kaudu suurenenud alustavate loomeettevõtjate huvi ja kasusaajate ring, kuna tegevused ja kaasatud eksperdid on ettevõtetele atraktiivsed ning teenused osaliselt riigi poolt subsideeritud. Küsitletud inkubatsiooni- või kiirenditegevustes osalenud kasusaajad hindasid teenuseid enamasti vajalikuks, ootustele vastavaks ning tõstsid esile mentorite pädevust ja professionaalsust. Inkubatsioonis või kiirendis osalemine on olnud justkui hüppelauaks, aidanud alustanud ettevõtetal kiiremini ja valutumalt erinevad kasvufaasid läbida, arendada välja oma toode või teenus ning pannud nad lõppkokkuvõttes äriliselt toimima.

Loomemajanduse tugistruktuuride arendamise toetused on võimaldanud arenduskeskustel paljuski keskusena eksisteerida, sest toetused on olnud keskustele peamiseks sissetulekuallikaks. Samal ajal on toetustel olnud ka organisatsiooni kujundav mõju – värvati töötajaid, suurendati kompetentse, kasvas võimekus teenuseid pakkuda suuremale kasusaajate hulgale, käivitati ja piloteeriti uusi teenuseid. Arenduskeskused on toetuste abil laiendanud nii kohalikkude kui rahvusvahelist võrgustikku, pakkunud sihtgrupile erinevaid arengu- ja ekspordiprogramme, seminare ja ühisprojekte. Projektide tegevused on panustanud valdkonna arengusse ning soodustanud koostööd peamiselt valdkonna sees, teatud määral ka valdkonnaüleselt. Tugistruktuuride esindajad täheldasid muuhulgas positiivset nihet ka kasusaajate ekspordivõimekuse kasvu ja eksportivate ettevõtete osakaalu suurenemisel, mida seostatakse just välissuunaliste tegevustega. Rahvusvahelise võrgustiku ulatus toetatud tegevuste abil on laienenud just lähiriikidesse Skandinaavias ja Euroopas (Soome, Saksamaa, Prantsusmaa), aga ka ülemaailmselt tuntud galeriide asukohtadesse (nt New York, London, Berliin). Arenduskeskuste kasusaajatelt saadud tagasisides mainiti sagedamini kasutegurina suurenenud partnerite võrgustikku, ettevõtetus- ja ekspordialaste teadmiste kasvu ning toote või teenuse kvaliteedi paranemist. Toetatud tegevused on parimate edulugude näitel päädinud kasusaajate ja rahvusvahelise korporatsiooni või agendi vaheliste lepingute sõlmimisega. Intervjuueritud kasusaajad hindasid väärtuslikuks ka kogemust, mida nad arenduskeskuste eestvedamisel messil osalemisest on saanud. Nenditi, et omavahenditest ei oleks suudetud messidel osaleda, loomemajanduse eksporditoetuse lävendeid aga ei hinnatud jõukohaseks.

Tegevuse 5.3.3 projektid on suurendanud loomemajandussektori ekspordivõimekust. Peaaegu kõikidel küsitlusele vastanutel (91%) aitas projekt tõsta ettevõtte konkurentsivõimet ning enam kui poolte arvates käivet (77%), lisandväärtust (60%) ja kasumit (57%). Ekspordikäive suurenes keskmiselt igal teisel küsitlusele vastanud ettevõttel, mis eksportis valmistooteid või -teenuseid. Vastanud ettevõtetest 68% kasutas toetust ekspordiga alustamiseks ning 85% uutele sihturgudele eksportimiseks. Kokku nimetati 40 erinevat riiki, kuhu toetuse abil eksportimist alustati, neist sagedamini Saksamaad, Soomet, USA-d ning Prantsusmaad.

Peamiselt toimub koostöö loomeettevõtete vahel ning teatud määral teiste sektorite ettevõtete, koostöö TA tegevuse suunal on pigem vähene ja kohaliku omavalitsusega formaalne. Koostöö valdkonna sees on paljudel juhtudel toimunud rahvusvahelisel pinnal, (nt praktika- ja

stažeerimisprogrammid välisriikides, õppereisid, festivalide ja konverentside külastused, mainekad ja pädevad välisriigi konsultandid). Iseäranis ärikiirendid ja valdkondlikud arenduskeskused (disain, arhitektuur, audiovisuaal) on tekitanud sünergiat teiste valdkondadega, ühendades oskuslikult loovuse, tehnoloogia ja tööstuse. Sektorite vaheliste koostööprojektide algatamisel on olnud kandev roll ka rakendusüksusel. Ajavahemikus 2014–2018 viidi EAS-i algatusel ellu kolm suuremahulist sidusprojekti (Disainibuldooser, PuitAit, The CEA eGovernance). Projektid on olnud edukad ja kasusaajate hinnangul vajalikud algatused, ent puuduseks võib pidada asjaolu, et loomemajanduse valdkonna kasusaajate ring piirdus üksnes disaini, arhitektuuri ja sisuloome ettevõtetega.

TÕHUSUS

Tuginedes meetme eelarvele, kasutatud ERF vahenditele ja saavutatud tulemustele saavad tõenäoliselt meetme tegevuste 5.3.1–5.3.3 ja 5.3.5–5.3.7 väljundindikaatorite prognoosid käesoleval programmiperioodil täidetud.

Toetust saanud tugistruktuuride esindajate hinnangul on rahalisi vahendeid olnud piisavalt selleks, et jõuda nende poolt taotluses esitatud tulemusteni. Positiivse aspektina on rahaliste vahendite piiratus sundinud taotlejat väga põhjalikult oma tegevusi läbi mõtlema, ent teisest küljest on selle tõttu toetuse saajad ka mitmeid tegevusi ära jätnud ning saanud ellu viia üksnes miinimumprogrammi. Näiteks ei ole saanud värvata piisavalt mentoreid või ei ole piiratud eelarve võimaldanud kasusaajatele lubada omategevuste elluviimiseks soovitud mahus vahendeid. Väga kulukaks hindavad intervjuueeritud ka välismessidel käimise seotud tegevusi – selleks, et saavutada piisav mõju oleks tulnud messidel käia järjepidevalt (st mitu aastat samal messil). Seega toetuse suurus, ühekordsed rahasüstid toetatud projektide näol, aga ka sihtgrupi vähene rahaline võimekus ei ole lubanud toetuse saajatel seada ambitsioonikamaid eesmärke ja jõuda paremate tulemusteni.

Toetuse saajate hinnangul peeti ajaraamistikku enamasti piisavaks projekti tegevuste elluviimiseks ja eesmärkide täitmiseks. Mõningatel juhtudel leiti aga, et kaks aastat on liiga lühike aeg alustanud ettevõtte või uue brändi jaoks uuele turule sisenemiseks.

Tegevuse 5.3.3 toetuse saajate seas läbi viidud küsitluse tulemusel täideti projekti eesmärk 69% juhtudest, viiendikul ei õnnestunud projekti eesmärki täita, 11% vastajatest ei osanud eesmärkide saavutamist hinnata. Vastanutest 71% olid seisukohal, et toetusega eraldatud vahendid olid piisavad eesmärkide saavutamiseks, viiendik hindas toetuse suurust ebapiisavaks. Seejuures nenditi, et eksportturgudele sisenemine on aastatepikkune järjepidev tegevus ja kui toetusele lisaks täiendavaid rahastusallikaid ei õnnestu leida, jääb protsess katki või ei saavutata loodetud tulemust. Rakendusasutuse ja -üksuse hinnangul said perioodi alguses teiste seas eksporditoetust ka ettevõtted, kes ei olnud veel sellises arengufaasis ja kasvupotentsiaaliga, et toetusele lisaks vajalikul määral omavahendeid oleksid suutnud garanteerida. 2016. aastal meetme määrusesse sisse viidud muudatus toetuse saaja aastase müügitulu piirmäära kohta võimaldas juba toetust õigele sihtgrupile fokuseerida (kasvupotentsiaaliga ettevõtted).

Küsitlusele vastanud 5.3.3 toetuse saajatest oli 60% arvamisel, et ekspordi arendamiseks ettenähtud toetuse kasutamise aeg oli piisav, kolmandik tunnetas, et aeg oleks võinud olla pikem. Pikem periood võimaldanuks rohkem aega tegevuste ettevalmistamiseks ja jätkusuutlikumat tegevust. Ka kultuurilist või rahvuslikku eripära toodi vastustes välja, kus teatud riikides usalduse võitmine võtab oluliselt kauem aega. 2018. aastal meetme määrusesse sisse viidud muudatus pikendas tegevuse 5.3.3 abikõlblikkuse perioodi 12 kuult kuni 24 kuuni.

VASTASTIKMÕJU

Kuivõrd meetme üldine eesmärk on siduda loomemajanduses olevat potentsiaali ettevõtlusega, on sellel meetmel positiivne hõlbustav ja sünergiline mõju teiste ettevõtlus- ja innovatsioonimeetmete tegevustega: tegevusega 4.2.6 (Start-up ettevõtluse hoogustamine), ettevõtlikkuse kasvatamist soodustava meetmega (tegevus 5.1.2 Starditoetus ja tegevus 5.1.4 Ettevõtlusteadlikkus), piirkondade konkurentsivõime tugevdamise meetmega (tegevus 5.4.2 Piirkondlikud algatused ettevõtlikkuse edendamiseks ja tegevus 5.4.3 Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud töökohtade loomiseks).

Dubleerivat vastastikmõju võib täheldada ettevõtlikkuse kasvatamise ja ettevõtluse kasvu soodustava meetmega (tegevus 5.1.1 Nõustamine maakondlikes arenduskeskustes ja 5.1.3 Ekspordi arendamise tegevus) ja tegevusega 4.2.6 (Start-up ettevõtluse hoogustamine).

Loomemajanduse arendamise meetme tegevustel on üksteise suhtes positiivne sünergiline mõju. Meetmes on tegevused loogiliselt ülesehitatud ja moodustavad ühtse terviku. Meetmes on seitse tegevussuunda, millest tulenev kasu on suunatud erinevas arengufaasis loome- ja selle sidusvaldkondades tegutsevatele ettevõtetele. Tegevused on mitmekesised ja läbi kolme erineva sekkumisviisi suunatud nii üksiktaotlejatele, loomemajanduse tugistruktuuridele kui ka ettevõtluse tugistruktuuridele.

Viienda prioriteetse suuna tasandil enamasti loomemajanduse arendamise tegevused täiendavad teisi meetmeid. Teatud määral dubleerivad MAK-ide ja EAS-i teenused loomemajanduse tugistruktuuride poolt pakutavaid teenuseid (nt arendus- ja mentorprogrammid, nõustamisteenused, erinevad koolitused, messide ühiskülastused jne). Samas on EAS-i teenused laiemal spektriga ning mõeldud pigem täiendada või võimendada tugistruktuuride teenuseid. Seos piirkondade konkurentsivõime tugevdamise meetmega on praeguste tingimuste kohaselt nõrk või juhuslik. Loomemajanduse arendamise tegevused aitavad küll igati kaasa VKE-de kasvule ja ekspordile, ent ei soodusta teadlikult majandusaktiivsuse kasvu maapiirkondades.

JÄTKUSUUTLIKKUS

Kuna rahastatud projektides on olnud suur rõhk sisutegevustel ning võrgustiku loomisel, kestavad enamikel juhtudel tulemused edasi ka pärast projektide lõppemist. Loomettevõtete teadlikkus ja ambitsioonid on kasvanud, puudu jääb pigem võimekusest ja vahenditest selleks, et tegevusi ellu viia.

Ka keskused ise hindavad oma võimekust kõrgemalt, nad tunnevad oma valdkonna ettevõtete vajadusi ja on suutelised neid toetama. Projektid on sageli andnud tõuke uuteks tegevusteks. Nende teostamiseks on taotletud uusi toetusi, aga mitte alati ei ole saadud rahastust. Tugistruktuuride esindajad peavad siinkohal kahetsusväärseks, et hindamismetoodika ei arvesta asjaoluga, et tegevused on olnud edukad ja hoiavad järjepidevust. Kõik intervjueritud tugistruktuuride esindajad leiavad, et praegune valdavalt projektipõhine rahastusskeem ei ole jätkusuutlik. Struktuurifondi toetusvahendite kasutamine tähendab tugistruktuuride jaoks, et tegevused on toetatud piiratud aja jooksul (kuni 24 kuud). Toetuse saajate vähene rahaline võimekus ja suur sõltuvus projektipõhisest rahastamisest viib aga sageli selleni, et rahastuse lõppedes ei leita tegevuste jätkamiseks vahendeid. Kui toetuse asemele alternatiivseid katteallikaid ei leita, tegevused peatatakse – ühteaegu katkeb nii tegevuste järjepidevus ja kannatab organisatsiooni tegevus. Rakendusasutus näeb siinkohal ühe lahendusena keskuste pikemaajaliste arendusprojektide nn etapiviisilist rahastust, st igaks aastaks tehakse tegevuskava ning kui tingimused on toetuse saaja poolt täidetud, rahastus jätkub. Sellisel moel tagatakse tegevuste

järjepidevus pikema aja kestel ja väheneb toetuste killustatult jagamine, ent suure tõenäosusega kahaneb toetuse saajate hulk.

Tugistruktuuride esindajate sõnul ei oleks nad tegevusi ellu viinud ilma riigipoolse toetuseta. Keskustel puudusid selleks omatulud ja loomevaldkonna ettevõtted, eriti just alustanud ettevõtted, ei oleks ise suutnud teenuste eest täishinda maksta. Tegevuse 5.3.3 toetuse saajate seas läbiviidud küsitluste tulemusena vastas 63%, et nad oleksid tegevused ellu viinud ka ilma toetuseta. Ei saa kinnitada, et niivõrd suur vastanute osakaal viitab projektide tühimõjule, sest enamasti tõdeti seejuures, et tegevused oleksid omavahenditest realiseerunud oluliselt pikema aja kestel, mõningatel juhtudel ka väiksemas mahus või teatud mööndustega. Enamik neist ettevõtetest (92%) on pärast toetuse lõppemist jätkanud tegevustega, milleks toetust taotleti. Ettevõtetest 80% jätkab tegevusi omavahenditest, 9% on tegevuste elluviimiseks saanud uusi toetusi ning 3% jätkab tegevusi laenu või muude vahendite abil. Kolm ettevõtet 35 vastanust ei jätkanud toetuse abil ellu viidud tegevustega, neist üks ettevõtte lõpetas tegevuse.

Toetuste vähenemise mõju tugistruktuuridele sõltub sellest, mil määral on asutused toetatud riigi või kohaliku omavalitsuse eelarvest või kui suured on asutuse omatulud. Juba praegu on toetusest ilma jäämine sundinud keskusi personali koondama ja teatud tegevustest loobuma, on ka asutusi, kes on oma tegevuse seetõttu Eestis lõpetanud. Toetuste vähenemine avaldab mõningast mõju ka loomeettevõtetele, mis on arenduskeskuste poolt varasemalt osutatud teenustest kasu saanud või kes on potentsiaalsed kasusaajad tulevikus. Eriti nähakse ohtu loomeettevõtete rahvusvahelistumist ja eksporditavatele tegevustele. Toetuste vähenemise positiivseks mõjuks võib pidada seda, et ellu jäävad üksnes tugevamad ja kohanemisvõimelisemad keskused ja loomeettevõtted.

MÕJU

Kvantitatiivse analüüsi käigus hinnati toetuste mõju kõikidele kesksetele eesmärkidele (tootlikkus, eksporditavus, tööhõive). Toetuste statistiline positiivne mõju ilmnes ettevõtete tootlikkusele tegevustes 5.3.1, 5.3.3 ja 5.3.5 puhul. Neist kahe esimese tegevuse puhul kasvas lisandväärtus töötaja kohta ning 5.3.5 puhul käive töötaja kohta. Tegevuses 5.3.1 oli lisandväärtuse kasv töötaja kohta keskmiselt 2,8-kordne. Samuti oli täheldatav, et tegevustes, kus esines positiivne mõju tööjõu tootlikkusele, esines ka positiivne mõju ettevõtete kapitaliseeritusele (omakapitali osakaal koguvahenditest). Mõjuhinnangud ettevõtete eksporditegevusele on vastuolulised: mõju eksporditulele töötaja kohta oli negatiivne, samas mõju eksporditulele oli positiivne (siin võib olla põhjuseks, et negatiivne mõju ekspordile töötaja kohta on mõjutatud üksikute ettevõtete tulemustest). Mõju hõivele ei ole olnud loomemajanduse arendamise meetme eesmärk. Ka analüüsi tulemused näitavad, et toetused ei avaldanud töötajate arvule märkimisväärset mõju.

Hindamise tulemusena võib öelda, et koostöö TA tegevuse suunal on olnud vähene. Ehkki tegevuste toetamine on loonud üksikudel juhtudel võimalusi koostööks TA asutustega tootearenduse suunal (nt looduskosmeetika komponendid, turvalised koostelahendused), on need pigem erandlikud näited, kus vajadus on projektipõhine ja ilmnenud tegevuste käigus. Küsitluses osalenud eksporditavate arendamise toetust saanud ettevõtetest 26% (n=35) vastas, et on toetuse abil alustanud või jätkanud TA tegevustega.

RAKENDUSSÜSTEEM

Kõik uuringusse kaasatud intervjueritud osapooled (tugistruktuuride esindajad, loomeettevõtted, rakendusasutus ja -üksus) peavad loomesektori toetamist eraldi meetmena väga positiivseks ja tulemuslikuks. See on võimaldanud tegevusi laiapõhjaliselt ja süsteemselt ellu viia. Hindamise käigus välja toodud positiivsed aspektid:

- taotlemine on enamasti jõukohane ja optimaalselt ülesehitatud, kogemus positiivne, taotlemise protsessi pidasid keerukamaks pigem ekspordi arendamise toetuse taotlejad;
- omaosalusmäär on suuremale osale jõukohane, takistusena nimetasid seda ärikiirendid (turul on teisi kiirendeid, kus omaosaluse nõuet ei ole);
- toetuste kohta on piisavalt infot ja see on hõlpsasti kättesaadav;
- eksporditoetuse jooksev taotlemine, mis võimaldab toetust taotleda vajaduspõhiselt;
- sekkumisviisid on loogiliselt tegevustega seotud, toetused on mõeldud nii loomeettevõtetele kui tugistruktuuridele;
- rakendusüksus on taotlemisel, tegevuste elluviimisel ja aruandluses olnud toetav, mõistev ja kaasaaitav – see ei tähenda, et taotlejatel pole probleeme olnud või et nende lahendustega rahul ollakse, pigem mõistetakse, et puudused tulenevad süsteemist.

Hindamise käigus väljatoodud kitsaskohad:

- süsteem ei sobitu ühtviisi hästi kõikide alavaldkondade spetsiifika ja potentsiaaliga – probleem ilmnes valdkondlike tugistruktuuride toetuse, aga ka loomeettevõtete eksporditoetuse taotlemisel;
- süsteem nõuab väga laiapõhjaliste eesmärkide seadmist, vastandudes regionaalsele arendustegevusele keskendumisele – probleem ilmnes piirkondlike tugistruktuuride toetuse taotlemisel;
- süsteem ei soosi projektide jätkusuutlikkust – kui taotleja on varasemalt edukalt ellu viinud samasisulisi tegevusi ja nõudlus tegevuste järele püsib, saab projekt madalama skoori põhjusel, et puudub uuenduslikkus;
- tegevuste planeerimine muutub keskkonnas on keeruline, eriti olukorras, kus rahastus ja ajaraamistik on piiratud – probleem ilmnes pikaajaliste, mahukate taristu ja infotehnoloogiliste arendusprojektide puhul, aga ka loomeettevõtete eksporditoetuse taotlemisel;
- taotluste ja aruannete hindamisel tuleks lähtuda valdkondlikust spetsiifikast, kaasates komisjonidesse enam valdkondlikke eksperte, kes suudaksid viidata taotluses olevatele ebakõladele või siis vastupidi – mõistaksid ettevõtte profiilist lähtuvat potentsiaali, kavandatavate tegevuste olulisust ja kulude põhjendatust: probleem ilmnes valdkondlike tugistruktuuride, aga ka loomeettevõtete eksporditoetuse taotlemisel;
- vähene tagasiside taotlusele – soovitakse rohkem sisulist tagasisidet, sh positiivse rahastusotsuse saanud ettevõtetele, kahtluse või mitterahuldava rahastusotsuse korral soovivad ettevõtted suuremat dialoogi ja võimalust kulude põhjendamiseks: probleem ilmnes mitmete erinevate projektide korral;
- toetuse laekumise aeg ja sellega seonduvalt rahavoogude planeerimine – viitaeg tegevuste elluviimise ja toetuse laekumise vahel on kuni pool aastat, on olukordi, kus väljamaksete tegemine on viibinud veelgi enam riigi IT-infrastruktuuri tõrgete tõttu, toetuse andmise tingimused küll võimaldavad põhjendatud juhtudel toetuse ettemakset, aga selle taotlemine on ajamahukas ja nõuab krediitiasutuse garantiid, mida pole praktiliselt võimalik saada: probleem ilmnes taristu väljaarendamise projektide puhul, alustanud inkubaatorites ja kiirendites ning asutustes, kus eelarve on peamiselt projektipõhine;
- abikõlblike kulude kitsendavad kriteeriumid ja varasemate otsuste ümberhindamine projekti kestel asetleidvate järelaudrite tõttu – probleem ilmnes mitmete erinevate projektide korral;
- menetlusprotsesside kestus, aruandluse, tõendusvajaduse ning kohtumiste mahukus, mis tähendab lisatööd ka asutuste tegevtootajatele mitte üksnes projektjuhile, eelkõige ootavad toetuse saajad, et aruannete menetlemisel oleks põhirõhk tegevuste sisulisel hindamisel, mitte kulude kontrollimisel sendi täpsusega – probleem ilmnes mitmete erinevate projektide korral.

TULEVIKUVAADE

Loomemajandusettevõtete ja tugistruktuuride esindajad leiavad, et senisest suuremal määral on tulevikus toetuste jagamisel vaja arvestada sektori ettevõtjate spetsiifika ja potentsiaaliga ning olla

toetuse eesmärkide seadmisel ja vahendite kasutamisel paindlikum. Rakendusasutuse sõnul on alternatiivne rahastamisviis küll mõeldav, aga eeldab toetuse saajalt täielikku riskivalmidust (st kui toetuse saaja enda poolt seatud eesmärged ei täida, tuleb toetus täies mahus tagastada).

Mitmed keskused avaldasid oma valmisolekut ja soovi osaleda rahvusvahelistes projektides ja programmides, aga mõnsid, et omavahendeid ja alternatiivseid finantsinstrumente pole selleks piisavalt. Sildfinantseering, laenud, garantiid oleksid siinkohal mehhanismid, mis võimaldaksid keskustel suurendada rahvusvahelist haaret.

Uuringusse kaasatud intervjueritustest suur osa leiab, et loomemajanduse valdkonnas peaks ka edaspidi säilima võimalus toetust taotleda teistest sektoritest eraldi. Vähem oli neid (peamiselt ärikiirendid), kes leidsid, et loomesektori eraldamine pole otstarbekas ja eelistasid valdkondade ülese integratsiooni soodustamist. Rakendusasutuse hinnangul algaval perioodil just horisontaalsete toetuskeemide suunas liigutakse ning sektoripõhiseid toetusi jääb vähemaks. Ka käesolevas hindamises ilmnes, et on otstarbekas kaaluda mõningate meetme tegevuste (nt loomeettevõtete ekspordivõimekuse, teadmiste ja oskuste arendamine) viimist üldiste, kõikidele sektoritele avatud komplekssemate toetusmeetmete hulka. See vähendaks tegevuste dubleerimist (sh toetuste administreerimiskulusid) ning lihtsustaks toetuste süsteemis orienteerumist. Siinjuures tuleks toetust taotlevale ettevõttele tagada asjatundliku konsultandi poolt eelnõustamine erinevate toetuste ja toetatavate tegevuste sobilikkuse osas, leidmaks ettevõtte vajadusele ja arenguetapile kõige sobivaim toetus või instrument. Loomesektori integreerimine teiste majandusharudega vajab ka järgneval perioodil sihistatud ja süsteemse tegevuse jätkamist. Potentsiaal on suur, aga alakasutatud – nagu ka periood 2014–2020 on näidanud, on sidusprojektid olnud edukad, kui need on ellu kutsutud rakendusüksuse (või valdkondlike arenduskeskuste) poolt, ent algatust ettevõtete endi poolt praktiliselt ei ole. Samas teatud tegevused ja sekkumisviisid, nagu seda on tugistruktuuride arendamine (inkubatsiooni- ja arenduskeskused koos või eraldiseisva meetmetegevusena, taristu väljaarendamine), on otstarbekas hoida sektorspetsiifiliseks, sest kultuuri- ja loomesektoril on spetsiifilised vajadused ja turutõrked, mida on näidanud ka kogemus struktuurifondide 2014–2020 eelarveperioodist. Tähtis on, et ei katkeks järjepidevus ja hästitoimiv tugivõrgustik, mille loomisesse on panustatud eelmise ja käesoleva eelarveperioodi vahenditega.

Enamik keskustest ootavad, et nende rahastamismudel muutuks tulevikus stabiilsemaks ja jätkusuutlikumaks ning näevad selles tegevuspõhisel rahastusel suurt osatähtsust. Leitakse, et projektipõhine rahastus võiks tulevikus jääda vaid innovatiivsete arendusprojektide ellu viimiseks, mis annaks keskustele võimaluse julgelt katsetada uute ideedega, ilma et kogu keskuse toimimine seeläbi ohtu seataks. Intervjuudest ilmnes, et keskuste eelarved on väga erineva struktuuriga – valdkondlikud arenduskeskused saavad riigilt tegevustoetust, mõned piirkondlikud keskused saavad toetusi kohalikult omavalitsuselt, ka keskuste omatulude teenimise võimekus on väga erinev. Selline olukord paneb toetuse taotlejad väga ebavõrdsesse positsiooni mitte üksnes projektide elluviimise seisukohalt, vaid keskuse toimimise aspektist. Paraku tuleb siinjuures arvestada ka laiemate mõjudega, st toetusest ilmajäämine tähendab ebavõrdsust regiooni või valdkonna ettevõtete jaoks. Teisalt on mõistetav, et piiratud toetusvahendite tingimustes on keeruline tagada toetus kõikidele valdkondadele ja regioonidele. Uuel eelarveperioodil, kus toetused vähenevad, saab tegevusi toetada veelgi vähem või tuleb tõsta omaosalusmäära. Selles valguses on kindlasti vaja algaval perioodil rohkem fookusesse võtta tugistruktuuride majandusliku suutlikkuse tõstmine ja strateegilise juhtimise kasvatamine ning territoriaalse ühtsuse tagamine.

Tegevused 5.4.1-5.4.4

Eesti regionaalarengut toetavad piirkondade konkurentsivõime tugevdamise meetme 5.4 tegevused, mille üldeesmärk on tööhõive ja ettevõtlusaktiivsuse suurendamine väljaspool Tallinna ja Tartu linnapiirkondi. Meetme raames jagatavad toetused hõlmavad panustamist nelja meetme tegevuste eesmärkidesse:

- 1) regionaalsete kompetentsikeskuste arendamine (5.4.1);
- 2) piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks (5.4.2);
- 3) piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud (töökohtade loomine) (5.4.3);
- 4) piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud (töökohtade ja teenuste kättesaadavuse parandamine) (5.4.4).

Meetmest on 2018. aasta lõpu seisuga rahastatud 209 projekti kogueelarvega 158 169 495 eurot, sh määratud toetusi kogusummas 131 670 104 eurot.

ASJAKOHAUS

Meetmes 5.4 hinnati vastavust Eesti regionaalarengu ja piirkondliku ettevõtluskeskkonna strateegilistele ja rakenduskavade eesmärkidele. Meetme 5.4 põhieesmärk – tööhõive ja ettevõtlusaktiivsuse kasv väljaspool Harju ja Tartu linnapiirkondi – toetab otseselt Konkurentsivõime kava (millel tugineb omakorda Ühtekuuluvusfondide rakenduskava) kahte põhieesmärki: 1) tõsta tööhõive määra 20–64-aastaste seas 2015. aastaks 72%-ni ja 2020. aastaks 76%-ni ja 2) tõsta tootlikkust hõivatu kohta Euroopa Liidu keskmisega võrreldes 2015. aastaks 73%-ni ning 2020. aastaks 80%-ni, ning alaeesmärki tõsta teadus- ja arendustegevuse investeeringute taset 3%-ni SKP-st. Samuti vastab see Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014–2020 alaeesmärgile kasvatada Eesti elanike ettevõtlikkust ning ettevõtete ambitsioonikust.

Meetme 5.4 põhieesmärk panustab otseselt Eesti regionaalarengu strateegia 2014–2020 üldeesmärki tagada toimepiirkondade arengueelduste, sh piirkonnaspetsiifiliste ressursside parem ärakasutamine majanduskasvuks ja elukvaliteedi tõusuks, ning strateegia eesmärki kujundada toimepiirkondade terviklik ja konkurentsivõimet soosiv elu- ja ettevõtluskeskkond, samuti toetab ka Konkurentsivõime kava „Eesti 2020“ valdkondliku eesmärgi – vähendada pikaajalise töötuse määra 2,5%-le – täitmist.

Meetme tegevuse 5.4.1 eesmärk arendada piirkondlikele arengueeldustele tuginevad regionaalsed kompetentsikeskusi toetab regionaalarengu strateegia piirkonnaspetsiifiliste ressursside oskuslikuma ärakasutamise eesmärki; tegevuse 5.4.2 eesmärk on kooskõlas regionaalarengu strateegia laiemate eesmärkidega; tegevuse 5.4.3. eesmärk panustab regionaalarengu strateegia eesmärki arendada toimepiirkondade terviklikkust ja konkurentsivõimet soosivat elu- ja ettevõtluskeskkonda ning kasutada oskuslikumalt ära piirkonnaspetsiifilisi ressursse; tegevuse 5.4.4 eesmärk toetab regionaalarengu strateegia eesmärki arendada toimepiirkondade terviklikkust ja konkurentsivõimet soosivat elu- ja ettevõtluskeskkonda ning ka eesmärki tagada piirkondade tugevam sidustatus ja arendusvõimekus.

Toetatud projektide asjakohasust hinnati tegevuste eesmärgipärasuse ja soovitud tulemuste alusel. Meetme tegevuse 5.4.1 puhul lähtuti kompetentsikeskuste eesmärkidest. Hindamisel leiti, et kõik toetatud projektid on eesmärgipärased. Tegevuse 5.4.2 projektide eesmärgipärasuse hindamisel võeti aluseks ettevõtlusaktiivsuse ja tööhõive kasv ning (maakonna) noorte ettevõtlusteadlikkusele

kaasaaitamine. Leiti, et projektid on meetme eesmärkidega valdavalt kooskõlas. Tegevuse 5.4.3 puhul oli hindamise aluseks panustamine tööhõive kasvu. Leiti, et meetme tegevuse 5.4.3 alt toetatud projektidest on 46% eesmärgipärased, pigem eesmärgipärased ligi 31% ning 23% pigem ei ole eesmärgipärased. Tegevuse 5.4.4 puhul oli hindamise aluseks projektide panustamine töökohtade ja/või teenuste kättesaadavuse parandamisse. Hindamisel leiti, et 65% meetme tegevuse projektidest on eesmärgipärased ning 35% on pigem eesmärgipärased.

Väljundnäitajate asjakohasust hinnati nende mõistetavuse, loogika, mõõdetavuse ning sobivuse alusel skaalal: asjakohane, pigem asjakohane ning pigem ei ole asjakohane.⁵ Meetme 5.4 tegevuste asjakohased indikaatorid on „Mitterahalist abi saavate ettevõtete arv“ (TR) (selle indikaatori nõrgaks kohaks on abi saavate ettevõtete määramine, kuna ettevõtete osalus meetme tegevustes on väga erineva kaaluga) (5.4.1), „Tegevustes osalenud ja neist kasu saanud ettevõtete arv“ (ehkki kasu saanud ettevõtete määramine on probleemne erineva osaluse tõttu) (5.4.2), „Tegevuses osalenud haridusasutuste arv“ (5.4.2). Indikaator „Tööhõive kasv toetust saanud ettevõtetes“, mis on tulemusnäitaja, pigem ei ole asjakohane, kuna tegevuse 5.4.1 abil ei võeta inimesi tööle. Mitterahalist abi saanud ettevõtete puhul on abi mõju tööhõive kasvu sageli kaudne (5.4.3). Ka indikaator „Regionaalsete kompetentsikeskuste teenuseid kasutavate klientide arv“ (5.4.1), mis on pigem tulemusnäitaja, ei ole pigem asjakohane, kuna teenuste pakkumise eest ei saada raha meetmest ja see on eelnevalt loodud kompetentsi tulemus. Samuti indikaator „Mitterahalist toetust saanud ettevõtete arv“ (TR) (5.4.3) ei ole pigem väljundnäitajana asjakohane. Kui mõõdetaks neid ettevõtteid, mis raha said, siis oleks tegu väljundnäitajaga. Indikaator „Tööhõive kasv toetust saanud ettevõtetes (täistööaja ekvivalendid)“ (TR) pole pigem asjakohane, tegu on tulemusnäitajaga, mille puhul kaudsete töökohtade loomist on keeruline hinnata (5.4.3). Indikaator „Lahendatud toimepiirkondade ühendusvõimaluste kitsaskohtade arv“ on pigem asjakohane, kuid vajab täpsustamist, mida ikkagi mõõdetakse, st kuidas kitsaskoht defineeritakse. 5.4 meetme tulemusnäitaja „Väljaspool Harjumaad ja Tartumaad loodud sisemajanduse koguprodukti osakaalu kasv Eesti SKP-st 0,3 protsendipunkti võrra“ on pigem mõjunäitaja. Samuti on toetatud tegevuste ja regionaalse SKT kasvu põhjuslikku seost keeruline määratleda (tühiefekt).

Meetme 5.4 tegevuste väljundid, tulemused ja mõju ei ole selgelt ja loogiliselt omavahel seostatud. Puudub mõõdikute süsteemsus, kuna ei ole määratletud mõjunäitajaid. Samuti on määratletud tulemusnäitaja oma sisult pigem mõju näitaja. Siinkohal tuleb arvestada, et see on paljuski tingitud sellest, et näitajate seadmisel peab lähtuma Euroopa Komisjoni raamistikust ja selles antud määratlustest.

Tegevuses 5.4.1 arvestatakse üldjuhul erinevate sotsiaalsete rühmade vajaduste ja võimalustega kompetentsi põhiselt (nt Tervisedenduse ja rehabilitatsiooni kompetentsikeskuse tegevused). Lisaks on projektipõhiselt ka teistes kompetentsikeskustes läbi viidud tegevusi, mis toetavad näiteks vanemaealiste toimetulekut ja vajadusi. Tegevus 5.4.2 arendab noorte ettevõtlikkust ning eeldusi vähemvõimekamate töölevõtmiseks. Tugiprogrammid sisaldavad tegevusi, mis arvestavad noorte (93% programmidest), väiksema töövõimega inimeste (33%), vanemaealiste (13%) ning vähemusrühvuste (13%) vajaduste ja võimalustega. Naistele suunatud spetsiaalseid tegevusi programmides küll ei ole, kuid naiste ettevõtlikkuse arendamine on sageli tagatud kaudselt, nt korraldatakse koolitusi vastavalt osalejate profiilile. Samuti on paljudes tugiprogrammides valdkondlikud tegevused, mis peaauglikult seonduvad naiste eelistatud ettevõtluse suundadega (nt lastehoid jms).

⁵ Vt ka lõpparuande lisas (eraldi dokument) esitatud näitlikku mõõdikute süsteemsuse loogikat.

Tegevus 5.4.3 arvestab sotsiaalsete rühmade vajadustega kaasava (universaal-)disaini põhimõtete rakendamise ja tegevus 5.4.4 loob lastele, vanemaealistele ja puudega inimestele ühendusvõimalusi.

TULEMUSLIKKUS

Tulemuslikkuse vahehindamine põhineb 31.12.2018 seisul. Meetme tegevuses 5.4.1 on toetatud 11 käimasolevat projekti kokku summas 3 988 555 eurot. Tegevuses 5.4.2 on 32 lõpetatud (2 514 630€) ja 38 käimasolevat (2 964 153€) projekti. Tegevuses 5.4.3 on lõpetatud 23 (13 390 663€) ja käimas 82 projekti 93 107 311 euro mahus. Tegevuses 5.4.4 on lõpetatud 6 kergliiklustee ning 1 ühistranspordi terminali ehitus (5 256 064€). Käimas on 14 kergliiklustee ehitus ja kahe ühistranspordisüsteemi arendus (10 448 728€).

Meetme 5.4 väljundnäitajate saavutustasemed (%) (31.12.2018)⁶

Meede	Väljundnäitaja	Määruses seatud eesmärgi täitmine (%) ⁷	Lõppenud projektide seatud eesmärgi täitmine (%)	Käimasolevatele projektidele seatud eesmärkide täitmine (%)
5.4.1	Mitterahalist abi saavate ettevõtete arv (TR).	100 (80)	-	70
	Tööhõive kasv toetust saanud ettevõtetes (täistööaja ekvivalendid)	16 [29] ⁸	-	27
5.4.2	Tegevustes osalenud ja neist kasu saanud ettevõtete arv	100	100	94
	Tegevuses osalenud haridusasutuste arv	100	100	100
5.4.3	Mitterahalist toetust saanud ettevõtete arv (TR)	100 (79)	100	28
	Tööhõive kasv toetust saanud ettevõtetes (täistööaja ekvivalendid)	26 (27)	34	3
5.4.4	Lahendatud toimepiirkondade ühendusvõimaluste kitsaskohtade arv	100 (78)	93	54

2018. aasta vahe-eesmärkide alusel tulemuslikkust hinnates on toetatud projektid kolmes tegevussuunas tulemuslikud. 5.4.3 meetme tegevus ei ole olnud piisavalt tulemuslik.⁹

Kompetentsikeskuste tegevuses (5.4.1) on kõik projektid veel käimas. Tööhõive eesmärk (prognoos) on (seni) saavutatud kahes projektis üheteistkümnest (5.4.1) ning ettevõtete abistamise eesmärgid on täidetud neljas (5.4.1) ja täitmata seitsmes projektis (5.4.1). Maakondlike tugiprogrammide tegevuses on kasu saanud ettevõtete osas eesmärk täitmata 41% ning osalenud haridusasutuste osas 17% lõppenud projektidest. Käimasolevates projektides on kasu saanud ettevõtete eesmärk täitmata 47% ja osalenud haridusasutuste osas 35% projektidest. Investeeringute tegevuse (5.4.3) tööhõive suunas on kasu saanud ettevõtete eesmärk täitmata 17% ja tööhõive kasvu eesmärk 70% lõpetatud projektidest. Käimasolevates projektides on kasu saanud ettevõtete osas eesmärk täitmata 83% ja tööhõive kasvu osas 94% projektidest. Teenuste ja töökohtade kättesaadavuse tegevuses (5.4.4) on eesmärk täitmata ühes lõpetatud projektis ning 56% käimasolevatest projektidest. Kokkuvõtvalt võib välja tuua, et projektide tasandil on tulemuslikkus (prognooside alusel) lõpetatud projektide puhul pigem madal meetme tegevustes 5.4.2 ja 5.4.3.

⁶ Projektide eesmärkide täitmist on hinnatud raporteeritud tulemuste alusel.

⁷ Sulgudes VV korralduses (19.03.2020) nr 83 määratud uue sihttaseme täitmise määr (%).

⁸ Kantsulgudes 2019. aastal muudetud määruses fikseeritud uue sihttaseme täitmise määr (%).

⁹ Vahe-eesmärgid on hinnatud meetme nimekirja sihttasemetel alusel.

Tegevuses 5.4.1 on eeldatud toetatud kompetentsikeskuste (KK) 5 keskse ülesande täitmist. Teadmusmahuka ettevõtluse toetamine toimub eelkõige Kuressaare ja Põlevkivi KKs, mujal on see pigem nõrk. Kõik kompetentsikeskused vahendavad teadmust piirkonna ettevõtetele, kuid see ei realiseeru sageli arendustes, vaid piirdub seadmete kasutamise, analüüside ja nõustamisega. Kompetentsikeskuste tugi piirkonna ettevõtete kõrge lisandväärtusega uuenduste käivitamisel on seni pigem vähene. Kompetentsikeskused pakuvad ettevõtetele teenuseid, projektides osalemist ning informatsiooni arendusvõimalustest. Ettevõtjate hinnang kompetentsikeskuste tegevusele/teenustele on mõõdukalt positiivne: teenuste kvaliteedi hinnatakse heaks ning ollakse valmis ka edaspidi kompetentsikeskuste (KK) tegevustes osalema ja/või keskuste (tasulisi) teenuseid kasutama. Koostöö arendamine ettevõtete vahel, ettevõtete võrgustamine on arvestatav Kuressaare ja Väimela KKs, teistes vähene. Koostöö TA ja avaliku sektori asutuste ning ettevõtete vahel ei ole seni olnud kuigi tõhus. Intervjuud erinevate osapooltega ja varasemad analüüsid toovad oluliste takistustena välja Eesti TA süsteemi baasteaduse kesksuse, ülikoolide vähese huvi KK TA&I tegevustest ja ettevõtete kesise (finants-)võimekuse ning motivatsiooni.

Toetust saanud MAK-id oleksid tugiprogrammide kõiki tegevusi (5.4.2) ilma toetuseta teinud vähemas mahus. Eriti oleks kokku tõmmatud noortele suunatud tegevusi ja programme. Ka teiste tegevuste juures oleks olnud probleeme. Kui ettevõtted peaksid ise rohkem panustama, siis väikeettevõtted ei ole selleks piisavalt suutelised või motiveeritud. Samuti on omavalitsuste panustamise määr ja võimekus küllaltki erinev. Investeeringute tööhõive kasvu suuna tegevusi oleks toetuseta täielikult teinud ligikaudu 50% ning osaliselt 35% toetust saanutest. Seevastu investeeringute töökohtade ja teenuste kättesaadavuse suuna tegevusi oleks toetuseta täielikult tehtud vaid 10% ning osaliselt 50%. 30% toetuse saajatest ei oleks toetuseta kergliiklusteed rajanud ning 10% ei osanud öelda, kas tegevusi oleks tehtud. Toetuste olulisus infrastruktuuriprojektide arendamiseks on väga oluline ettevõtetele, mis poleks ilma toetuseta neid tegevusi ka osaliselt teinud. KOV-id, SA-d ja MTÜ-d oleksid valdavalt teinud tegevusi vaid osaliselt.

TÕHUSUS

Täidetud eesmärkide sihttasemete osakaalude ja kasutatud vahendite osakaalude järgi on meetme 5.4 tegevustele eraldatud vahendid piisavad eesmärkide täitmiseks. Võttes arvesse ka seatud vaheeesmärke ning lõppenud projektide ja käimasolevate projektide prognooside täitmist võib öelda, et tegevustele 5.4.2 ja 5.4.4 eraldatud vahenditest piisab eesmärkide täitmiseks. Tegevusele 5.4.1 eraldatud vahenditest pigem piisab eesmärkide täitmiseks. Tegevusele 5.4.3 piisab tõenäoliselt tegevuste eesmärkide täitmiseks. Meetme tegevuse (5.4.3) ja projektide loogikast tulenevalt ei saa kõiki tulemusi tööhõive eesmärgi osas ka koheselt pärast projekti lõppu hinnata.

Meetme 5.4 määrustes esitatud tööhõive eesmärkide täitmise tõenäosus on pigem keskmine. Määrustes esitatud muud eesmärgid on juba täidetud. Vabariigi Valitsuse korralduses 19.03.2020 nr 83 esitatud uute eesmärkide täitmine on samuti pigem keskmine tööhõive osas (meetme tegevused 5.4.1 ja 5.4.3).¹⁰ Projektide ja tegevuste prognoositud tööhõive eesmärkide täitmine on vähema tõenäosusega. Muude (prognoositud) eesmärkide puhul on tulemuslikkus varieeruv. Tegevuse 5.4.1 projektid on kõik käimas.

Kompetentsikeskuste esindajad (tegevus 5.4.1) peavad keskuste tegevuste riigi poolset rahastamist üldjuhul piisavaks. Mõnede arenduskeskuste esindajate hinnangul võiks tegevuse 5.4.2 toetus olla

¹⁰ Vabariigi Valitsuse korraldus „Perioodi 2014–2020 struktuuritoetuse meetmete nimekirja“ kinnitamine“, <https://www.struktuurifondid.ee/et/oigusaktid/meetmete-nimekirj>

senisest kaks korda suurem. Samuti on mõnede arvamusel vajalik tösta tegevuse 5.4.2 toetusi nendes piirkondades, kus ei ole eriprogramme (Ida-Viru ja Kagu-Eesti). Tegevuse 5.4.3 vahenditest piisab 74% küsitlusele vastanute hinnangul, 11% arvates ei piisa ja 15% ei oska seda hinnata. 78% vastajate hinnangul tegevuse 5.4.4 projektide eesmärkide saavutamiseks rahast piisab, u 10% oli veendunud, et ei piisa.

VASTASTIKMÕJU

Meetme 5.4 tegevused aitavad kaasa meetme üldise eesmärgi – piirkondliku konkurentsivõime tõstmise täitmisele. Meetme 5.4 tegevused täiendavad teisi, eelkõige prioriteetsete suundade 4 ja 5 meetmeid (vt lisa ptk 8.7). Tegevusel 5.4.1 ehk regionaalsetel kompetentsikeskustel on mitmete teiste meetmete tegevustega positiivne vastastikmõju (nt 4.2.3, 4.4.1, 5.1.2) ning sünergia (nt 4.1.1, 4.1.2, 4.1.4). Tegevusel 5.4.2 (PATEE ehk piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks) on samuti märkimisväärne positiivne vastastikmõju mitmete teiste meetmete tegevustega, kuna elluviidavad maakondlikud tugiprogrammid on suunatud peale temaatiliste rõhuasetuste ka piirkondade üldise ettevõtluskeskkonna parandamisele. Tegevuse 5.4.3 inkubatsiooni ja tootearenduse suund aitab kaasa ettevõtete arenguvajaduste välja selgitamisele, ettevõtete arendustegevuste toetamisele (4.4.1), loomemajanduse inkubatsiooni arendamisele (5.3.1) ning piirkondlike tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamise algatustele (eelkõige turismi ja mainekujunduse ja tööstusalade arendamise tugiprogrammide tegevused). Meetme tegevused suurendavad vastastikku tulemuslikkust klastrite toetamise (4.2.4) ja *start-up* ettevõtete toetamist (4.2.6). Meetme tegevused omavad samuti sünergiat arenduskeskuste nõustamistegevuste (5.1.1) ning starditoetuse kaudu toetatud ettevõtete arendamisega (sh ekspordi arendamise tegevusega 5.1.3) (5.1.2). Positiivne sünergia on täheldatav ka turismivaldkonna toetustegevustega (turismiobjektide infrastruktuuri ja turismitoodete arendamise suuna kaudu), eelkõige turismitoodete arenduse juhtimise ning turismiettevõtete ärimudelite arendamisega. Tegevusel 5.4.4 on teiste hinnatavate meetmete tegevuste suhtes valdavalt neutraalne vastastikmõju. Meetme 5.4 tegevuste võimalik negatiivne vastastikmõju teiste meetmete tegevuste suhtes sõltub enamasti tegevuste läbiviimise kvaliteedist.

Meetme 5.4 tegevused ei ole kompleksed ega süsteemselt omavahel integreeritud. Samas on strateegilisel tasandil potentsiaalsed seosed tegevuste vahel. Näiteks 5.4.2 tugiprogrammid turismi valdkonnas ning 5.4.3 infrastruktuuri arendused turismi valdkonnas. Meetme 5.4 tegevused ei dubleeri üksteist, ehkki kattuvusi võib leida maaelu meetmetega. Meetme tegevuse 5.4.3 neli suunda on omavahel nõrgalt seostatud.

Meetmes 5.4 oleks võimalik ühendada infrastruktuuri meetme tegevused 5.4.3 ja 5.4.4. Näiteks lisada 5.4.4 suunana 5.4.3 tegevuste juurde. Kokku tõstmise otstarbekus sõltub siiski olulisel määral sellest, millistele teemadele nendes mõlemas meetme tegevuses edaspidi keskendutakse (nt kas ühistranspordi süsteemide toetamine saab prioriteetseks jne). Meetme tegevuses 5.4.3 võib muuta teemade rõhuasetusi ja senisest rohkem tähelepanu pöörata teemadele, mida ei ole nii palju toetatud.

JÄTKUSUUTLIKKUS

Kõik kompetentsikeskuste (KK) juhid on seisukohal, et keskused jätkavad eksisteerimist ka toetuste (tegevus 5.4.1) lõppemisel, kuid tegevusi tõmmataks kokku. KK toimimine tagataks kulude vähendamise, senisest suurema toega partneritelt, teenustulude kasvatamise ja lisaprojektide hankimisega. Juhtide hinnangul võiks riigi tugi arendustegevuse ja oluliste teenuste pakkumiseks säilida ka edaspidi. Riigi toe lõppemisel oleks KK probleemiks töötajate palkamine, teadmiste juurde toomine ja arendustegevuse mahu drastiline kahanemine. Oluline on tugevam integreeritus ülikoolidega, milleta KK võimalused arenemiseks on piiratud. 2018. aastal moodustas KKde eelarve

tuludest 5.4.1 meetme toetus keskmiselt 52%. Perioodil 2016–2018 (võrdlus 2016. ja 2018. aasta vahel) on see osakaal vähenenud ligikaudu 15%.

Meetme 5.4.2 tegevustes osalejad on jätkanud/arendanud pärast arenduskeskuste tugi- ja arenguprogrammides osalemist algselt kavandatud omavahenditest ning harvemini uute toetuste abil. Tegevuste 5.4.3 ja 5.4.4 jätkusuutlikkus on toetuste saajate hinnangul väga kõrge: 87% toetust saanutest hindab, et tööstusaladel on ettevõtete arv kasvanud. 90% toetuste saajatest hindas, et turismiatraktsioonid on jätkuvalt arendamisel või on valmis ja külalistele avatud. 10% vastanutest väitis, et toetuse tulemused ei kesta.

MÕJU

5.4 meetme toetuste mõju on ettevõtete majandusnäitajatele kaudne ja võib ilmned ka aastaid hiljem. Tegevuse 5.4.1 kasusaajate ettevõtete keskmine tootlikkus kasvas perioodil 2014–2018 ligikaudu 2%, kuid kvantitatiivne mõjuanalüüs näitas, et tootlikkuse kasv kasu saanud ettevõtete seas ei ole kontrollgrupiga võrreldes statistiliselt oluline. Meetme tegevusest kasu saanud ettevõtetest on 18,6% Tallinnast ning 11,7% Tartust, st väljaspool kompetentsikeskuste sihtpiirkonda, Saaremaalt 10,8%, Jõhvist ja Kohtla-Järvelt 6%, Võru vallast 4,8%, Põlva vallast 3,9%, Otepää vallast 3,6%, Rae vallast 3,6%, Pärnu linnast 3,3% ning Haapsalust ja Mulgi vallast alla 3%.

Tegevuse 5.4.2 kasusaajate ettevõtete keskmine tootlikkus kasvas perioodil 2014–2017 ligikaudu 9%. Kasusaajate ettevõtete tootlikkusele on meetme tegevused avaldanud positiivset mõju. Tegevuse 5.4.3 toetust saanud ettevõtete tootlikkus on võrreldes kontrollgrupi ettevõtetega kasvanud.

Tegevuse 5.4.1 kasusaajate ettevõtete töötajate arv on langenud perioodil 2014–2017 2,8% tulenevalt põlevkivisektori hõivelangusest (16,1%). Kõigi teiste kompetentsikeskuste tegevustest kasusaajate ettevõtete töötajate arv on kasvanud, enim Kuressaare KK kasusaanud ettevõtetes (8,1%). Kvantitatiivne analüüs ei näidanud tegevuste positiivset mõju tööhõivele. Tegevuse 5.4.2 kasu saanud ettevõtete töötajate arv on perioodil 2014–2018 kasvanud 8,8%. 73% tegevuse 5.4.3 ning 40% tegevuse 5.4.4 toetust saanute hinnangul on toetused kasvatanud piirkonna tööhõivet. Ligikaudu 84% tegevuse 5.4.4 ja 20% tegevuse 5.4.3 toetust saanute arvates on toetused aidanud kaasa töökohtade loomisele piirkonnas. 70% tegevuse 5.4.4 toetuse saajatest arvab, et toetuse toel rajatud infrastruktuur on parandanud töökohtade kättesaadavust piirkonnas. Statistiliselt ei ole kontrollgruppidega võrreldes kasu saanud (5.4.1, 5.4.2) ettevõtete töötajate arv kasvanud.

Meetme tegevused ei ole otseselt kasusaanud ettevõtete ekspordile toetavad. Kaudselt toetavad ettevõtete eksporditegevust tootarendus ja selleks tehtavad uuringud (5.4.1 ja osaliselt ka 5.4.2). Tegevusest 5.4.1 kasu saanud ettevõtete ekspordikasvas perioodil 2014–2018 6,6%. Meetme tegevuse 5.4.2 puhul on toetuste mõju kasusaanud ettevõtete ekspordile pigem nõrk, kuna maakondlikud tugiprogrammid valdavalt ei ole suunatud ettevõtete ekspordile kasvule. Infrastruktuuri investeeringud PKT meetmes (5.4.3) toetavad ettevõtete ekspordile kaudselt, ennekõike tööstusalade arendamisel.

Kompetentsikeskuste teenuseid kasutanud ettevõtjate hinnangul arenes selle tulemusena nende ettevõttes tootarendusvõimekus ja loodi uusi ärikontakte. Samas ettevõtte käibe, töökohtade loomisele ja ekspordile kasvule KK teenustel otseselt mõju pigem ei ole. Meetme 5.4.2 tegevuses osalenud ettevõtted hindavad seda konkurentsivõimele positiivselt, kuid mõju käibe, TA-le, kasumile, töökohtade lisandumisele ja ekspordile otseselt ei nähta. Meetme tegevuse 5.4.3 toetuste mõju piirkonna ettevõtluskeskkonnale on oluline 77% küsitlusele vastajate hinnangul. 5.4.3 tegevuse toetuste mõju piirkonna ettevõtete arendusvõimekusele on oluline 59% vastanute hinnangul.

Perioodil 2014–2018 on tegevuse 5.4.3 turismisuuna toetusi saanud omavalitsuste turismisektori ettevõtete müügitulu kasvanud keskmiselt 120%. Ligikaudu 80% turismiobjekti rajamiseks ja arendamiseks toetust saanutest olid seisukohal, et turismiobjekti arendus tõstis üldist külastuste arvu piirkonnas. 90% 5.4.4 toetuste saajate hinnangul on infrastruktuur parandanud teenuste kättesaadavust piirkonnas.

RAKENDUSSÜSTEEM

Meetme tegevuste 5.4.1 ja 5.4.2 osas hindavad toetuste saajad toetuste jaotamise põhimõtteid arusaadavateks ning üldjuhul ka meetmete eesmärkide saavutamist toetavateks. Toetuste taotlemise süsteemi tervikuna hinnatakse samuti valdavalt mõistlikuks. Mõlema meetme tegevuse juures hinnatakse põhimõtet, et üldjuhul on toetused garanteeritud. Meetme 5.4.2 (PATEE) puhul on hea terviklikkus ja palgakulu abikõlblikkus. Meetme 5.4.3 kitsaskohaks peeti kohati nelja tegevussuuna konkureerimist ühistele vahenditele. Toetuste taotlemist hinnatakse taotlejate poolt pigem sobivaks.

Rakendusüksuse tasandil hinnatakse projektide valiku protsessi 5.4 meetme osas valdavalt tõhusaks ning märkimisväärseid muudatusi vajalikuks ei peeta. Taotlejate hinnang projektide valiku protsessile on samuti pigem positiivne. Mõnevõrra läbipaistvamaks kalduvad projektide hindamise ja valiku protsessi hindama taotlejad, kes on saanud toetusi ja kus puudub toetustele otsene konkurents (5.4.1 ja 5.4.2). Kohati osutus taotlejate hinnangul infrastruktuuri toetuste (5.4.3 ja 5.4.4) projektide valikuprotsess probleemseks, kuna otsustused, vaatamata kohapealsele valikule tehti riigi tasandil. Infrastruktuuriprojektide kitsaskohaks on vähene KOV-ide koostöö, eriti ühisinvesteeringute tegemine. Tegevuses 5.4.3 nähakse kohati puudusi ka tulenevalt meetme disainist. Linnakeskuste arendamise kitsaskohaks on sotsiaalmajanduslike tegevuste (seni) vähene integreeritus loodud linnakeskustega (materiaalne ruum). Toetatud tööstusalasid (ka varem looduid) ei ole kuigi palju kasutusse võetud. Turismi suunal on vajadus komplekssemate projektide järele, mis sisaldaks ka turundust ja arvestaks ka tegevuste laiema mõjuga. Meetme tegevuse 5.4.4 kitsaskohaks peeti kohati valitud projektide kvaliteeti ja lühivaatelisust: näiteks eelistati ühistranspordisüsteemide kaasajastamise asemel lihtsalt kavandatavaid kergliiklusteid, mille mõju liikuvusele ja ettevõtluse arengule on marginaalne.

Projektide menetlemist hindavad toetusi saanud üldjuhul positiivselt ning olulisi muudatusi ei soovita. Eelkõige soovitatakse 5.4.3 ja 5.4.4 meetme tegevuste hangete korralduse parandamist ja tõhusamat ning sisulisemat nõustamist. Meetme tegevuse 5.4.3 toetuse saajatest on menetlemise protsessiga väga rahul 14% küsitlusele vastajatest. Taotluste menetlemise protsessiga teatavat rahulolematust väljendas 1/5 vastajatest. Taotluse menetlemisega olid 5.4.4 toetuse saajatest väga rahul 20% ning pigem rahul 80%.

Projektidele määratavat ajaraamistikku hindavad enamik 5.4 meetme toetuse saajaid pigem sobivaks, va. kompetentsikeskused, mille ette nähtud ajaraamistik on pigem liiga lühike. Tegevuse 5.4.3 toetuse kasutusaeg oli sobiv eesmärkide saavutamiseks 60% vastajate hinnangul. Ligikaudu 37% arvasid, et aeg oleks võinud olla pikem, kuna suured ehitusprojektid ei valmi nii kiiresti. Meetme 5.4.4 toetuse saajatest hindas 89% aega piisavaks.

Aruandlussüsteemi hinnatakse kasutajate poolt valdavalt loogiliseks ning suhteliselt lihtsasti mõistetavaks. Üldjuhul ollakse väga rahul ka uue elektroonilise aruandlussüsteemiga.

Kompetentsikeskuste meetme tegevuses on seisuga 31.12.2018 toetatud kuut koostööprojekti ettevõtjatega. Kõik esitatud projektid on saanud rahastatud. PATEE tugiprogrammide meetme (5.4.2) tegevus on avatud kõikidele taotlejatele ning konkurents vahenditele puudub. Tegevuse 5.4.3 all on

rahastatud 108 projekti ja rahastamata jäetud 48 projekti ning tegevuses 5.4.4 on rahastatud 23 projekti ja rahastamata on jäetud 12 projekti.

Rakendusüksus hindab taotluste kvaliteeti suhteliselt heaks ja piirkonniti suhteliselt ühtlaseks. Probleemiks on kohati PKT infrastruktuuriprojektide teostamine, sh ehitushanked.

Taotlemise takistused on selgemini esile toodud infrastruktuuri investeeringute tegevuste juures. Tegevuse 5.4.3 toetust saanute hinnangul on peamisteks takistusteks omafinantseeringu puudumine (56%), liigne bürokraatia (51%), investeeringuobjektide puudumine (26%), ideede puudumine (18%), liiga madal maksimaalse toetussumma määr (13%) ja vähene teadlikkus PKT toetustest (13%). Tegevuse 5.4.4 toetust saanute hinnangul on peamisteks takistusteks sobivate investeeringuobjektide puudumine (40%), omafinantseeringu puudumine (30%), liigne bürokraatia (30%), vähene teadlikkus PKT toetustest (20%) ning liiga madal maksimaalse toetussumma määr (10%). Infrastruktuuri investeeringute puhul toetuse taotlemiseks vajalikku omafinantseeringu määra hindasid kõrgeks 8% toetuse saajad. 75% hindas omafinantseeringu määra sobivaks.

Kompetentsikeskuste teenustest kasusaajate hinnangul on piirkondliku ettevõtluskeskkonna arendamisel ning Eesti regionaalse SKP lõhe vähendamisel olulised projektipõhised toetused, investeeringud infrastruktuuri ja seadmetesse, koolitused ning nõustamisteenuste arendamine ettevõtetele piirkondades. Tegevuse 5.4.3 toetust saanute hinnangul on tõhusaimad riikliku sekkumise viisid investeeringud infrastruktuuri ja seadmetesse (80%), projektipõhised toetused (54%), (enamik SA-sid), nõustamisteenuste arendamine ettevõtetele piirkondades (36%), koolitused (34%) ning püsitoetused (28%). Tegevuse 5.4.4 toetust saanute hinnangul on tõhusaimad riikliku sekkumise viisid investeeringud infrastruktuuri ja seadmetesse (70%), püsitoetused (40%), projektipõhised toetused (40%), nõustamisteenuste arendamine ettevõtetele piirkondades (40%) ning koolitused (20%).

TULEVIKUVAADE

Analüüsi tulemuste põhjal ja arvestades ka 2020. aasta kevadel alanud majanduskriisi on regionaalse ettevõtluse arengul mitmeid olulisi takistusi.

1. Suurettevõtted koondavad, kuna vähenenud on põlevkivienergia tootmine ning problemaatiline on põlevkiviõli töötlemine ja realiseerimine, tootmise on seisma pannud Kunda tsemenditehas ja sarnane oht ähvardab Nordkalki. Lisaks globaalsele kriisile on probleemiks odav import Venemaalt ja Valgevenest, mis võtab üle kohaliku (Balti) turu, kasvavad süsinikumaksud ning Eesti senine jäik poliitika väärtuspakkumiste ning erandite tegemise suhtes. Kui suuremahuline kohaliku tooret töötlev tööstus läheb tehas-haaval kinni, tähendab see ekspordi vähenemist, maksebilansi halvenemist ja töötuse kasvu toomeregioonides, millest osades tuleb kriisi süvenemisel arvestada separatistlike meeleolude kasvuga.
2. Ettevõtted väljaspool Tallinna ja Tartu linnaregioone ei saa laenu, kuna ei suuda pakkuda kinnisvaratagatist. Regioonidesse on viimastel aastatel tehtud ainult üksikuid suurinvesteeringuid, mistõttu lisandväärtuse ja tööhõive kasv on aeglane, toore (vili, kala, puit, kivi, turvas) viiakse olulisel määral töötlemata kujul välja.
3. Oluline takistus piirkondliku ettevõtluskeskkonna arendamisel ja regionaalse SKP lõhe vähendamisel 2020+ perioodil on vastava(te) strateegia(te) puudumine riiklikul ja nõrkus regionaalsel tasandil. 2019. aasta seisuga ei adresseeri valdav osa maakondlikke strateegiaid ja tegevuskavasid ettevõtluse arendamist. KOV-i tasandi panus ettevõtluse arendusse on piiratud.

4. Eriti just TA&I toetused ei ole jõudnud Harju- ja Tartumaalt väljapoole. Samas on regioonides innovatsioonivajadus restruktureerimise tõttu eriti suur. Põhjuseks on puudulik võimekus väiksemates piirkondades ja vähene kontakt TA&I teenuse pakkujatega (ülikoolid, firmad). ADAPTER ja väikese bürokraatiaga innovatsiooniosak on küll olemas, aga kohalikud ettevõtjad (sh eriti venekeelsed Ida-Virumaa ettevõtjad) ei tea nendest.
5. TAIE teenuste kvaliteet sõltub piirkonniti olulisel määral konkreetsetest inimestest. Maakondlike arenduskeskuste võrgustik küll toimib, kuid see, mil määral KOV-id soovivad arendustööd rahastada, ei ole selge, mistõttu arendustöö tase on kohati väga ebaühtlane. Kohalike arendusinstituutide võimekus ei ole tervikuna eriti just tegutsevatele ettevõtjate jaoks piisav. Pärast haldusreformi ei ole enamuses maakondades enam hästitoimivaid KOV-ide arendustegevust koordineerivaid struktuure.

Soovitused regionaalse ettevõtluse arendamiseks lähitulevikus, sealjuures arvestades koroonakriisi võimalikke majandusmõjusid, on järgmised.

KOHESED

1. Rakendada suurte ettevõtete tervisehinnangu diagnostikat, milleks kasutada EAS-is suurkliendihaldureid ning MAKide spetsialiste ja teadmust. Suurtööandjaid (rahvusvahelisi kontserne) hinnata juhtumipõhiselt juba enne, kui neil tekivad raskused või kui nad teevad oma strateegiates muutusi, võimalike soodustuste suhtes ettevõtetega läbi rääkida.
2. Kaaluda EAS-il suurregioonides spetsialiseeritud tiimide loomist Tartus (Lõuna-Eesti), Pärnus (Lääne-Eesti) ja Jõhvis (Virumaa) lisaks regionaalsetele investorteenindajatele, et koostada regionaalseid investeerimisplaane (nt Ida-Viru meede) ja kaasata samas vahetult maakondlikke arenduskeskusi, kohalikke omavalitsusi ja potentsiaalseid partnerettevõtteid (allhankijad, toorme ja teenuste pakkujad) tegevusse.
3. Suurendada oluliselt (bio)ressurssidele ja maavaradele lisandväärtust andvaid tööstusinvesteringuid. ÜKP fondide rakenduskava, konkurentsivõime kava „Eesti 2020“, Eesti regionaalarengu strateegia 2014–2020 ja ettevõtluse kasvustrateegia 2020 eesmärkide täitmiseks kaaluda kontsessioonide, maksusoodustuste ja väärtuspakkumiste rakendamist olulist lisahõivet loovate või ressursse väärindavatele ettevõtetele, kompleksseid tööstusarendusi (nagu Ida-Virumaa Tööstusalade Arendus) võiks rakendada üle Eesti.
4. Suurendada ettevõtetele finantsinstrumentide kättesaadavust, kuna ääremaal on tagatise puudumise tõttu suurim nappus kapitalist.
5. Lahendada jooksvalt laieneda soovivate (uut hõivet loovate) ettevõtete kitsaskohad infrastruktuuri osas nagu teed ja elektriliitumised või muud võrgud. Samuti rajada või rekonstrueerida teed-tänavad, mis on olulised ettevõtluse arendamisel.
6. Tugevdada omavalitsuste strateegilist arengunõustamist, korrastada kogu (regionaalse) strateegilise arenguplaneerimise süsteem (praegu on see kohati formaalsus, mida ei järgita).

2020+ PERIOOD

1. PKT meetmed keskendada põhiliste majandussektorite restruktureerimisele: teadmusmahukuse kasvule ja tehnoloogiavahetusele. Panna fookus regioonides ettevõtluse teadmusmahukuse kasvule, tööstus 4.0 lahenduste rakendamisele ja (nutikale) spetsialiseerumisele. See eeldaks ülikoolide märksa tõsisemat suunamist vastavate regionaalsete ressursside rakendamise kaasaitamisele.
2. Lähtuda laiema regiooni juba olemasolevast spetsialiseerumisest ja pädevusest ning korraldada piirkondlik ja sektoripõhine tööjaotus nagu see maakondlike arenduskeskuste juures juba mõningal määral on. Tugevdada (tava)innovatsiooni- ja uue tehnoloogia

siirdevõimekust regionaalse nutika spetsialiseerumise võtmes: näiteks plastitööstus Hiiumaal, väikelaevaehitus Saaremaal, meretuulepargid, kala- ja molluskikasvatused ning muud rannikuressursid Lääne-Eestis, rahvakultuuriteenused Viljandimaal, puitmajad ja mööbel Lõuna-Eestis, IT ja tarkvara Tartus, põllumajandus ja bioenergeetika Kesk- ja Lõuna-Eestis, akumetallid, peenpõlevkivikeemia, fosforiit ning savi ja lubimineraalid Virumaal.

3. Paremini töötavad pikemaajalised pidevalt jälgitavad skeemid nagu nt kompetentsikeskused (KK) ja maakondlikud arenduskeskused (MAK). Ettemääratud tegevuskava järgimise asemel keskenduda enam inimkapitali ja tulemuslikkuse kasvatamisele (uued tegevused ja teenused, võrgustumine, partnerlus). Aidata kaasa MAK-idest, kutsekoolidest, ülikoolide kolledžitest ja KK-st võrgustikupõhise innovatsioonisüsteemi kujunemisele, mis koolitaks töötajaid ja korraldaks tehnoosiiret. Kirjeldada ära minimaalne teenuste standard, mis on peab olema tagatud regioonis ja maakonnas.
4. Koostöös maakondlike arenduskeskuste, regionaalsete kompetentsikeskuste, aga ka regionaalsete kolledžite ja kutsehariduskeskustega luua kontaktpunktid (nn teadmusmajad), s.o maakonna kohta vähemalt 2–3 inimest, kel on TA&I meetmete kohta täisinfo (vajalik tagada koolitus ja võrgustumine ülikoolide ja ettevõtetega). Ilmselt ei ole mõistlik luua kõikjale täisametikohti, see oleks tegevuskonsultantide lisaülesanne ja -missioon. Kontaktpunkti ülesannet ja selle töö tulemuslikkust mõõdetaks loodud kontaktide ja käivitunud projektide arvuga. Kontaktpunkt peab olema proaktiivne.
5. Toetada ettevõtlusõppe tegevusi integreeritult innovatsioonisüsteemiga, valmistamaks ette uue generatsiooni kohalikke (väike)ettevõtjaid (mh tähtsustades naiste ettevõtlusaktiivsuse suurendamist). Töötajate koolitusi korraldada lähtuvalt ettevõtete vajadusest, samas on vaja ka ettevõtjaid endid koolitada ja võrgustada. Kaaluda võiks klastrimeetme laadi regionaalse spetsialiseerumise ühistevgevuste laiendamist.
6. Linnakeskuste meede on oluline kohaliku identiteedi ja suhtluskeskkonna tugevdamiseks. Toetustega luuakse küll eeldused keskuse juures olevate hoonete kasutamiseks, aga napib stardikapitali ja keskusmiljööd kujundavaid pikaajalisi tegevuskavasid.
7. Infrastruktuuri meetmete puhul tuleks fookus panna põhiliinide reisiraudtee kiiruse kasvatamiseks (tunnirong Tartust ja Jõhvist Ülemistele).
8. Eraldada regionaalsete strateegiliste ettevõtluseesmärkide saavutamiseks vahendid vaid omavalitsuste regionaalse koostöö raames. Rakendada varasemalt toimunud 50/50 põhimõtet, et võimaldada MAK-del teha *ad hoc* arendustööd (s.o ilma eraldi taotlemata).

6. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
Teemade ja tegevuste ülesed soovitus						
1.	Lõpparuande lisa ptk 2	Toetust saanud ja toetatud tegevustes osalenud organisatsioonidelt tagasiside küsimisel on ilmnenud, et puuduvad tegevustes osalenute kontaktid, teemaga kursis olev inimene on organisatsioonist lahkunud, ei mäleta enam konkreetset tegevust ega oska seetõttu selle kohta tagasisidet anda.	Tegevuste tulemuslikkuse hindamiseks vajalikud andmed pole täielikult kättesaadavad. Ühelt poolt teeb see keerulisemaks väliste hindamiste läbiviimise, aga veel olulisem on, et nii puudub RA-del ja RÜ-del n-ö reaajas ülevaade rakendatavate tegevuste toimivusest.	Muuta süsteemseks toetatud tegevustes osalenud ettevõtetelt (kasusaajad) tagasiside kogumine. Süsteem peab arvestama erinevate tegevuste spetsiifikat ¹¹ , kuid oluline on tagada, et andmed kogutakse ühtse metoodika alusel ja koondatakse ühte andmebaasi. ¹²	RA-d ja RÜ-d	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).
2.	Lõpparuande lisa ptk 2	Meetmetest toetusi ja kasu saanud ettevõtete ja organisatsioonide kohta on mitmeid	Kuna andmebaase on mitu ja need on erineval moel üles ehitatud, siis on andmetest ülevaate saamine raskendatud,	<ul style="list-style-type: none"> Kui jääda erinevate andmebaaside juurde, siis identifitseerida toetuse ja kasusaajad erinevates 	RA-d ja RÜ-d	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).

¹¹ Näiteks tagasiside kogumise aeg ja põhjalikkus on eri tüüpi tegevuste puhul erinev, näiteks lühikeste koolituste puhul lühidalt ja vahetult pärast koolitust, messikülastuste ja suuremate TA projektide puhul mõni aeg hiljem, kui juba võiksid olla ilmnenud (esmased) mõjud ettevõtte majandustulemustele.

¹² Sama soovitus on tehtud ka tõhustamiskavas (Tõhustamiskava raport: ettevõtlus, innovatsioon. 2017/2018. Veebis kättesaadav: <https://www.mkm.ee/sites/default/files/tohustamiskava.pdf>), ettepanek 1.3 (Ettevõtluse ja innovatsiooni valdkonnas tulemusjuhtimissüsteemi ulatuslikum rakendamine ja aruandluse automatiseerimine).

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
		erineva detailsuse astme ja loogikaga andmebaase. ¹³	andmete ühendamine on aeganõudev ja keerulisem on kontrollida andmete allikaid ja õigsust.	andmestikes üheselt (nt registrikoodi abil) ja lähtuda erinevate tunnuste puhul olemasolevatest (nt Statistikaameti) klassifikaatoritest. <ul style="list-style-type: none"> • Kokku leppida ühtses andmete kogumise metoodikas, definitsioonides ja läbivalt kasutatavates tunnuste nimedes. • Tunnuste loomisel eelistada täisarvulisi koode tekstiliste näitajate asemel. • Andmete koondamisel rakendada veakontrolle, et võimalikult varakult tuvastada andmete sisestusvigu. • Märkida läbivalt andmekirjete juurde nende sisestaja ja sisestamise aeg. 		
3.	Lõpparuande lisa ptk 2	Välistel hindajatel ei ole ligipääsu toetust saanud ettevõtete taotlustele ja aruannetele.	Tegevuste tulemuslikkuse hindamiseks vajalikud andmed pole täielikult kättesaadavad, mis muudab hindamises intervjuudeks valmistumise keeruliseks, ei võimalda võrrelda intervjuudest saadud infot	Teha hindajale kättesaadavaks kõik hinnatavat tegevust puudutavad taotlused ja aruanded.	RA-d ja RÜ-d	Järgmise programmiperioodi algus.

¹³ Samale teemale on tähepelanu pööratud ka töhustamiskavas (Töhustamiskava raport: ettevõtlus, innovatsioon. 2017/2018. Veebis kättesaadav: <https://www.mkm.ee/sites/default/files/tohustamiskava.pdf>), ettepanek 1.3 (Ettevõtluse ja innovatsiooni valdkonnas tulemusjuhtimissüsteemi ulatuslikum rakendamine ja aruandluse automatiseerimine).

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
			aruannetes esitatuga, ei võimalda saada tervikpilti hinnatavast tegevusest.			
4.	Lõpparuande lisa ptk 2	Palju aega on võtnud see, et välja selgitada, mis andmetele ja kuidas on võimalik ligipääs saada.	Hindamise piiratud ajaraamistikus on osade tegevuste puhul teatud hindamisküsimustele vastamine viibinud või olnud raskendatud andmetele ligipääsu probleemide tõttu.	Hindamise hankimise ettevalmistamise faasis koondada ülevaade, mis andmed on olemas ja välistele hindajatele kättesaadavad.	RA-d ja RÜ-d	Järgmise programmiperioodi algus.
5.	Lõpparuande lisa ptk 5.6, 5.10, 5.11, 5.12	Tulenevalt toetusmeetmete ja toetuse andjate ning informatsiooniallikate paljususest on ettevõtjate jaoks väljakutseks leida toetusmaastikul ettevõtte vajadustele ning äritegevusele kõige sobivam toetus või instrument.	Toetusmeetmeid on vaja paremini süstematiseerida, hõlmates näiteks toetusmeetmete kasutajatekonda, mis näitaks ära ettevõtte arengufaasile vastavad toetused või milline on toetuste väärtusahelapõhine loogika.	Tagada toetust taotlevate ettevõtjate eelnõustamine erinevate toetusseemide sobilikkuse osas, mis eeldab ühe keske infovärava või n-ö kontaktakna loomist pädevate konsultantidega ning rakendusüksuste vahel toimivat infovahetust (nt ettevõtete päringute ja kontaktide osas). ¹⁴	RÜ-d	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).
6.	Lõpparuande lisa ptk 5.3, 5.10, 5.11, 6 ja 7	Ettevõtjad tähtsustavad võimalusi, mille abil leida partnereid Eestis ja välismaal.	Võrgustiku loomise ja arendamise jaoks mõeldud tegevused aitavad kaasa ettevõtete edukusele.	Jätkata võrgustiku loomise ja partnerite leidmise soodustamise tegevustega.	RA-d ja RÜ-d	Järgmise programmiperioodi algus.
7.	Lõpparuande lisa (läbiv)	Suur osa toetustest lähevad suurematesse keskustesse: Tallinnasse	Toetused tugevdavad veelgi suuremate keskuste suhtelist konkurentsivõimet võrreldes väiksemate kohtadega, mis	<ul style="list-style-type: none"> Parandada finantsinstrumentide kättesaadavust (sh sildfinantseerimise 	RA-d ja RÜ-d	Järgmise programmiperioodi algus.

¹⁴ Sama soovitus on tehtud ka tõhustamiskavas (Tõhustamiskava raport: ettevõtetus, innovatsioon. 2017/2018. Veebis kättesaadav: <https://www.mkm.ee/sites/default/files/tohustamiskava.pdf>), ettepanek 2.1 (Korrastada ettevõtlust ja innovatsiooni edendavate asutuste ülesanded –riigi tugisüsteem peab olema kliendikeskn).

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
		(laiemalt Harjumaale) ja ka Tartusse.	ühtlasi võimendab ääremaastumist.	võimalused) ääremaadel tegutsevatele ettevõtetele ja ettevõtluse tugiorganisatsioonidele. <ul style="list-style-type: none"> Tähtsustada töökohtade loomise ja/või hoidmise kriteeriumi toetuste andmisel väljaspool suuremaid keskusi, sh seada eesmärgiks naiste ja meeste tööhõive määra ühtlustamine ja soolise palgalõhe vähendamine. 		
8.	Lõpparuande lisa ptk 8.5	Esineb palju vigu hankeprotseduurides, on oht tagasinõueteks.	Riigihanke seadusandlus ja regulatsioonid on üha keerulisemad.	Lihtsustada hankeprotseduure, kaaluda hangete korraldamist või standardiseerimist RTK poolt.	RM	Järgmise programmiperioodi algus.
9.	Lõpparuande lisa ptk 8	Ambitsioonikaid ja uuenduslikke arendusideid on vähe.	Suured menetluskulud ja kartus tagasimaksete ees tingib heade ja ambitsioonikate arendusideede kõrvale jäämine.	<ul style="list-style-type: none"> Lihtsustada meetmete reeglistikke. Lihtsustada riigihangete seaduses hankeprotseduure. 	RM	Järgmise programmiperioodi algus.
10.	Lõpparuande lisa ptk 8	EL-i meetmed on Eesti siseseid regionaalseid erinevusi pigem suurendanud.	Tootmise laiendamiseks ja restruktureerimiseks on liiga vähe ressursse.	Suunata enam TA&I ja tootmisinvesteeringuid kahanevatesse maakondadesse.	MKM, MEM	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).
Tööturg						
11.	Lõpparuande lisa ptk 3.1, 3.2	Toetustest on vähem osa saanud keskustest kaugemal olevad piirkonnad.	Rohkem tuleks pöörata tähelepanu keskustest kaugemal asuvatele piirkondadele, sest seal on töökohtade loomise toetamine veel olulisem kui suuremates keskustes.	Tähtsustada töökohtade loomise ja/või hoidmise kriteeriumi toetuste andmisel väljaspool suuremaid keskusi, sh seada eesmärgiks naiste ja meeste tööhõive määra ühtlustamine ja soolise palgalõhe vähendamine.	RA-d ja RÜ-d	Järgmise programmiperioodi algus.

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
12.	Lõpparuande lisa ptk 3.1, 3.2	Toetustel on tugev positiivne mõju ettevõtete tööhõivele	Toetused on aidanud tuua tööturule neid, kellel on muidu oht tööturult kõrvale jääda.	Jätkata toetuste ja teenuste pakkumist tegevuste 3.1.1 ja 3.2.1 alt.	SoM, RA-d, RÜ-d	Järgmise programmiperioodi algus.
Ettevõtlus ja TA						
13.	Lõpparuande lisa ptk 5.12	Mõnede praeguste toetuste fookus on liiga üldine ega arvesta sektorite, regioonide ja/või kasvualdkondade eripäradega. Toetusmeetmed ja nende rakendamine on killustatud, mis on probleemiks, kuna osaliselt on toetusteks ette nähtud vahendid alakasutatud, osaliselt on tegevused lõppenud vahendite ammendumisel, aga mitte lähtudes nõudlusest ja mõjust.	Toetusmeetmete tingimustes oleks vaja rohkem paindlikkust. Toetuste disainis on vaja enam määratleda toetust vajavate ja samas Eesti majanduse jaoks prioriteetsed sihtgrupid ning kaardistada nende olukord ja arenguvajadused. See hõlmab ka sektoripõhiste või nutika spetsialiseerumise kasvualdkondade arenguprogrammide väljatöötamist.	<ul style="list-style-type: none"> Liikuda väiksema hulga, kuid ettevõtte elukaare loogikat järgivate ja erinevaid arengutee etappe katvate komplekssemate toetusmeetmete suunas, kus on soovitud meetme toimimise muutmiseks vastavalt vajadusele. Näiteks TA tegevuse osas tähendab komplekslähenedamine tänaste erinevate toetuskeemide koondamist kesksesse meetmesse võimalusega toetada erinevaid tegevusi seonduvalt TA-ga (nt koostöö, mobiilsus, võimekuste arendamine jpm). Uutele või muudetud toetusmeetmetele tuleks sõnastada ja seada väljundindikaatorid, mis võimaldavad paindlikkust tegevuste osas. 	MKM, HTM kui ka teised ministeeriumid, mis kujundavad TA-le ja ettevõtlusele mõeldud toetusmeetmeid	Järgmise programmiperioodi algus.
14.	Lõpparuande lisa ptk 5.1, 5.2, 5.3	TA asutustele on disainitud erinevaid toetusmeetmeid erinevate reeglite ja	Tegevuste killustatus ei võimalda tegevuslikku ega eelarvelist reageerimist vastavalt muutunud oludele.	<ul style="list-style-type: none"> Vähendada tegevuste killustatust ning sidustada paremini erinevad toetatavad tegevused (nt 	HTM	Järgmise programmiperioodi algus.

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
		nõuetega, mis on viinud tegevuste killustatuseni (nt 4.1.2 teaduse infrastruktuuri soetamiseks, ent 4.1.1 võimekuste ning teenuste arendamiseks).		<p>infrastruktuuri projektid ja teaduse tippkeskused) taristu ja (tugi)teenuste tervikarendamiseks TA asutustes, sh läbi keskse koordineerimise TA asutuste tasandil, mis võimaldab TA asutuste, avaliku sektori kui ka ettevõtlusmaastiku nõudluse ja sihtrühmade kaardistamist ning tervikliku väärtuspakkumise osutamist.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Luua kompleksne asutusepõhiselt eraldatav (TA asutuste vahel koostöölisi tegevusi nagu ADAPTER jms välistav) ASTRA-laadne toetusmeede arenguhüppe tegemiseks fikseeritud toetuse ja mõõdikutega, kuhu oleks sisse viidud kõik TA asutustele suunatud toetused paari laiema toetatava tegevuse määratlemisega, kuid suurema paindlikkusega eelarvestamises, sisulistes tegevustes ja toetatavates tegevussuundades, et need ei oleks aastateks ette määratud. 		

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
15.	Lõpparuande lisa ptk 5.1, 5.2, 5.6, 5.7, 5.10, 5.11	Ettevõtjate strateegiline TA alane planeerimine ja juhtimine (sh TA projektide koostamine) on vähene, pole piisavalt inimressurssi ja ettevõtete juhtide TA-alased ambitsioonid ja teadlikkus koostöövõimalustest on madal, mistõttu ettevõtted ei ole alati pöörduma TA asutuste poole.	Teadustulemusi kasutatakse ettevõtluses vähe ja koostöö ettevõtete ja TA asutuste (sh TAK-ide) vahel on vähene. Ettevõtete madala TA võimekuse tõttu on tulevikuvaates väljakutseks ka EL-i toetatud projektides osalemine ja juhtimine. Enam vajab realiseerimist innovatsiooni toetav koostööpotentsiaal EL-i programmide suunal ning TA asutustes tehtava teaduse sidustamine ettevõtlusega, sh teaduse kommertsialiseerimine.	Disainida toetusmeede, mis on mõeldud ettevõtete innovatsioonivõimekuse, TA-alase teadlikkuse ja strateegilise juhtimiskvaliteedi tõstmisele – tehnoloogiasse, TA ning oma toodete arendamine, globaalsesse väärtusahelatesse sisenemine, intellektuaalomandi strateegiad, investeeringute planeerimine tehnoloogiasse, sisenemine rahvusvahelistesse TA projektidesse, sh Horisont, CERN-i jt EL-i programmidest rahastuse taotlemine kui ka juhtpartnerina TA projektide elluviimine.	HTM, MKM	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).
16.	Lõpparuande lisa ptk 5.3, 5.6, 5.10, 5.11	Puuduvad kitsamalt TA tegevusele suunatud toetused, mis kataks kogu tehnoloogia valmidusastme spektrit ning ennekõike nn „surmaoru“ ehk prototüübi järgset edasiarendus-, skaleerimis- ja tootmisfaasi kas meetme 4.2.3 (NS rakendusuringud) või meetme 4.1.4 (teaduse tippkeskused) pinnalt.	Tippkeskustes ja NS rakendusuringute pinnalt loodud teadmise baasilt prototüübi skaleerimiseks vajaliku finantseerimise puudumine arendusgrandi või kontseptsiooni tõendamise (<i>proof of concept</i>) toetuse näol pärsib loodud teadmise rakendamist tööstustes. Seega on vajadus taolise ettevõtetele suunatud TA toetuse järele, kuna erainvestori jaoks on riskid (veel) liiga kõrged.	Kujundada TA toetusmeede, mida ettevõtete teadus- ja arendustiimid saaksid taotleda ettevõttes arendusprojektide tegemiseks, kuid mis ei sunniks ilmtingimata etteantud raamides koostööle TA asutustega. Lisaks seada madalam omafinantseerimise määr kõrge riskiga tegevustele ettevõtja arenguprogrammis.	MKM, HTM	Järgmise programmiperioodi algus (ettevõtja arenguprogrammi osas 2021).

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
17.	Lõpparuande lisa ptk 5.1	Kõige otsesemaks sõlmitud ettevõtluslepingute indikaatori täitmise panustavaks ASTRA programmist toetatavaks tegevuseks on ADAPTER-i veebiplatvorm, mille kaudu on ettevõtetel saanud pöörduda TA asutuste poole küsimusega, mida muidu poleks tehtud, ja mille tulemusena on sõlmitud koostöölepinguid.	ADAPTER-i platvormil on olnud positiivne mõju TA asutuste ja ettevõtete koostöö edendamisele ning teadlaste ja ettevõtete kokku viimisele. Platvorm vajab edasiarendamist, mis on finantsiliselt TA asutustele koormav. Samas on ADAPTER-il potentsiaali terviklikuma lähenemise ja sünergia tekitamiseks.	ADAPTER-i platvormi arendada edasi näost näkku nõustamiste ning välisettevõtete suunas, nt riigil oleks võimalik integreerida ADAPTERit teiste riiklike algatustega, nagu regionaalne koostöö ja arendustegevused või väärtuspakkumine välisinvestoritele äridiplomaatiliste kanalite kaudu. Samuti on ADAPTER-i puhul arenduskohaks kodulehe kasutajamugavuse parendamine ning otsingumootori täiustamine tööstuse vaates enimkasutatavate võtmesõnade osas.	HTM (koostöös teiste ministriumidega)	Järgmise programmi perioodi algus.
18.	Lõpparuande lisa ptk 5.2	Tehnoloogilistest iseärasustest lähtuvalt on üheks koostööd ja teaduse infrastruktuuri ühiskasutust pärssivaks teguriks seadmete suhteliselt kiire vananemine.	Probleemiks on infrastruktuuri toetuse kitsas piiritletus toetusmeetmes, mis vähendab positiivse mõju avaldumist ettevõtlusele, kuna ei piisa vaid infrastruktuuri soetamise või kaasajastamise toetamisest, vaid seadmete käiguhoidmiseks on tarvis ka pidevat kalibreerimist, akrediteeringuid ning sertifikaate, mille kulude katteks vahendeid ei ole.	Meetme tegevuse 4.1.2 raames on vajalik katta ka kulud, mis on seotud taristu elementide kalibreerimise, akrediteerimise ning sertifitseerimisega. Teaduse infrastruktuuri toetuskeemis tagada paindlikkus projekti perioodi jooksul otsuste tegemiseks, mis puudutab näiteks nii tegevuste rahastamist kui ka projektide elukaart.	HTM	Järgmise programmi perioodi algus.
19.	Lõpparuande lisa ptk 5.1, 5.2, 5.4, 5.6, 5.7, 5.11	Väljakutseks on teaduse ja ettevõtluse ühisosa leidmine: ettevõtjate ja	Rohkem on vaja TA asutuste ja ettevõtjate ootuste ja nägemuste ühitamist, mis eeldab n-ö silla	Jätkata erialaliitide arendusnõunike toetusmeetmega (RITA)	HTM	Järgmise programmi perioodi algus.

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
		teadlaste ootused ning nägemus koostööprojektist nii ajalises mõtmes kui ka väljatöötatava lahenduse osas erinevad. Teadussüsteem ei vii ettevõtjat ja teadlast sisulisel tasandil kokku ehk puudu on lüli, mis ühendaks akadeemia ja ettevõtluse.	ehitamist teaduse ja ettevõtluse vahel vastavate institutsioonide või ametikohtade loomise kaudu.	programmi raames). Tulevikus kasvaks arendusnõunike tähtsus veelgi, kui riiklike strateegiate ja arengukavade koostamisel võetakse suund sektoripõhisele ja -ülelele vaatele ning soovitakse edasi arendada TA asutuste ja ettevõtete vahelist koostööd.		
20.	Lõpparuande lisa ptk 5.5	Ettevõtlusdoktorantuuri formaat ei ole laiemas instrumentide koosluses õnnestunud, sest puudub selge nõudlus täiendava ja lisapiirangutega toetusmeetme järele. Samuti on meetme tegevuse disain liialt pakkumiskeskne ega adresseeri ettevõttepoolset nõudlust ja TA kulude katmise küsimust.	Ettevõtlusdoktorantuuri koht tuleks luua konkreetse ettevõtte vajadustest lähtudes ning formaadis tuleks võimaldada toetuse eraldamist nii ettevõtluspoolsele juhendajale kui ka TA asutusele teadustöö läbiviimiseks. Ka on vajadus piirangute leevendamise järele, mis soosiks koostöö täiendavat edendamist.	Luu terviklik grant, mis hõlmaks toetust ülikoolile, doktorandile ja ettevõttele, kuna taoline grandisüsteem tagab terviklikuna nii ettevõtte (või muu partneri), ülikooli kui ka doktorandi vajadused. Lisaks tuleb võimaldada laiema ringi organisatsioonide, sh haiglate, kliinikute, tehnoloogia arenduskeskuste jpt osalemist ettevõtlusdoktorantuuri formaadis.	HTM	Järgmise programmiperioodi algus.
21.	Lõpparuande lisa ptk 5.7	Klastrite toetusmeetme puhul on senised finantseerimismahud võimaldanud ühist turundamist ja messidel osalemist, ent ühistegevuseks TA osas	Meetme tegevuse TAT-i piirangute, eelarve mahu ning pandlikkuse puudumise tõttu on klastritel ja TAK-idel jäänud või jääb tulevikus osa tegevusi teostamata, millest ettevõtted saaks kasu, nt seonduvalt	Arendada edasi klastrite toetusmeetmet, mis pakuks toetust erinevatele ühistegevuslikele (ettevõtete ülestele ja vahelistele) arendusprojektidele kui ka erinevaid toetusi (nt	MKM	Järgmise programmiperioodi algus.

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
		vahenditest ei piisa. Ka on projektide kulutusi rangelt järgitud, et need oleksid seotud määruses kindlaks määratud tegevustega, mis on viinud paindlikkuse puudumise tõttu vahendite alakasutuseni.	innovatsiooni temaatika ja tegevustega, kus risk innovatsiooniprojekti ebaõnnestumiseks ning toetuse tagasimakseks on suur.	seonduvalt õppepraktikaga, tööstusdoktorantidega, ühise TA-ga jpm) vastavalt sektorite eripäradele ja ambitsioonidele, sh tagades suurema paindlikkuse tehtavate kulutuste abikõlblikkusele.		
22.	Lõpparuande lisa ptk 5.11	Teadusarenduse tegevuse osaku tingimused vajavad enam paindlikkust: ettevõtete vajadustele ei vasta aktsepteeritud TA partnerite kriteeriumid ning kolme hinnapakumise nõue. Samuti on toetussummad madalad, võrreldes toetuse eesmärkidega.	Teadusarenduse tegevuse osakute puhul toetab analüüs rakendusüksuse teadaolevat seisukohta, et hindamisperioodil kehtinud toetussummad ning tingimused vajavad kohendamist.	Vastavate muudatustega tuleks edasi minna.	MKM	Järgmise programmiperioodi algus.
Ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime suurendamine						
23.	Lõpparuande lisa ptk 5.1	Esmatasandi nõustamisteenuse osutamine maakondades on aidanud kaasa jätkusuutliku ettevõtluse arengule ning mõjutanud positiivselt nõustatud ettevõtete tööhõivet ja tööjõu tootlikkust.	Maakondlike nõustamiskeskuste võrgustik on välja arendatud ja toimib.	Jätkata esmatasandi nõustamisteenuse osutamist teenuse kasutajate (ettevõtlusega alustamist kaaluvad inimesed, alustavad ja tegutsevad ettevõtjad, välisinvestorid) elu- ja asukoha lähedal.	RTK, MAK-id	Järgmise programmiperioodi algus.

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
		Maakondlikes arenduskeskustes on kõige parem teadmine piirkondade ettevõtluskeskkonnast.				
24.	Lõpparuande lisa ptk 5.2	Starditoetuse taotlemisprotsess võib toetuse väiksust arvestades kujuneda ebaproportsionaalselt pikaks ja keeruliseks.	Taotlemisprotsessi lihtsus ja arusaadavus mõjutab toetuse taotlejate rahulolu rakendussüsteemiga.	Töötada välja kõigi toetuse taotlemiseks vajalike dokumentide standardvormid.	MKM, RTK, MAK-id	Esimesel võimalusel.
25.	Lõpparuande lisa ptk 5.2	Starditoetust kasutakse eelkõige Harjumaal (sh Tallinnas).	Starditoetus toetab vähesel määral eri piirkondade ja eelkõige maapiirkondade ettevõtluse ja majanduse arengut.	Arvestada starditoetuse nõuete ja tingimuste sätestamisel piirkondlikku ettevõtluskeskkonda ja majanduse olukorda ning selle erisust Harjumaa (sh Tallinn) ja Tartu linnaga.	MKM, RTK, MAK-id	Esimesel võimalusel.
26.	Lõpparuande lisa ptk 5.3	Ettevõtlusteadlikkuse jätkuvaks kasvatamiseks ning ettevõtluse konkurentsivõime suurendamiseks on tarvilik eri valdkondades teadmiste võimaldamine ja nõustamine (sh ettevõtjate korduv toetamine erinevates üksteisega seotud tegevustes).	Ühekordne koolitus (ühes valdkonnas) ja/või nõustamisprogramm ei pruugi ettevõtjale anda piisavat ressursi ettevõtlustegevuse edasiarendamiseks.	Käsitleda ettevõtet terviklikult ning võimalusel sellest lähtudes võimaldada juba plaanipäraseid või planeeritavaid erinevaid teenuseid ja toetusi ning seda vajadusel komplekselt, samaaegselt jälgides ettevõtte tulemuslikkust ja arvestades ettevõtte arengufaase.	EAS	Esimesel võimalusel.
27.	Lõpparuande lisa ptk 5.3	Hindamisperioodil (2014–2018) toimus koolituste ja nõustamisprogrammide	Vaid eesti keeles koolitused vähendavad koolitustele ja nõustamisprogrammidele juurdepääsu suure vene keelt	Võimaldada nõustamisprogramme, koolitusi ja õppematerjale ka	EAS	Esimesel võimalusel.

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
		läbiviimine eesti keeles. EAS-il on juba läbi viidud teenuste vene keeles pakkumise piloteerimine.	rääkiva elanikkonnaga piirkondades.	vene keeles, seda eelkõige Ida-Virumaal ja Harjumaal.		
28.	Lõpparuande lisa ptk 5.6	Riskikapitali pakkumine on Eesti finantsturul alates 2018. a ja selleks on väljakujundatud mitmetasandiline rakendussüsteem.	Arvestades ettevõtjate ettevaatlikku suhtumist riskikapitali kaasamisse ja teenuse pakkumise lühiajalisust, on teenuse kasutamine algusjärgus. Praegu toimub riskikapitali (riikliku osalusega) pakkumine eraturul.	Arvestades majanduse olukorda, võimaldada (soodsamat) riiklikku riskikapitali.	MKM, KredEx	Esimesel võimalusel.
29.	Lõpparuande lisa ptk 8	Ääremaalistes piirkondades kahaneb tööväime ja üldiselt elanikkond alla piirkonna kriitilise taastootmistaseme.	Restruktureerimine viib töökohad ja uusi töökohti väljaspool suuremaid keskusi (Tallinn, Tartu) ei teki, sest ei investeerita.	Seada sisse regionaalsed laenugarantiid ja maksusoodustused uusi töökohti loovatele (mh soolist tööhõive lõhet vähendavatele) ja ressursse väärindavatele ettevõtetele.	MKM	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).
Turism						
30.	Lõpparuande lisa ptk 6	Turismi arendamiseks on oluline panustada Eesti brändi arendamisele ja tutvustamisele.	Üksikute ettevõtete tutvustamine on kasulik ennekõike ettevõtte individuaalses plaanis, kuid üksik ettevõtte (nt hotell, atraktsioon) ei ole „Eesti nägu“. Eesti vajab oma brändi, millele saaksid ettevõtjad ka enda ja oma tegevuste turundamisel toetuda.	Jätkata Eesti brändi arendamisega ning Eestit atraktiivse reisisihtkohana tutvustavate infomaterjalide loomisega. Turismimessidel pöörata tähelepanu Eesti riigi tutvustamisele (konkreetsete ettevõtete kõrval).	MKM, EAS	Järgmise programmiperioodi algus.
31.	Lõpparuande lisa ptk 6	Turismi arendamisel on valdkondlikud eripärad, samas on ettevõtjatel keeruline leida nende vajadustele vastavat tuge ettevõtlus- ja	Ettevõtluse edendamise toetuste ja teenuste arendamisel on ka edaspidi vaja arvestada turismi valdkonna ettevõtete eripäradega.	Turismi arendamist tuleb jätkata, arvestades sektori eripärasid, integreeritult teiste majandusharudega, mis lihtsustaks ettevõtjate jaoks toetussüsteemis	MKM, EAS	Järgmise programmiperioodi algus.

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
		innovatsioonitoetuste paljususe tõttu.		orienteerumist ja võtaks paindlikumalt arvesse ettevõtete vajadusi.		
Loomemajandus						
32.	Lõpparuande lisa ptk 7.3, 7.5	Toetustest on vähem osa saanud keskustest kaugemal olevad piirkonnad.	Ettevõtetel väljaspool tõmbekeskusi on keeruline toetustele konkureerida ja regionaalne ebavõrdsus on suur.	Suurendada tegevuste regionaalset sihistatust, luues kas eraldi tegevussuuna või täiendavad hindamiskriteeriumid, mis sellega arvestaksid.	KuM	Järgmise programmiperioodi algus.
33.	Lõpparuande lisa ptk 7.4	Toetuste jagamine killustatult läbi mitmete taotlusvoorude.	Tugistruktuuride ja tegevuste jätkusuutlikkus on pärsitud, sest tegevusi toetatakse lühikese ajaperioodi jooksul ning projekti lõppedes ei pruugi tegevuste jätkamiseks vahendeid jaguda (sh nii toetusi kui ka omavahendeid).	Pikendada abikõlblikkuse perioodi, toetada tugistruktuuride tegevusi pikema ajaperioodi kestel (anda toetust pikemaks ajaks, et saaks teha pikema perspektiiviga plaane).	KuM	Järgmise programmiperioodi algus.
34.	Lõpparuande lisa ptk 7.6	Tugivõrgustiku arendamine on valdavas osas toimunud projektipõhiselt.	Ainult meetme tegevuse abil ei ole võimalik tagada valdkondlike või piirkondlike arenduskeskuste võrdset arengut, sest vahendid on piiratud ja konkurents suur.	Muuta arenduskeskuste rahastusmudel rohkem tegevuspõhiseks, toetusmeetmed jätagi ainult innovatiivsete arendusprojektide elluviimiseks.	KuM	Järgmise programmiperioodi algus.
35.	Lõpparuande lisa ptk 7.2	Loomemajanduse arendamise meede on suurendanud loomeettevõtete ligipääsu struktuurivahenditest antavatele toetustele, samas sektoriülene koostöö ei ole	Loomeettevõtteid toetav tugivõrgustik on välja arendatud ja toimib. Loomeettevõtete huvi ja kasusaajate ring on suurenenud. Loomeettevõtete kompetentsid on kasvanud.	Jätkata loomemajandusettevõtete toetamist viisil, mis soodustaks rohkem integratsiooni teiste sektoritega.	KuM	Järgmise programmiperioodi algus.

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
		käivitunud ootuspäraselt.				
36.	Lõpparuande lisa ptk 7.3	Tegevussuunad ja sekkumisviisid on mitmekesised.	Toetuste pakett võimaldab enamasti vajadustele vastavat toetust erinevas arengufaasis ja riskivalmidusega loome-ettevõtetele. Toetuste ja teenuste koosmõju võimendab tulemusi.	Arendada edasi toetusmeedet selliselt, et see vastaks veelgi enam ettevõtte vajadusele ja arengufaasile (nt arenguprogrammi põhine lähenemine).	KuM	Järgmise programmiperioodi algus.
Regionaalareng						
37.	Lõpparuande lisa ptk 8.7	Meetmete rakendamise mõju piirkondade konkurentsivõime tõstmisele pole piisavalt tõhus.	Meetme tegevuste sidustus on kohati puudulik.	Oluline on pöörata tähelepanu meetme tegevuste edasisele kujundamisele senisest paremale integreeritusele meetme tegevuste vahel nii erinevate meetmete vahel kui ka 5.4 meetme siseselt (sh meetme tegevuse 5.4.3 tegevussuundade osas). Samuti tuleks tähelepanu pöörata eri ministeeriumite regionaalarengut toetavate meetmete dubleerimise vähendamisele (mõeldud on regionaalarengu meetmeid Eestis üldiselt).	RM	Järgmise programmiperioodi algus.
38.	Lõpparuande lisa ptk 8.2	Tegevuses 5.4.2 ei ole toetustel olnud mõju kasusaanud ettevõtete tööhõive kasvule.	Tegevuste või projektide valik ei vasta selle eesmärgi osas ootustele.	Kujundada (programmides) tegevusi, mis panustaksid tõhusamalt uute ja ressursse suuremal lisandväärtuse tasemel töötlevate ettevõtete loomisele ja laienemisele maakondades.	MAK-id, RM	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
39.	Lõpparuande lisa ptk 8	Väärtusahel on lünklik või ei ole välja arendatud.	Eestist viiakse loodusvarasid osaliselt välja töötlemata või vähetöödeldud kujul, mistõttu lisanduv väärtus ja omanikutulu jääb väheseks.	Arendada välja tegevused, et soodustada väärtuspakkumiste ja kontsessioonidega investeeringuid ressursside töötlemisse.	MKM, MAK-id, Välis-investeeringute keskus	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).
40.	Lõpparuande lisa ptk 8	PKT investeeringute tööhõivet loov mõju on marginaalne.	Piirkondliku konkurentsivõime toetuse investeeringud keskendusid liigselt sotsiaalprojektidele, mille majandust muutev mõju on väike.	Välistada sotsiaalse infrastruktuuri rajamine ja ettevõtluse arenguks väheoluliste objektide rahastamine regionaalarengu toetuste eest.	RM	Järgmise programmiperioodi algus.
41.	Lõpparuande lisa ptk 8	Kompetentsikeskustes (KK) on TA võimekus väheldane, võrgustumine ettevõtetega on mõnedes KK-des napp ning kohati ei suudeta piisavalt edukalt (kõiki) seatud funktsioone täita.	Väljaspool suuremaid keskusi on ettevõtete teadusmahukus madal, ülikoolid ei ole huvitatud KK-de arendamisest. Toetuste väiksus ei võimalda KK-del toimida regionaalsete valdkondlike ettevõtluse- ja arendusmootoritena.	Tugevdada koostööd TA asutustega ja katta regionaalsete kompetentsikeskuste pikaajalisem tegevusplaan rahaliste ja inimressurssidega. Ressursside puudumisel tuleb kaaluda KK-de funktsioonide ümberhindamist (sh arvestades perspektiivset riigi toe vähenemist/kadumist), sest kõiki praegu määratud ülesandeid ei jõuta kindlasti sama või vähema eelarvega edaspidi tõhusalt täita.	RM, MAK-id	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).
42.	Lõpparuande lisa ptk 8	Omavalitsuste huvi ja võimekus ettevõtlust arendada on kesine.	Kuna ettevõtlusega tegelemine ei ole seadusega KOV-ide ülesanne, siis pööratakse sellele vähe tähelepanu, mis väljendub muuhulgas selles, kui palju investeeringuid jõuab KOV-idesse (eriti ääremaadel).	Seadustada ettevõtluse arendamine kui KOV-i ülesanne. Muuta kohaliku omavalitsuse korralduse seadust. <ul style="list-style-type: none"> Seada sisse atesteeritav elukutseline 	RM	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
			Osades KOV-ides on juhtpositsioonil üle 20 aasta ametis olnud kohalikud poliitikud, kelle juhtimismeetodid ja hoiakud ei toeta ettevõtluse arendamist.	kommunaaldirektori ametikoht. • Linnapea või vallavanem on poliitilise organi – valitsuse eesistuja.		
43.	Lõpparuande lisa ptk 8, maakondlike strateegiate ja tegevuskavade võrdlus	Maakondlikud strateegiaid ja tegevuskavad ei haaku.	Strateegiate mitteamvestamine ja strateegiliste dokumentide madal kvaliteet.	• Suurendada kohalike poliitikute ja arendustöötajate koolitusmahte ja võrgustamist. • Rakendada strateegiate ja tegevuskavade kohustuslikku eksperthindamist.	RM	Esimesel võimalusel.
44.	Lõpparuande lisa ptk 8	Arengu kavandamine on puudulik.	Maakonna strateegiates ja PKT kavades praktiliselt puudub piirkonnaspetsiifiliste ressursside oskuslikum ärakasutamine.	Tarvis on maakonna strateegiate ja PKT kavade koostajaid nõustada ja koolitada.	RM, MKM, MEM	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).
45.	Lõpparuande lisa ptk 8	KOV-ide ettevõtlusarenduse ja projektijuhtimise võimekus on ebaühtlane.	Puudub ressurss, et palgata piisavalt heal tasemel arendusspetsialiste ja projektikirjutajaid.	• Vähendada taotluspõhiste meetmete osakaalu. • Lihtsustada aruandlust ja taotlusprotseduure. • Tagada KOV-ide arendusspetsialistide piisav ettevalmistus uute meetmete rakendamisel.	RM	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).
46.	Lõpparuande lisa ptk 8.2 ja 8.5	Projektide ja arendusmeetmete teostus ei taga strateegiliste eesmärkide täitmist (tööhõive ja elanike kasv).	• Ellu viiakse liiga väikse mõjuga projekte. • Napib koostööd KOV-ide vahel, paljud tegevused on alamehitatud.	• Kompleksus ja laiem piirkondlik koostöö tööstuse ja turismi arendamisel – rahastada ainult kompleksseid programme, mitte üksikobjekte (hea näide on Ida-Virumaa	RA-d ja RÜ-d	Järgmise programmiperioodi algus.

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitav elluviimise tähtaeg
				<p>ettevõtlusmeetmete kombineerimine).</p> <ul style="list-style-type: none"> Määrata PKT puhul tulevikus piirkondlik koostöö ja vähemalt maakonna mõõde üheks toetuse andmise kriteeriumiks. Asendada investeeringumeetmete taotluse- ja projektipõhisusega programmipõhisusega (sarnaselt PATEE-ga) ning disainida (programmides) toetatavaid tegevusi, mis panustaksid tõhusamalt tööhõive kasvu maakondades. 		
47.	Lõpparuande lisa ptk 8.5	Piirkondliku KK investeeringu- projektides on valdavalt sotsiaal- ja nn hädapärased objektid.	Infrastruktuuri projektide valiku protsessi kitsaskohaks on vähene KOV-ide koostöö, eriti ühiste investeeringute tegemine.	PKT seada piirkondlik koostöö ja vähemalt maakonna mõõde toetuse andmise kriteeriumiks.	RM	Järgmise programmiperioodi algus.
48.	Lõpparuande lisa ptk 8.1	Meetme 5.4 projektidele ja tegevustele sätestatud oodatavad väljundid, tulemused ja mõju ei ole selgelt ja loogiliselt omavahel seostatud. Puudub mõõdikute süsteemsus, kuna ei ole määratletud mõju näitajaid ning olemasolevad näitajad on meetme tegevuste	Projektide ja tegevuste tulemuste hindamine on seetõttu sageli kaudne ning tehtud tegevuste, tulemuste ning mõju vahel on seosed puudulikult monitooritud.	<ul style="list-style-type: none"> Mõõta meetme tulemuslikkust ka mõju tasandil ning seda kõigis neljas meetme 5.4 tegevuses. Oluline on selgemalt defineerida ka tegevuste väljundnäitajad. Rakenduskavas on määratletud mitme meetme tegevuse puhul vaid tulemusnäitajad ja neid ei ole võimalik muuta. 	RM	Järgmise programmiperioodi algus (võimalusel varem).

Jrk	Viide aruande peatükile	Leid	Järeldus	Soovitus	Adressaat	Soovitatav elluviimise tähtaeg
		mõttes osaliselt tulemusnäitajad. Samuti on määratletud tulemusnäitaja oma sisult pigem mõju näitaja. Mõõdikute tõhus valik ja loogiline süsteemsus võimaldab seostatult vaadelda toetatud tegevuste tulemuslikkust ja mõju.		Riigisiselt võiks kaaluda eraldi väljund- ja tulemus- ja (mõju-)näitajate süsteemi kujundamist.		
49.	Lõpparuande lisa ptk 8.5	Külastajate mahud pole Lääne- ja Lõuna-Eestis arvestatavalt kasvanud.	Turismi arendamise tegevused on killustunud ning turundustegevusi ja koostööd on vähe.	Senisest rohkem rõhutada turismiobjektide (ja ka tööstusalade puhul) turunduse edendamist ning arendada eelistatult komplekssemaid suurema mõjuga projekte.	RM, EAS	Järgmise programmiperioodi algus.
50.	Lõpparuande lisa ptk 8.5	Linnakeskuste projektidele on kohati elanike ja poliitiliste gruppide seas vastasseis.	Linnakeskuste projektide kavandamisse kaasatakse elanikkonda ja ettevõtjaid vähe, infot nappus.	Linnakeskuste arendamise tegevuste puhul seada toetuse andmise tingimuseks elanikkonna ja ettevõtete kaasamine elanikkonda ja ettevõtteid.	RM	Esimesel võimalusel.
51.	Lõpparuande lisa ptk 8	Linnakeskuste projektides on uusi teenuseid lisandunud vähe.	Projektide koostamisel ei ole piisavalt arvestatud sotsiaalsete teguritega, hoonete omandistruktuuri ja omanike huvidega.	Linnakeskuste arendamise tegevuste puhul pöörata toetuse andmise tingimustes enam tähelepanu sotsiaalsetele tegevustele: kohvikud, ühistegevused.	RM	Järgmise programmiperioodi algus.